

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Diana Jankevičienė

Edukologijos magistrantūros studentė

**VYRESNIŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ SAVIVERTĖS IR POŽIŪRIO Į SAVO TEISES BEI
PAREIGAS TARPUSAVIO RYŠYS**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas
dr. Remigijus Bubnys

Šiauliai, 2011

Magistro baigiamasis darbas VYRESNIŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ SAVIVERTĖS IR POŽIŪRIO Į SAVO TEISES BEI PAREIGAS TARPUSAVIO RYŠYS

SANTRAUKA

Tyrimo aktualumas. Visuomenėje vykstantys kultūriniai ir socialiniai pokyčiai kelia naujus reikalavimus asmenybės vystimuisi, o savęs vertinimo supratimo reikšmingumas tampa neišvengiama šių laikų kasdienybe. Tuo tarpu savęs vertinimas glaudžiai susijęs su moksleivių pretenzijų lygiu, arba kitaip sakant, su savo galimybių įsivaizdavimu: savivertė bendriausia prasme yra savo paties požiūris į save, savo teises ir pareigas. Dinamiška socialinės ir kultūrinės aplinkos kaita sąlygoja savivertės sąsajų su moksleivių asmeninių teisių bei pareigojimų supratimu nagrinėjimo svarbą. Šiai problemai spręsti ir yra skirtas baigiamasis darbas.

Tyrimo objektas yra moksleivių savivertės ir požiūrio į savo teises bei pareigas tarpusavio sąsajos. *Tyrimo tikslas* – išanalizuoti moksleivių savivertės sąsajas su jų asmeninių teisių ir pareigų žinojimu. Darbo tikslas yra detalizuojamas *uždaviniais*, lėmusiais tokią darbo struktūrą: visų pirma teoriškai pagrįsta moksleivių savęs vertinimo problematika ugdymosi procesuose; po to išnagrinėtos pagrindinės moksleivių asmeninės teisės bei pareigos; toliau darbe atliekamas vyresnių klasių moksleivių savęs vertinimo bei asmeninių teisių ir pareigų tarpusavio sąsajų tyrimas. *Tyrimo metodika*, padėjusi išspręsti minėtus uždavinius, susideda iš mokslinės literatūros analizės (teorinės analizės ir apibendrinimo metodas), kiekybinio empirinio tyrimo (anketinės apklausos raštu), hipotetinės dedukcinės paradigmos metodo bei tyrimo rezultatų statistinės analizės metodų.

Mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad šiuolaikinėje greitai besikeičiančioje aplinkoje didelę įtaką mokinių savivertei turi pedagogų savivertės lygis ir jų kompetencija. Teorinėje darbo dalyje buvo išnagrinėta teorinė savęs vertinimo samprata ir išryškinti 3 savivertės lygiai. Mokslinės literatūros analizės metu taip pat buvo išnagrinėtos edukacinės aplinkos modeliavimo galimybės, formuojančios adekvatų moksleivių asmeninių teisių bei pareigų supratimą ugdymo institucijose. Teorinėje darbo dalyje taip pat buvo išnagrinėtos pagrindinės moksleivių asmeninės teisės ir pareigos bei atlikta teorinė moksleivių savivertės ir asmeninių teisių bei pareigų sąsajų analizė.

Mokslinės literatūros teiginiams pagrįsti buvo atliktas tyrimas. Jis įrodė, kad dauguma moksleivių pasižymi adekvačiu savęs vertinimu, visos pagrindinės moksleivių teisės bei pareigos realizuojamos tiek mokykloje, tiek ir už jos ribų. Tyrimo metu taip pat pavyko nustatyti, kad egzistuoja sąsajos tarp moksleivių savivertės ir asmeninių teisių bei pareigų žinojimo. Daugiau sąsajų pastebėta savivertės su pareigomis: darbo, mokslų, pareigos mylėti ir prižiūrėti kitus, gerbti ir išklausti kitų nuomonę, rūpintis savo sveikata ir pagarbos kitų žmonių vardams ir istorijoms.

Topic of master's final paper INTERRELATION BETWEEN A SELF – ESTIMATION AND A POIN OF VIEW AT THE RIGHTS AND DUTY OF THE HIGHT – CLASS PUPILS

SUMMARY

Research urgency. Occurring changes in a society make new demands to the development of the person, and value of understanding of a self-appraisal becomes an integral part of modern life. In turn ideas, the self-appraisal is connected with level of claims of the pupil, with its understanding of own possibilities. The self-appraisal is a view at, pupil's own rights and duties. Dynamic development of a social and cultural environments influences importance of research of connection between a self-appraisal of the pupil and its understanding of own rights and duties. On the decision of the problem this final work was directed.

Connection between a self-appraisal of the pupil and its understanding of own rights and duties *object of research.* *The purpose of the research is* to analyse connection between a self-appraisal of the pupil and its understanding of own rights and duties. The purpose of the work is detailed in *tasks* determining its following structure: first, theoretically the problematic of a self-appraisal of pupils in the course of training is proved; then the fundamental rights and duties of pupils are analysed; also research of the connection between a self-appraisal of the pupil and its understanding of own rights and duties was organized. *Methodology* of the work, which has helped to solve the above mentioned tasks, consists of the following methods: analysis of scientific literature (theoretical analyse and generalisation methods), quantitative empirical research (a questionnaire), method of a hypothetical deductive paradigm and statistical analysis.

Scientific literature analysis confirms that occurring changes in environment the great influence on a self-appraisal of pupils is made by a self-appraisal of teachers and their competence. In a theoretical part of work the concept of a self-appraisal has been described and 3 levels of a self-appraisal are allocated. In a theoretical part of the work the basic personal rights and duties of pupils also have been described and the theoretical analysis of definition of connection between a self-appraisal of the pupil and its understanding of own rights and duties are done.

Research was carried out to ground the statements of scientific literature. It was show that the majority of pupils have the adequate self-appraisal, all fundamental rights and duties of pupils are realized both at school, and behind its limits. In the course of research it was possible to establish that there is a connection between a self-appraisal of pupils and their understanding of own rights and duties.

TURINYS

SANTRAUKA	
ĮVADAS	3
1. MOKSLEIVIŲ SAVĖS VERTINIMO PROBLEMATIKA UGDYMO(SI) PROCESUOSE	6
1.1. Teorinis savęs vertinimo sampratos pagrindimas.....	6
1.2. Savęs vertinimą formuojantys veiksniai ugdymo(si) praktikoje	12
1.3. Mokytojo realizuojami vaidmenys moksleivių adekvataus savęs vertinimo ugdymo procese..	19
2. PAGRINDINĖS MOKSLEIVIŲ ASMENINĖS TEISĖS BEI PAREIGOS	24
2.1. Vaiko teisių ir pareigų apibrėžtis ir jų turinys	24
2.2. Edukacinės aplinkos modeliavimo galimybės, formuojant adekvatų moksleivių asmeninių teisių bei pareigų supratimą ugdymo institucijoje	26
2.3. Moksleivių savivertės bei žinių apie savo asmenines teises bei pareigas tarpusavio sąsajų analizė	29
3. VYRESNIŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ SAVĖS VERTINIMO BEI ASMENINIŲ TEISIŲ IR PAREIGŲ TARPUSAVIO SĄSAJŲ TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ	33
3.1. Tyrimo metodologija ir organizavimas	33
3.2. Vyresnių klasių moksleivių savęs vertinimo rezultatai ir jų logikos interpretavimas	36
3.3. Vyresnių klasių moksleivių subjektyvaus vertinimo apie savo teises bei pareigas rezultatai ir interpretacija	40
3.4. Moksleivių savivertės bei teisių ir pareigų tarpusavio sąsajų analizė	50
IŠVADOS	61
REKOMENDACIJOS	62
LITERATŪRA	63
PRIEDAI	67

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Skirtingai nuo gyvūnų, žmonės suvokia ir pažįsta ne tik juos supantį išorinį pasaulį, bet ir patys save. Šis žmogaus sugebėjimas suvokti, įvertinti ir geriau ar menčiau pažinti save, savo vidinį pasaulį pavadintas savivertė. Savęs vertinimas glaudžiai susijęs su individo pretenzijų lygiu, arba kitaip sakant, su savo galimybių įsivaizdavimu. Savivertė bendriausia prasme yra savo paties požiūris į save. Daug dėmesio savęs vertinimo problemai yra skirta D. Gailienės, L. Bulotaitės, N. Sturlienės (2002), A. Adler (2003), R. Klasavičienės, B. Grigaitės, A. Goštauto (2004), V. Aramavičiūtės (2005), T. Hohensee (2008) bei kitų autorių ir mokslininkų darbuose. Minėti autoriai plačiai nagrinėjo savęs vertinimo sampratą, formas bei problemas. Jų darbuose savęs vertinimas apibūdinamas kaip svarbiausia asmenybės struktūros dalis, betarpiškai veikianti individo elgesį ir veiklą.

Būtina paminėti, kad mokytojų savivertė yra svarbi pedagoginio darbo kontekste: ji sudaro sąlygas puoselėti moksleivių vertę, jo galias, padeda tapti visaverte asmenybe. Taigi, tampa aišku, kad mokytojo savivertės svarba mokymosi procese yra neginčijama. Kaip teigia A. Adler (2003), mokykla yra ta vieta, kur gali būti išstaisytos vaiko raidos nesėkmės bei klaidos, o mokytojas – yra raktas į sveiko vaiko asmenybę.

Tuo tarpu vaikų teisių samprata, turinys ir jų užtikrinimo galimybės keičiasi vykstant socialiniams pokyčiams, kurie šiuo metu itin paspartėjo (Prokopčik, 2002; Jonynienė, 2005; Sagatys, 2006; Šalaševičiūtė, Žemaitytė, 2008 ir kt.). Dar 1995 m. liepos 3 d. šalis ratifikavo Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją taip įsipareigodama padaryti viską, kad būtų įgyvendintos Konvencijoje numatytos, pripažintos vaiko teisės. Pastebėtina, jog Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje pastaraisiais dešimtmečiais kardinaliai pasikeitė požiūris į vaiką ir jo teises bei pareigas. Šiuo metu šalyje galioja eilė įstatymų bei kitų norminių aktų (LR Konstitucija, LR Civilinis kodeksas ir pan.), reglamentuojančių vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimo užtikrinimą.

Problema. Moksleivių savęs vertinimo problematiką nagrinėjo daugelis užsienio (Rogers, 1959; Markus, 1980; Branden, 1982 ir kt.) bei Lietuvos (Klasavičienė ir kt., 2004; Aramavičiūtė, 2005; Čiužas, Navickaitė, 2008 ir kt.) autorių ir mokslininkų. Lietuvoje moksleivių teisinių aspektų nagrinėjimui didelį dėmesį skyrė R. Bulotas (2003), G. Sagatis (2006), A. Penkauskas (2010) ir kt., tačiau analizuojant mokslinę literatūrą nepavyko aptikti informacijos apie atliktus tyrimus, kuriuose atsispindėtų moksleivių savęs vertinimo ir asmeninių teisių bei pareigų supratimo sąsajos. Tuo tarpu šio darbo autorė mano, kad moksleivio savęs pažinimas bei adekvatus vertinimas sudaro sąlygas vaikui geriau pažinti asmenines teises ir vykdyti jam priskirtas pareigas. Šiai problemai išryškinti bei nagrinėti ir bus skirtas magistro baigiamasis darbas.

Darbo objektas – moksleivių savivertės bei požiūrio į savo teises ir pareigas tarpusavio sąsajos.

Tyrimo hipotezė – tikėtina, jog egzistuoja sąsajos tarp skirtingų moksleivių savivertės parametrų bei jų požiūrio į savo teises ir pareigas.

Darbo tikslas – išanalizuoti moksleivių savivertės sąsajas su jų asmeninių teisių ir pareigų subjektyviu vertinimu.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti moksleivių savęs vertinimo problematiką ugdymo(si) procesuose bei išnagrinėti pagrindines moksleivių asmenines teises ir pareigas.
2. Išanalizuoti ir pateikti tyrimo rezultatus, atskleidžiančius moksleivių savivertę.
3. Nustatyti vyresnių klasių moksleivių asmeninių teisių ir pareigų subjektyvų vertinimą.
4. Nustatyti moksleivių savivertės bei asmeninių teisių ir pareigų sąsajas.

Tyrimo metodologija. Mokslinio darbo tyrimas atliktas remiantis kiekybinės anketinės apklausos metodu, kuris pasirinktas dėl to, kad sąsajos tarp moksleivių savivertės ir jų asmeninių teisių bei pareigų žinojimo yra nepakankamai išanalizuotos ir aprašytos įvairiuose moksliniuose šaltiniuose bei sąsajų tarp moksleivių savivertės ir jų asmeninių teisių ir pareigų supratimo sudėtinga pažinti ir iširti kokybinės analizės metodo pagalba. Baigiamojo darbo metodologija remiasi humanistinėmis (Rogers, 1959) ir pozityvistinėmis (Comte, 1892; Mill, 1949) idėjomis, kurios orientuojasi į realias žmogaus gyvenimo problemas ir praktinį jų sprendimą, o ne į siaurai suprastą mokslinį objektyvumą.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė, palyginimas, sisteminimas.
2. Kiekybinis empirinis tyrimas: apklausa raštu, naudojant uždaro tipo klausimyną.
3. Statistinė duomenų analizė: aprašomoji statistika; *Spearmano* neparametrinis kriterijus (r).

Tyrimo imtis ir organizavimas. Baigiamojo darbo tyrimas buvo atliktas hipotetinės dedukcinės paradigmos pagrindu, t.y. laikantis tyrimo planavimo schemas, kuri aprašyta 3.1. poskyryje. Tyrimui atlikti buvo pasirinkta viena gimnazija. Tyrimo imtį sudaro visi vyresnių šios gimnazijos klasių moksleiviai, taigi tyrimo pradžioje pasirinktas imties tūris yra 232 respondentai. Tačiau tyrimo rezultatų apdorojimo metu nustatyta, kad tinkamų analizei klausimynų yra 220, tad grįžtamumo kvota siekia 95 proc.

Tyrimo etapai. Baigiamojo darbo tyrimas vyko pagal šiuos pagrindinius etapus: problemos apibrėžimas, hipotezės formulavimas; tyrimo projekto rengimas; tyrimo imties nustatymas; duomenų rinkimas; duomenų analizė; išvadų ir pasiūlymų rengimas; rezultatų pritaikymo galimybės. Plačiau apie kiekvieną tyrimo organizavimo etapą parašyta 3.1. poskyryje.

Darbo naujumas ir reikšmingumas. Teorinėje dalyje išnagrinėtas moksleivių savęs vertinimas ir išanalizuoti vaikų teisių ir pareigų klausimai leis plačiau apibrėžti šių temų nagrinėjimo būtinumą Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų kontekste ir įvertinti moksleivių savivertės reikšmę vaiko teisių pažinimo procese. Atliktas tyrimas suteiks informacijos apie vyresnių klasių moksleivių savivertės lygio ir jų asmeninių teisių bei pareigų supratimo sąsają egzistavimą.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių, anglų kalba, įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, priedai. Darbe pateikiama 14 paveikslų, 34 lentelės. Prieduose pateikiami tyrimo instrumentai – klausimynas ir kai kurie tyrimo duomenys. Magistro darbo apimtis – 67 puslapiai.

1. MOKSLEIVIŲ SAVĖS VERTINIMO PROBLEMATIKA UGDYMO(SI) PROCESUOSE

1.1. Teorinis savęs vertinimo sampratos pagrindimas

Mokslinių šaltinių (Almonaitienė, 2002; Aramavičiūtė, 2005; Pivorienė, Sturlienė, 2005 ir kt.) analizė atskleidžia, kad savęs suvokimas ir vertinimas yra vienas svarbiausių asmenybės vidinių darinių, kuriam būdinga sudėtinga, įvairiapusė struktūra, todėl dažnai šis reiškinys apibūdinamas pasitelkiant daugybę sąvokų: „savęs suvokimas“, „savigarba“, „savivertė“, „Aš vaizdas“, „savimonė“ ir pan. Šiame darbo poskyryje bus siekiama atskleisti savęs vertinimo sampratą, remiantis įvairių mokslininkų nuostatomis bei išryškinant skirtingus aspektus. Pagrindinis dėmesys bus skiriamas savęs vertinimą formuojantiems veiksniams ugdymo(si) praktikoje bei mokytojų realizuojamiems vaidmenims moksleivių adekvataus savęs vertinimo ugdymo procese.

Mokslinėje literatūroje sutinkama daug ir pakankamai skirtingų savęs vertinimo sampratų. Pavyzdžiui, V. Spurga tvirtina (1982), kad savęs vertinimas – tai „asmens žinių, mokėjimų, įgūdžių, dvasinių ir fizinių savybių bei jėgų suvokimas ir sugebėjimas lyginti su visuomenės keliamais reikalavimais žmogui.“ (p. 41). Taigi, savęs vertinimą būtų galima apibrėžti, kaip didelės arba mažos savo vertės jausmą, kitaip tariant, savęs vertinimas – savo paties požiūris į save. Savo ruožtu savęs vertinimo teorijos pradininkas C. R. Rogers (1959) teigia, kad savęs vertinimas – tai svarbiausias ugdymo elementas, padedantis asmenims geriausiai suprasti ir koreguoti savo elgesį.

Tuo tarpu A. Dildienė (1995) įsitikinusi, kad savęs vertinimas turi būti suprantamas kaip „dorovinis-psichologinis vertinimas, atliekamas sąžinės kaip vienintelės savęs vertinimo institucijos“ (p. 4), kuri, anot autorės, turėtų remtis gėrio ir blogio kategorijomis. J. Almonaitienė ir kt. (2002) savęs vertinimą apibūdina plačiau: anot autorių, savęs vertinimas – tai „savo paties psichinių reiškinių ir veiksmų vertinimas, procesas, kurio metu mes žvelgiame į savo vidinį pasaulį, vertiname savo mintis, jausmus, norus, ketinimus“ (p. 35). Autoriai mano, kad savęs vertinimas yra vienas iš svarbiausių savęs pažinimo būdų. Savęs vertinimo padariniai, anot jų, gali būti skausmingi, džiuginantys ir pan. Jeigu individas, vertindamas save atranda kažkokių savo trūkumų, jis gali griebtis savęs vertinimo vengimo strategijos. Dar daugiau: savęs vertinimas, kaip vienas svarbiausių asmenybės nusakančių parametrų, įtakoja individo santykius su aplinkiniais žmonėmis, paveikia žmogaus požiūrius, turi įtakos jo asmenybės raidai (Lekavičienė, 2000). Savęs vertinimas, anot autorės, gali būti nagrinėjamas savęs suvokimo kontekste vartojant dinamiškos sistemos terminą, kuriuo apibūdinama savęs vertinimo sričių – pažinimo jausmų ir elgesio – nuolatinė sąveika tarpusavyje.

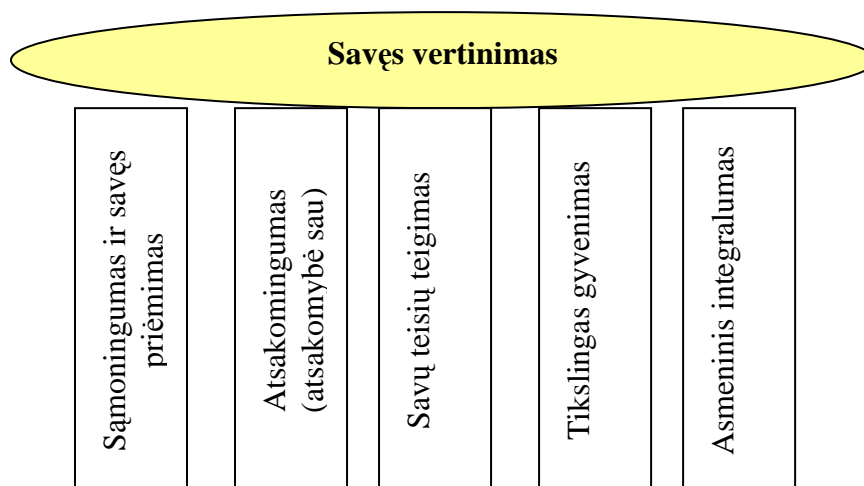

Savo ruožtu R. V. Pivorienė ir N. Sturlienė (2005) teigia, kad savęs vertinimas – tai „kiekvieno žmogaus santykis su turimu savojo „Aš“ vaizdu, emocinis to santykio išgyvenimas“ (p. 70). Autorės įsitikinusios, kad mokytojai gali padėti kiekvienam klasės moksleiviui puoselėti pozityvų savivertės jausmą. Geriausias priešnuodis mažavertiškumui, anot jų – mokytojo pagalba.

Savęs vertinimą V. Aramavičiūtė (2005) siūlo suprasti kaip „sudėtingą sąmonės darinį, pranokstantį poelgį“ (p. 119). Autorė mano, kad savęs vertinimo objektu gali tapti ne vien individo elgesys, bet ir jo individualios savybės, kitaip tariant, savęs vertinimas apima ne tik individo charakteringų bruožų bei ypatybių žinojimą, bet ir jų įvertinimą.

Savęs vertinimas, anot R. Čiužo ir J. Navickaitės (2008) reiškia „veiklos procesų apmąstymą, nustatant ateityje tobulintinas sritis“ (p. 54). Taigi, savęs vertinimas reikalauja iš moksleivių nuoširdumo patiems sau, taip pat ir gebėjimo suaugusio žmogaus akimis pažvelgti į darbą mokykloje.

Egzistencinės krypties psichologas N. Branden (1982) savęs vertinimą remia šiomis individo veiksmų dimensijomis arba, kaip jis pats vadina, kolonomis (žr. 1 pav.).

1 pav. Savęs vertinimo kolonos (Branden, 1982)

Kaip matyti iš pirmo paveikslo, savęs vertinimą remia penkios pagrindinės kolonos, užtikrinančios adekvatų individo savęs vertinimo lygį. Tuo tarpu R. Klasevičienė ir kt. (2004) mano, kad savęs vertinimas – tai „sudėtinga sistema, susijusi su kitais psichiniais dariniais įvairioje veikloje, bendravimo lygiuose ir formose, kognityvinėje, emocinėje ir dorovinėje asmenybės raidose“ (p. 33).

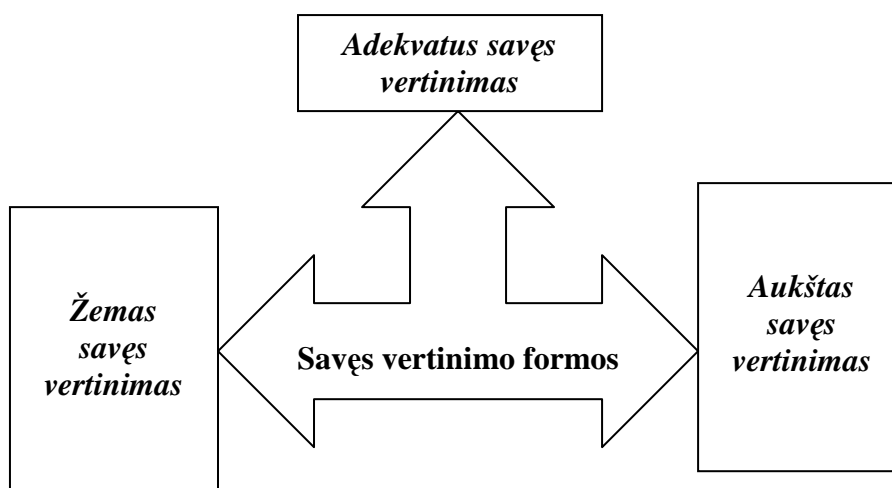
Apibendrinant galima teigti, kad savęs suvokimas ir vertinimas – tai individo savęs paties, savo galimybių, pasiekimų, kompetencijų, savybių ir vietos tarp kitų žmonių supratimas ir vertinimas, tuo tarpu savosios vertės suvokimas – nepaprastai svarbi asmenybės charakteristika.

Savivertės lygis reguliuoja individo elgesį įvairiausiose gyvenimo srityse, didžiai veikia jų tarpasmeninius santykius, veiklos tikslų ir krypčių pasirinkimą bei jos efektyvumą.

Anot G. Valicko (1991), priklausomai nuo savęs vertinimo ypatumų, vieni ir tie patys išoriniai poveikiai gali būti suprantami ir interpretuojami visiškai kitaip. Autorius skiria keturias sąvokų opozicijas, išreiškiančias tam tikrus savęs vertinimo matmenis:

1. Įsisąmonintą-neįsisąmonintą.
2. Kognityvią-afektyvią.
3. Bendrą-konkrečią.
4. Realią-parodomąją (Valickas, 1991, p. 16).

Autorius mano, kad būtent šios sąvokos rodo ir skirtingus savęs vertinimo komponentus, ir įvairias jų raidos tendencijas, ir funkcionavimo lygmenis. Tuo tarpu savęs vertinimo formos yra skirtingos, jas sąlyginai galima būtų suskirstyti taip, kaip parodyta paveiksle (žr. 2 pav.).

2 pav. Savęs vertinimo lygiai (sudaryta autorės)

Adekvatus savęs vertinimas. Adekvatus savęs vertinimas – tai kritiškas požiūris į save, savo galimybių ir pastangų lyginimas su pasiektais veiklos rezultatais. Kaip nurodo A. Dilienė (1995), adekvačiai individas save vertina tik tada, kai „pastebi savyje ir gerąsias, ir blogąsias puses“ (p. 7). Save adekvačiai vertinantis asmuo laiką ir jėgas skiria veiklai, atnešančiai jam sėkmę, o ne apkalboms, pavydui, konfliktų rezgimui.

Adekvatus savęs vertinimas yra visiškas ir besąlygiškas savęs priėmimas pripažįstant tai, kad žmogus gali turėti kaip stipriąsias, taip ir silpnąsias savybes, kaip teigiamas, taip ir neigiamas bruožus. Individa, kurių savigarbos lygis adekvatus, bendrauja atvirai, tiesiai, užtikrintai. Jų žodynas platus ir lankstus. Jie kalba tvirtai, neabejodami. Jų žodžiuose galime išvėlgti ir savo klaidų

pripažinimą, ir atsakomybę už savo veiksmus. Šie žmonės, anot J. Almonaitienės ir kt. (2002) „rūpinasi kitais ir sugeba užjausti. Jie nereikalauja sau ypatingo dėmesio, jų požiūris į save tvirtas, todėl jie nebijo kritikos ir nesėkmių. Jie gerai galvoja apie kitus ir patys tikisi pritarimo iš aplinkinių“ (p. 44). Taigi, objektyvus, arba adekvatus savęs vertinimas, anot V. Aramavičiūtės (2005) „tampa stipria varomąja jėga, kuri išjudina ir reikiama linkme kreipia žmogaus veiklą, elgesį, santykius“ (p. 119).

Aukštas savęs vertinimas. Savęs pervertinimas gali atsirasti dėl įvairių priežasčių. Žmonės, perdėtai save vertinantys, būna „pasipūtę, ne su visais linkę bendrauti“ (Dildienė, 1995, p. 6). Neadekvačiai aukštas savęs vertinimas dažnai skatina nerealias pretenzijas, maksimalizmą, nepakankamą aplinkybių įvertinimą. Tai apsunkina bendravimą, o savikritikos stoka trukdo sau išsikelti realius tikslus ir jų siekti.

Kaip pastebi V. Spurga (1982), savęs pervertinimas „sukelia per didelį pasitikėjimą savimi, o pastarasis savo ruožtu skatina lengvabūdiškumą“ (p. 43). Per daug savimi pasitikinčiam moksleiviui, anot autoriaus, trūksta gebėjimų ir būdo lankstumo, kad galėtų išspręsti iškilusias naujas problemas, į aplinką reaguoja stereotipiškai, remiasi tuo, kas jau nereikšminga, nelinkę patikrinti savo požiūrio ir prielaidų.

Kaip pastebi V. Žemaitis (1995), žlugus tokio žmogaus lūkesčiams, didėja nepasitenkinimas, santykių įtampa, konfliktai. Čia, anot autoriaus, išryškėja dar viena neigiama tokio asmens savybė – konfliktiškumas. Jis laikui einant stiprėja ir pamažu virsta charakterio bruožu. Toks savęs vertinimas paprastai yra vidinės tuštumos ir netikrumo išoriniai požymiai. Iškreiptos savęs pervertinimo formos gali būti:

Egoizmas. Tai koncentracija į save, tai per toli nuėjusi meilė sau, per didelis savo interesų paisymas. Egoisto elgesio priežastys – tai meilės sau trūkumas ir mėginimas tai nuslėpti. Kaip pastebi K. A. Trimakas (1997), kiekvienam „lengva iš prigimties save turėti dėmesio centre ir taip būti egocentrišku ar net egoistišku“ (p. 220).

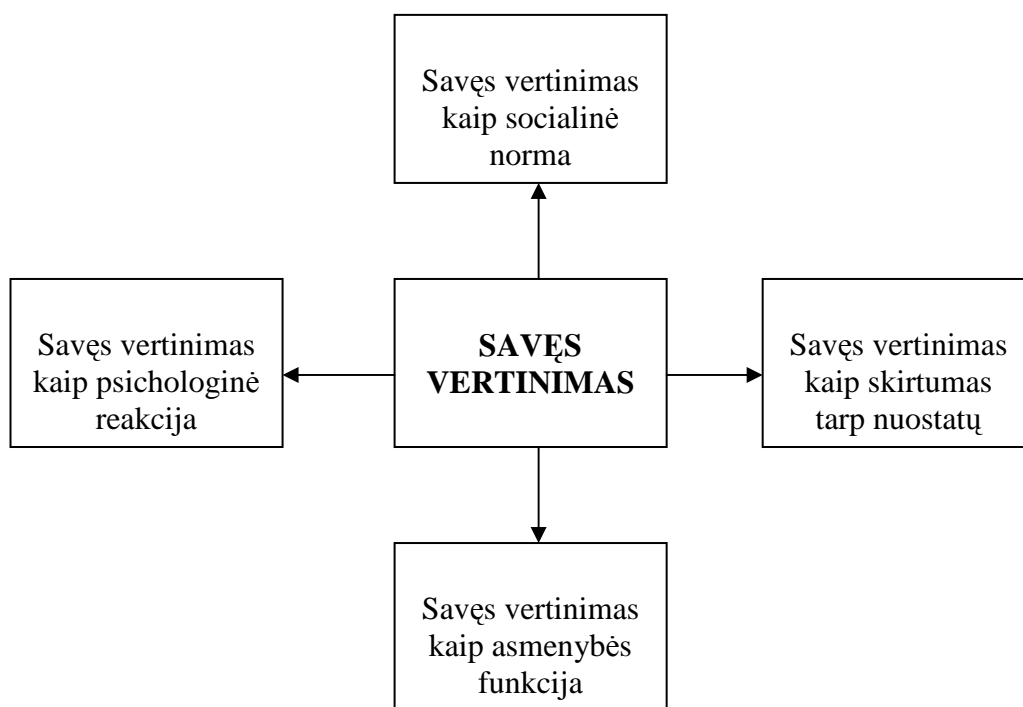
Narcizizmas. Narcizo pagrindinė savybė – didybė, kai svarbiausias asmuo pasaulyje yra jis pats. Kiti žmonės jo nedomina, jų užjausti jis nemoka. Narcizui gyvybiškai būtinas aplinkinių žavėjimasis juo ir pastiprinimas, nes jis lengvai netenka pusiausvyros, išsižeidžia, jei kas pasirodo bent kiek už jį gabesnis, gražesnis, turtingesnis. Nors narcizai – dažnai fiziškai patrauklūs, turintys didelį pasisekimą žmonės, kaip pastebi V. Žukas (2006), „narcizai nuolat gyvena prieštaringu jausmų pasaulyje, tačiau negali liautis varžęsi būti geriausi ir protingesni už kitus“ (p. 85).

Žemas savęs vertinimas. Nepakankamas savęs vertinimas „silpnina žmogaus jėgas, jas kausto, ugdo nepasitikėjimą savimi, smarkiai susiaurina gyvenimo perspektyvą, aktyvumą ir iniciatyvą“ (Spurga, 1982, p. 41). Save nuvertinantys nepasitiki savimi, jautriai reaguoja į pastabas, yra drovūs, nedrąsūs, nepasitiki aplinkiniais, nes jiems atrodo, kad kiti jų nemėgsta, be to,

nepasitikintiems nepriimtina veikla, kurioje reikia rungtyniauti. Toks žemas savęs vertinimas apsunkina bendravimą, apriboja veiklą ir formuoja nepilnavertiškumo kompleksą. Taigi neigiamo savęs vertinimo pasekmės gali būti:

- pasitikėjimo savimi trūkumas. Tokie žmonės neleidžia sau išdrįsti: norėti, daryti, netgi bendrauti;
- neveiklumas. Ima dominuoti nuostata „geriau nieko nedaryti“;
- iškreiptas savęs ir kitų matymas. Tinkamai nevertina savo pasiekimų, vis lyginasi su tais, kurie yra jį ženkliai pralenkę;
- nelaimingas asmeninis gyvenimas. Aplinkiniai nemėgsta save neigiančių.

Tuo tarpu kai kurie autoriai (Valickas, 1991; Almonaitienė ir kt., 2002) savęs vertinimą skirsto pagal vertinimo tipus. G. Valickas (1991) išskiria 4 savęs vertinimo tipus (žr. 3 pav.).

3 pav. **Savęs vertinimo tipai (sudaryta autorės)**

Savęs vertinimas kaip socialinė norma suprantamas kaip ypatinga socialinės nuostatos rūšis į patį save. Savęs vertinimas tiesiogiai dalyvauja elgesio ir veiklos reguliacijoje, nustato tam tikrą pusiausvyrą tarp išorinių poveikių, vidinės asmenybės būsenos ir jos elgesio formų. Tais atvejais, kai susiformuoja iškreiptas, neadekvatus savęs vertinimas, sutrinka visos asmenybės normali raida, išskyla nemažai problemų ne tik pačiam žmogui, bet ir aplinkiniams. Kartais individas naudoja socialinį palyginimą, palaikantį jo Ego. Jam labai svarbu tikėti, pavyzdžiui, savo

meistriškumu arba savo puikiais gebėjimais kažkurioje srityje. Taigi jis naudoja žemyn orientuotą socialinį palyginimą. Dažniausiai individas lygina save su silpnesniais, prastesniais už jį.

Savęs vertinimo kaip skirtumo tarp nuostatų atveju pabrėžiama savęs vertinimo priklausomybė nuo skirtumo tarp to, kokį žmogus mato save realybėje (realusis „Aš“) ir koks jis norėtų būti (idealusis „Aš“). Kuo didesnis skirtumas tarp realaus ir parodomąjo „Aš“, tuo didesnis pavojus, kad kiti gali pastebėti, jog tai netikras „Aš“. Palaipsniui realusis „Aš“ išstumiamas į pasąmonę. Kitaip tariant, individas neigia savo išgyvenimus, neatitinkančius iškreiptos „Aš“ koncepcijos. Neigimas nereiškia, kad tie išgyvenimai išnyksta. Jie toliau turi įtakos žmogaus elgesiui iš pasąmonės. Vyksta konfliktas tarp sąmoningo „Aš“ vaizdo ir pasąmoninių išgyvenimų. Kiekvienas žmogus, anot J. Almonaitienės ir kt. (2002) „gali turėti keletą įvairių „Aš“ vaizdų. Tai matyti iš to, kad daugelis žmonių turi lanksčius „Aš“ vaizdus, besikeičiančius įvairiomis aplinkybėmis“ (p. 32).

Savęs vertinimo kaip psichologinės reakcijos atveju pagrindinis vaidmuo teikiamas individo jausmams, tam, ką jis jaučia savo paties atžvilgiu. Savęs vertinimas šiuo atveju priklauso nuo to, kokias normas ir vertybes jis yra įsisavinęs. S. Dapkienė (2006) nurodo, kad savęs vertinimas „gali būti teisingas ir neteisingas“ (p. 80), tik nuo savęs vertinimo priklauso moksleivio aktyvumas, noras tobulėti. Tačiau, anot autorės, dar blogiau yra, jei moksleivis iš viso nesusimąsto apie save, nevertina savo elgesio.

Savęs vertinimas kaip asmenybės funkcija savęs vertinimą supranta kaip „Aš“ sistemos komponentą. Šis komponentas atlieka tarpininko tarp „Aš“ ir išorinio pasaulio funkciją. G. Valickas (1991) teigia, kad kai kurie žmonės yra įsitikinę, kad jie turi tikrąjį „Aš“, kuris stipriai skiriasi nuo visuomenei rodomo „Aš“ vaizdo. Šiuo pagrindu yra išskiriamas viešas arba parodomasis ir realusis „Aš“. Realus „Aš“ - toks, koks individas yra iš tikrųjų, be pagražinimų su teigiamomis ir neigiamomis ypatybėmis. Viešasis „Aš“ atspindi tai, kokius individai save parodo kitiems, norėdami suderinti savo elgesį su socialinių normų reikalavimais.

Bendraudami ir atskleiddami savąjį „Aš“, individai dalijasi informacija (supažindina kitus su savimi, o aplinkiniai supažindina juos su savimi) bei kuria abipusiu pasitikėjimu pagrįstus santykius. Šios dalybos sąlygoja savojo „Aš“ ir kitų pažinimą, tarpusavio santykių stiprėjimą bei gilėjimą.

Savęs vertinimas dar gali būti skirstomas į savo bruožų, kurie reiškiasi tam tikroje situacijoje ir tam tikru laiku, vertinimą ir savo būsenos vertinimą. Būsenos vertinimas susijęs su savęs vertinimu tam tikroje situacijoje, tuo tarpu savo bruožų vertinimas priklauso nuo individo savivertės lygio.

Savosios vertės jausmą galima išskaidyti į savigarbą ir simpatiją sau. Simpatiją sau daugiau išreiškia emocijos ir jausmai savo paties atžvilgiu. Tai draugiškas santykis ir sutarimas su savimi.

Tai besąlygiškas savęs priėmimas su visais trūkumais ir privalumais, savęs pripažinimas. Galiausiai tai meilė sau, neturinti nieko bendro su egoizmu, savanaudiškumu ar išpuikimu. Savigarba yra esminis žmogaus poreikis, savigarba, anot Y. Lamontagne (1999) – „yra gerumo jausmas, kylantis iš savo teigiamo įvaizdžio“ (p. 48). Kaip pastebi J. Almonaitienė ir kt. (2002), savigarba - tai „pagarbos pačiam sau, pasitikėjimo savimi jausmas“ (p. 43). Autoriai įsitikinę, kad asmenybės savigarba formuojasi, girdint ir įsidėmint aplinkinių vertinimus. Ypač tai aktualu mokyklinio amžiaus vaikams.

Savigarba priklauso nuo to, kokias normas ir vertybes moksleivis yra įsisavinęs. Savigarba taip pat priklauso nuo aplinkinių pritarimo (išreiškiamo žodžiais arba nežodiniais ženklais). Dažniausiai moksleiviai stengiasi ne tik išlaikyti, bet ir pakelti savigarbos lygį, todėl siekia pritarimo iš aplinkinių mokytojų arba klasės draugų. Tai sąlygoja jų prisitaikymą klasėje ir mokykloje, kad atitiktų jos vertybes ar normas. Kaip pastebi R. Bubnys (2009), gebėjimas prisitaikyti prie aplinkos skatina moksleivių augimo potencialą. Moksleiviai prisitaiko ne tik fiziškai, bet emociškai ir intelektualiai. Prisitaikymas pirmiausia yra vidinis procesas, bet prisitaikoma ir išoriškai: apranga, elgesiu. Jeigu bendraujant moksleiviai gauna teigiamą atgalinį ryšį, patvirtinantį jų sėkmę, tai savigarba kyla.

Simpatija sau taipogi vienas iš savęs vertinimo komponentų, kuris skatina moksleivį elgtis atitinkamai. Dažniausiai moksleiviai apie save linkę galvoti gerai, reikšti simpatiją savo sugebėjimams ir poelgiams. H. Markus (1980) teigia, kad viena didžiausių psichologijos tiesų - ta, kad žmonės daro viską, kad apsaugotų savo Ego ir išlaikytų savigarbą ir simpatiją sau. Taigi, vienintelis būdas išmokti teisingai save vertinti, išlaikyti dvasinę ramybę, stabilią būseną, kitaip tariant, būti geros nuotaikos ir savijautos, yra ne tiek šeimos, mokyklos pastangos, kiek paties individo norai.

Remiantis skirtingų mokslininkų ir autorių išdėstytais teiginiais galima konstatuoti, kad savęs vertinimas – tai sudėtingas ir daugiafunkcinis reiškinys. Mokslinės literatūros analizės metu pavyko nustatyti, kad egzistuoja skirtingi savęs vertinimo lygiai ir keturi pagrindiniai savęs vertinimo tipai. Toliau darbe bus išanalizuota moksleivių savęs vertinimo problematika pedagoginio darbo kontekste.

1.2. Savęs vertinimą formuojantys veiksniai ugdymo(si) praktikoje

Pirmajame baigiamojo darbo poskyryje atlikta mokslinių šaltinių analizė padėjo atskleisti savęs vertinimo sampratą ir esmę, išryškinti savivertės lygius bei pagrindinius tipus. Šiame baigiamojo darbo poskyryje pagrindinis dėmesys yra skiriamas moksleivių savęs vertinimą formuojantiems veiksniams.

Jau daugelį metų yra pabrėžiama savivertės reikšmė mokymo procese, tačiau dažniausiai problemos nagrinėjimas koncentruojasi ties moksleivių savivertės svarba. Tačiau, anot A. Kepalaitės (2004), modernios visuomenės laikais viena svarbiausių aktualijų tampa ir mokytojo asmens ypatumai. Šiandienos pedagogikos požiūriu savęs vertinimo problematika kelia naujus reikalavimus mokyklai, verčia mokytoją reaguoti į besikeičiančios tikrovės reiškinius, orientuoja tiek ugdytoją, tiek ugdytinį į savęs tobulinimą, t. y. skatina stiprinti prigimtinių savižinos, objektyvaus savęs vertinimo, saviugdosa poreikį, grindžiantį kelią brandžios asmenybės link.

Anot V. Savickytės (1996), šiuolaikinis mokytojas turi „du savo darbo objektus: dėstomąją medžiagą ir moksleivį, šie du dalykai mokytojui turi būti vienodai svarbūs“ (p. 103). Taigi, formuoti asmenybę, anot autorės, gali tik tas mokytojas, kuris yra mokyklos žmogus, o ne svečias. Šiuolaikinėje edukologinėje, psichologinėje literatūroje yra išskiriami du pagrindiniai savęs vertinimo lygmenys ugdymosi proceso kontekste:

Adekvataus savęs vertinimo lygmuo. Adekvatus dar skirstomas į adekvačiai aukštą ir adekvačiai žemą savęs vertinimą. Save pervertinantys ir neįvertinantys mokytojai gerai savęs nepažįsta. Negalima objektyviai savęs įvertinti, jei nepažįsti savo charakterio, temperamento, teigiamų ir neigiamų savybių, poreikių, polinkių ir kt. Tik gerai save pažindamas mokytojas gali adekvačiai save vertinti.

Neadekvataus savęs vertinimo lygmuo. Mokykloje dažnai pasitaiko atvejų, kai mokytojai suvokia ir vertina save iškreiptai. Kolegų ir moksleivių nuomonės, pagyrimai, kritika, patirti laimėjimai, nesėkmės gali nulemti savęs pervertinimą arba, priešingai, sumenkintą savęs vertinimą. Neadekvatus savęs vertinimas gali būti skirstomas į pervertinimą ir neįvertinimą. Nepasitikėjimas savimi (neįvertinimas) kyla iš žemo savęs vertinimo. Žemai save vertinantys mokytojai viskam yra labai jautrūs, neadekvačiai reaguoja į išorinius dirgiklius, lengvai pažeidžiami, labai liguistai reaguoja į kritiką, mėgsta vienatvę. Tokiems mokytojams gan sunku bendrauti su moksleiviais, jų tėvais ir kolegomis.

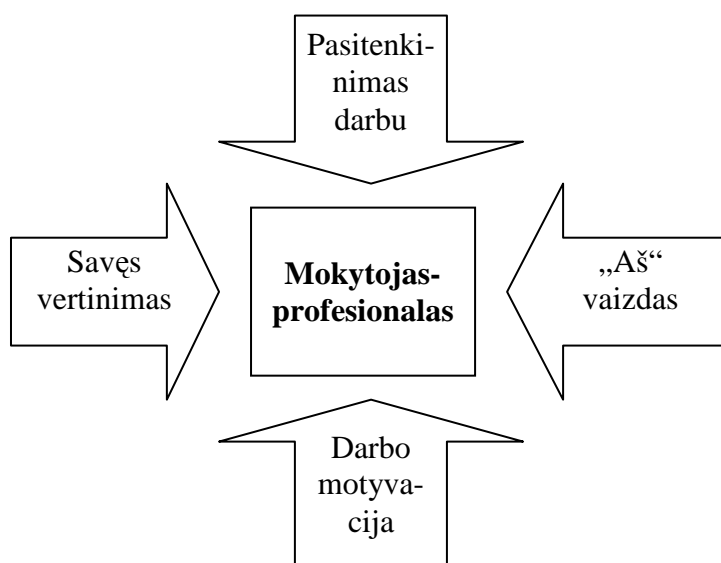
Anot A. Kepalaitės (2004), neadekvačiai kompensuojantis nevisavertiškumą mokytojas gali sukelti moksleivių nevisavertiškumą. Taigi daugeliu atvejų netinkamą moksleivių elgesį gali stimuliuoti neadekvatus mokytojo nevisavertiškumo kompensavimo būdas. Mokytojas, išgyvendamas savivertės menkumą, pats pradeda siekti netinkamo elgesio tikslų moksleivių atžvilgiu.

Apie pradedančią menkėti mokytojo savivertę byloja jo pastabos, reakcija į kiekvieną moksleivio poelgį, kuris, pedagogo nuomone, neatitinka idealaus vaiko elgesio. Tai reiškia, kad mokytojas į savo savivertę įtraukia moksleivių elgesį. Todėl toks elgesys ne padeda skleisti vaiko asmenybei, bet tik kelia mokytojo savivertę ir ją įtvirtina. Mokytojas mano, kad netinkamas moksleivio elgesys, į kurį tuojau pat nereaguojama, atskleidžia jo, kaip pedagogo, nekompetentingumą. Jis pasijunta

išgąsdintas, sutrikęs, kad kiti nepamatytų jo nesugebėjimo valdyti klasę. Mokytojas turėtų atskirti vaiko elgesį nuo savo savivaizdžio. Mokytojas, dar labiau išgyvenantis savo nevisavertiškumą gali siekti atsilyginti moksleiviams. Kraštutinį savivertės išsekimą patiria mokytojas, kuris siekia pasitraukti nuo problemiško moksleivio palikdamas jį likimo valiai.

Taigi mokytojo išgyvenimai dėl savo menkėjančios savivertės stimuliuoja tokį moksleivio elgesį, kuris padeda mokytojui įsitvirtinti, bet neskatina moksleivio asmenybės, pažinimo sferos sklaidos, adekvačiai kompensuoti jo paties patiriamo nevisavertiškumo. Adekvačiai kompensuodamas savo nevisavertiškumą, mokytojas siektų naujų įgūdžių, mokėjimų, teorinių žinių, kurias galėtų praktiškai taikyti savo profesinėje veikloje siekdamas moksleivio asmenybės sklaidos, jo poreikių patenkinimo. Toks mokytojo elgesys klasėje, kai asmenines reakcijas pakeičia profesinis santykis su moksleiviu, atsiradusia pedagogine problema, turėtų sudaryti pagrindą profesionalo tapsmui.

A. Cooze (2009) teigia, kad gebėjimas analizuoti ir vertinti save ir savo profesinę veiklą yra „svarbi sėkmingo mokytojavimo sąlyga“ (p. 19). Tuo tarpu V. Lepeškienė ir O. Butkienė (2001) pažymi, kad mokytojo savęs kaip profesionalo vaizdas susideda iš keleto dimensijų (žr. 4 pav.).

4 pav. Mokytojo-profesionalo sudedamosios dimensijos (Lepeškienė, Butkienė, 2001)

Remiantis C. R. Rogers (1959), mokytojo-profesionalo savęs vertinimas yra sudarytas iš mažiausiai dviejų dimensijų – kompetencijos ir savęs priėmimo. Kompetencija arba veiksmingumas, kaip vienas iš savivertės elementų, apima asmens veiksmus ir jo elgesį. Tuo tarpu vertė, kokybė ar reikšmė to, ką individas daro gerai (ar blogai), vaidina svarbų vaidmenį formuojant savivertę. Ieškant priemonių įgyvendinti pagrindinį ugdymo tikslą, mokytojui reikia žinoti savo nuostatas dėl žmogaus prigimties ir jo vystymosi. Visi mokytojai gali plėtoti personalizuotas

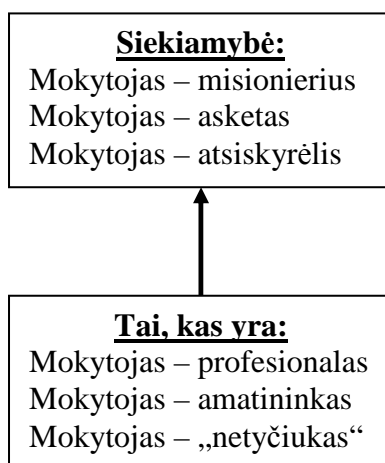

ugdymo teorijas arba savo individualias profesines teorijas, kurios leidžia jiems susivokti savo vertybėse ir suprasti savo veiksmus ugdymo situacijose.

Kaip pastebi D. Beresnevičienė (2003), „visi profesiniai vaidmenys lemia tam tikrą psichologinį kontekstą, kiekviena darbinė veikla kelia individui savitus reikalavimus“ (p. 61). Mokytojui, kaip ir kitam profesionalui, svarbu mokytis visą gyvenimą. Mokytis – tai kelti klausimus, apmąstyti savo veiklą, išsiryškinti savo pranašumus ir trūkumus, apmąstyti jų poveikį moksleiviams. D. Grey (2009) teigia, kad jaunesniems moksleiviams mokytojas – tai „pagalbininkas, pakeičiantis tėvus, kai būna įskaudinti arba prireikia kitokios pagalbos“ (p. 194). Todėl mokytojas, prieš vertindamas save ir savo poelgius, turi atsižvelgti į tai.

Tuo tarpu D. Beresnevičienė ir J. Mikelkevičiūtė (2001) pastebi, kad „žinios apie save įtakoja jausmus ir pažiūras, kurios, savo ruožtu veikia elgesio motyvaciją ir jausmus“ (p. 29). Nuo to, kaip mokytojas pažįsta ir vertina save, anot autorių, priklauso jo veiklos sėkmė, kasdieninis elgesys ir santykiai su aplinkiniais. Mokytojas, siekdamas geriau pažinti ir suprasti save, turi išstobulinti savo refleksinį mąstymą – išmokti užduoti sau klausimus ir nuoširdžiai į juos atsakyti. O. Tijūnėlienės ir V. Kavaliauskienės (2009) nuomone, mokytojas privalo aiškiai suprasti save, kaip asmenybę, pasitikėti savimi, būti tolerantiškas, sugebantis priimti kritiką.

Tuo tarpu V. Lamanuskas (2004) teigia, kad mokymo procese „egzistuoja didžiulė faktorių, sąlygojančių mokymą, įvairovė. Dažnai ugdymo situacijos, sąlygos yra neapibrėžtos“ (p. 42). Autorius teigia, kad šiuolaikiniai mokyklai reikia gero mokytojo (žr. 5 pav.).

5 pav. Mokytojų rengimo teorija ir praktika (Lamanuskas, 2004, p. 60)

V. Lamanuskas (2004) nurodo XXI a. mokytojo viziją. Tai, anot autoriaus – mokytojas misionierius, kuris tiesiog ves tais keliais, kurie ves į prasmę ir tikslą, o taip pat ir kels moksleivių savivertę, sieks jų nuolatinio tobulėjimo. Taigi, kaip buvo minėta anksčiau, mokytojų darbas

šiuolaikinėje mokykloje yra sudėtingas, todėl išskyla trys pagrindės priežastys, kodėl būtina kalbėti apie mokytojų savivertę:

1. Didėjantys reikalavimai pedagogams, kaip savo srities specialistams.
2. Vyksta nuolatinė adaptacija prie sparčiai besikeičiančios jaunosios kartos.
3. Mokytojams atitenka vis didesnė atsakomybė socialiniame ugdymo procese.

Be to galima pridurti ekonomines permainas, visuomenės kritiškumą ir pastebėti, kad mokytojai nuolat jaučia didelę įtampą ir spaudimą. M. Fullan (1998) pabrėžia, kad „mokytojai turi mąstyti apie pokyčius bei naujoves“ (p. 183). Pirmiausia, anot autoriaus, pokyčių jiems reikia imtis savo pačių viduje, nes šiuolaikinėje visuomenėje mokytojas turi išmokti įveikti sunkumus ir nuolat tobulėti, nepaisydamas sistemos. Taigi galima teigti, kad mokytojas, gerbiantis save ir pasitikintis savimi, lengviau susitaiko su pokyčiais ir nauja situacija, negu tas, kuris netiki savo jėgomis ir kompetencija.

Savęs vertinimo formavimąsi tyrinėjo ir aprašė daugelis Lietuvos autorių (Kepalaitė, 2004; Kardelis, Kardelienė, 2004 ir kt.), kurių manymu, moksleivių savęs vertinimo formavimasis – ilgas, sudėtingas, prieštaringas, o ne retai ir skausmingas procesas. Remiantis įvairių mokslininkų darbais šiame skyriuje bus siekiama atskleisti moksleivių savęs vertinimą formuojančius veiksnius, susipažinti su moksleivių savęs vertinimo ugdymo ir skatinimo ypatumais. Dar 1962 metais Coopersmith išvardino keturis komponentus, kurie yra būtini teigiamai moksleivių savivertei formotis:

1. Suaugusiųjų (tėvų, mokytojų, kitų autoritetinių asmenų) gebėjimai priimti moksleivį tokį, koks jis yra.
2. Labai aiškiai nustatytos ribos ir nuoseklus šių ribų laikymasis. Ribos padeda moksleiviams jaustis saugiams, pasiekti pusiausvyrą tarp eksperimentavimo ir saugumo poreikių, mokytis, kaip atitikti suaugusiųjų lūkesčiams.
3. Pagarba moksleivio asmenybei. Svarbu, kad mokytojai rimtai priimtų moksleivio poreikius ir siekius. Tai jam padeda turėti psichologinę erdvę brendimui, savarankiškėjimui, augimui.
4. Patys tėvai ir mokytojai turi aukštą savivertę. Taip moksleivis turi modelį, kurį gali mėgdžioti ir iš kurio gali mokytis. Be to, suaugę, kurie turi aukštą savivertę, geriau priima moksleivį, gerbia jo asmenybę, moka nustatyti jam aiškias ribas ir jų laikytis (Coopersmith, 1962).

Pastebėtina, jog savęs vertinimas visų pirmą formuojasi girdint ir suvokiant kitų žmonių vertinimus. Ypač tai akivaizdu ankstyvesniuose amžiaus tarpsniuose, o vėliau visa tai turi didžiulės įtakos paauglystėje bei suaugusiųjų amžiuje. Daugelis mokslininkų teigia, kad sėkmingai asmenybės raidai būtinas teigiamas savo vertės pajautimas. V. Lepeškienės ir O. Butkienės (2001) nuomone, svarbiausias veiksnys, skatinantis pajusti savo vertę, yra vaiko pajautimas, kad jis tėvų

yra mylimas ir priimamas besąlygiškai – toks, koks yra. Taip vaikas jaučiasi vertingas, svarbus vien dėl to, kad jis egzistuoja. Autorės tvirtina, jog vaiko vertinimas iki tam tikro laiko yra tiesioginis tėvų ir artimųjų vertinimų atspindys. Tačiau tuo pat metu autorės pastebi, kad menkavertiškumo jausmą vaikui gali formuoti mokykla, net jeigu jis ir turėjo namuose geras sąlygas augti. Tuomet galima daryti prielaidą, jog ribotų gabumų vaikas, net jeigu namiškiai jį palaiko – kitoje aplinkoje – mokykloje gali pradėti jaustis nevykėliu, jei yra nuolat kritikuojamas, pabrėžiami jo trūkumai.

Moksleiviai suaugusiųjų vertinimams teikia ypatingai nemažą reikšmę, todėl jaunesnių moksleivių savęs vertinimas yra tiesioginis suaugusiųjų (tėvų, mokytojų) vertinimų atspindys. Dar vienas veiksnys – socialinis palyginimas – yra labai svarbus savęs vertinimui. Stebėdami kitus žmones, moksleiviai gali modeliuoti savęs vertinimą. Be to, savęs lyginimas su kitais įtakoja ir patį savęs suvokimo turinį. Taigi didelė dalis informacijos, kurią moksleivis sužino apie save, yra nulemta bendravimo su aplinkiniais: moksleivis lygina save su juo supančiais žmonėmis ir mato save tokį, kokį jį mato kiti.

Tuo tarpu R. Želvys (1995) išskyrė keturius savęs vertinimo formavimosi faktorius: aplinkinių reakcija; palyginimas su kitais; atliekami vaidmenys; savasties formavimasis. Akcentuojant moksleivių savęs vertinimo svarbą, Lietuvos mokslininkai K. Kardelis ir L. Kardelienė (2004) išskiria „socialinių veiksnių grupę“ (p. 38). Anot autorių, moksleivių savęs vertinimas priklauso nuo šių veiksnių (žr. 1 lentelė).

1 lentelė

Moksleivių savęs vertinimo formuojantys veiksniai (Kardelis, Kardelienė, 2004)

Veiksnys	Apibūdinimas
Aplinkinių žmonių įvertinimas	Jei subjektyvus (kaip pats save vertini) vertinimas skiriasi nuo objektyvaus (kaip vertina kiti grupės nariai). Pvz., subjektyvus aukštesnis už objektyvų – žmogus įgyja didybės manijos požymių. Jei subjektyvus žemesnis už objektyvų – tai pradeda kankinti nepilnavertiškumo jausmas, krinta aspiracijos (stiprus kažko siekis).
Savęs lyginimas su kitais	Dažnai atsirandanti klaida, kai save nuvertinantys asmenys save lygina su tais, kurie yra sėkmingi, savimi patenkinti – pirmieji tampa dar labiau savimi nepasitikintys.
Aspiracijų (siekimo) lygis	Aspiracijos – sau keliami didžiausi reikalavimai. Jei juos pavyksta pasiekti, savigarba kyla ir atvirksčiai.
Savęs vertinimas priklauso nuo charakterio, jo ypatybių	Manoma, kad geriau save vertina ekstravertai, o jauno suaugusio savęs vertinimą lemia tėvų išsilavinimas, šeimos finansinė padėtis, asmenybės statusas šeimoje, šeimos pilnumas, eiliškumas šeimoje, lytis.

1 lentelės tęsinys 18 puslapyje

Veiksny	Apibūdinimas
Auklėjimas šeimoje	Požiūris į save priklauso nuo to, kaip su mumis apsiėjo. Jei tėvai mus perdėtai globojo, perdėtai žavėjosi, pernelyg griežtai auklėjo ar auklėjo labai „pavyzdingus“, tai savęs vertinimas gali būti neadekvatus. Štai perdėtai globojamas vaikas, nežino savo trūkumų ir realių galimybių. Taip susiformuoja netikroviškas „Aš“ vaizdas (perdėtas savęs vertinimas). Dažnai už šeimos esanti aplinka nepalaiko tokio savęs vertinimo ir stiprus skriaudos išgyvenimas sukelia nepilnavertiškumą, kuris dažnai išstumiamas į pasąmonę, o žmogus kitų suvokiamas kaip pagyrūniškas, pasipūtęs, pagiežingas. Vaiką auklėjant pergriežtai, jis retai turi galimybę džiaugtis savo veiklos rezultatais. Atsiranda savęs niekinimo tendencijos, užsisklendimas savyje. Kai tėvai nori savo vaiką matyti „pavyzdingą“, tai yra jų, tų tėvų, tuščiagarbiškumo tenkinimas. Reikalaujant iš vaiko daugiau nei jis gali, susiformuoja per aukštos aspiracijos, o to pasekmė – nuolatinės nesėkmės ir savęs kaltinimas. Tai suformuoja savęs nuvertinimą.

Kaip matyti iš pirmoje lentelėje pateiktų duomenų, egzistuoja penki pagrindiniai veiksniai, formuojantys moksleivių savęs vertinimo lygį. Savo darbuose V. Spurga (1982) akcentuoja, kad savęs vertinimas gali būti teisingas (adekvatus) ir neteisingas: „moksleivis gali save, savo gebėjimus pervertinti arba neįvertinti pakankamai“ (p. 41). Autorius teigia, kad tam tikra dalis moksleivių visai nesidomi savęs vertinimu. Autorius taip pat pabrėžia, kad savęs moksleivis neįvertina paprastai tada, kai dėl tam tikrų priežasčių patiria nesėkmę, kai, lygindamas save su kitais, jis jaučiasi blogesnis, ypač jei tai dar pabrėžia mokytojai ir bendraamžiai. T. Butvilas (2008) teigia, kad susitapatindamas moksleivis „stengiasi matyti save aplinkinių akimis ir tokiu atveju bendraamžiai arba mokytojai tampa jam veidrodžiu“ (p. 30). Galiausiai, anot autoriaus, moksleivis išmoksta suvokti save per supratimą, kaip aplinkiniai jaučiasi būdami su juo, ką jie mano apie jį ir kaip atsako jam.

Tuo tarpu R. Žukauskienė (1996) mano, kad egzistuoja „glaudus ryšys tarp moksleivio savęs vertinimo, kasdienio elgesio ir mokymosi sėkmės“ (p. 267), todėl šiame kontekste teigiamas (adekvatus) moksleivių savęs vertinimas yra labai svarbus visam mokymosi procesui. Reikia pripažinti, kad įtaką klasei ne visuomet daro tik mokytojai. L. Kyburienė (2006) mano, kad moksleiviai veikia vieni kitus ir „netgi gali paveikti mokytojų elgesį“ (p. 37).

Per aukštas savęs vertinimas neugdo savikritiškumo ir reiklumo sau. A. Dilienė (1995) teigia, kad moksleivis, save pervertinantis „neturi akstino tobulėti“ (p. 6). Nesusiformavusi

moksleivio saviugda, anot autorės, neigiamai paveikia ir moksleivio asmenybės raidą. Vadinasi, dėl to atsiranda ir asmenybės raidos dvasinė stagnacija.

K. Kardelis ir L. Kardelienė (2004) akcentuoja, kad vienais atvejais moksleivių „savęs vertinimas daro poveikį mokymosi rezultatams, kitais, priešingai, pati mokymosi veikla sudaro sąlygas formuotis savęs vertinimui“ (p. 41). Autoriai įsitikinę, kad šiuo atveju labai svarbus grįžtamasis ryšys, kurį moksleivis gauna iš mokytojo.

Apibendrinant galima teigti, kad moksleivių savęs vertinimas priklauso nuo amžiaus ir lyties, psichologinės sveikatos, kurią lemia santykių su bendraamžiais bei šeima pobūdis. Šiame kontekste bendravimui ir bendradarbiavimui su mokytojais turi būti skiriamas ypatingas dėmesys. Sekančiame poskyryje bus aptarti moksleivių savęs vertinimo ugdymo bei skatinimo ypatumai.

1.3. Mokytojo realizuojami vaidmenys moksleivių adekvataus savęs vertinimo ugdymo procese

Kaip pastebi G. Butkienė ir A. Kepalaitė (1996), moksleivis yra „dvasinė, valinga, protinga, emocinė ir socialinė būtybė“ (p. 62). Jis, anot autorių, asmenybe tampa tada, kai pats aktyviai veikia ir reiškiasi kaip vientisa visybė, kai aplinkos ir savęs pažinimą jungia su išgyvenimais. Taigi, sugebėjimas teisingai save vertinti yra svarbus asmenybės išsiugdymo bruožas. Savęs pažinimas yra pagrindinė teisingo savęs vertinimo sąlyga. Skatinant moksleivių savęs vertinimą svarbu:

1. Sudaryti sąlygas, moksleiviui pažinti save, teisingai ir adekvačiai vertinti savo gabumus ir galimybes.
2. Skatinti moksleivius aktyviai dalyvauti ugdymo procese, teikti pasiūlymus, prisiimti atsakomybę už savo ugdymo rezultatus.
3. Vertinant moksleivius pratinti apibūdinti įvairius savo veiklos aspektus, pagrįsti savo nuomonę.

V. Spurga (1982) teigia, kad savęs neįvertinimas daro žalos ir moksleiviui, ir visuomenei, nes „tokie moksleiviai dirba ir mokosi ne pagal savo galimybes ir gabumus“ (p. 42). Autorius pastebi, kad tokie moksleiviai dažniausiai būna pasyvūs, užsidarę. Tačiau ir save pervertinantys moksleiviai, anot autoriaus, mažiau deda pastangų mokydami, dirbdami, „per daug pasitiki savo jėgomis ir sugebėjimais“ (p. 43).

Nustatyta, kad teigiamą savęs vertinimą sąlygoja šie faktoriai: bendrumas – kai moksleivis jaučiasi šeimos dalis, arba moksleivis – klasės dalis. Bendraudamas su kitais, dalinasi šiluma, nuotaika, jaučiasi svarbus ir vertas dėmesio; unikalumas – moksleivis suvokia, kad jis daugeliu atvejų panašus į kitus, bet yra dalykų, kur jis atlieka ypatingai gerai; galios jausmas – panašus į

sugebėjimo ar kompetencijos jausmą: įvairaus amžiaus moksleiviai, kurie turi aukštesnį savęs vertinimą, demonstruoja optimalų ir balansuotą rizikingų sprendimų elgesį dažniau nei moksleiviai, save vertinantys žemai; meilės jausmas – meilė sau ir savęs tokio koks esi pripažinimas, padeda pasiekti adekvatų savęs vertinimą.

Moksleivių savęs vertinimo ugdymas ir skatinimas, anot R. Vilimienės (1994) vyksta per:

1. Priėmimą. Pirmas žingsnis į savęs priėmimą – tai pripažinimas, kad turi „neigiamų“ savybių ir supratimas, kad tai natūralu ir nemažina esminės asmenybės vertės. Pripažinimas, kad idealių žmonių nebūna skatina toleranciją sau. Save reikia priimti tokį koks esi.
2. Padrąsinimą. Svarbu laikytis požiūrio „aš galiu“.
3. Pagyrimą. Teisinga save pagirti už pasiekimą, tiek didelį, tiek mažą. Net neigiamas rezultatas papildo unikalią mūsų patirtį.
4. Pagalbą. Reikalavimai sau turi būti realūs; jie turi padėti ugdyti sugebėjimus.
5. Laiką. Skirti laiko pabūti vienam su savo mintimis, išmokti džiaugtis pačiu savimi.
6. Pasitikėjimą. Išmokęs stebėti savo mintis, jausmus, organizmo pokyčius, žmogus ima daryti tai, kas jam iš tiesų svarbu, ko jis iš tiesų nori.
7. Pagarbą ir meilę. Nereikia stengtis būti tuo, kuo nesi. Reikia džiaugtis tuo, kuo esi (Vilimienė, 1994, p. 116).

Nustatyta, kad jeigu moksleivių savęs vertinimo samprata yra teigiama, paprastai jie yra linkę teigiamai elgtis ir taip pat suvokti pasaulį. Jei toji samprata yra neigiama – jeigu moksleiviai savo pačių akyse yra toli nuo jų idealaus „Aš“, tai jie jaučiasi nepatenkinti ir nelaimingi. Taigi tėvai ir mokytojai turėtų siekti padėti moksleiviams pažinti save ir adekvačiai teigiamai save vertinti. Kartais gali būti lengviau suprasti, priimti kitus ir jiems atleisti, negu suprasti, priimti save ir sau atleisti. Didesnė užuojauta, rodoma kitiems, galiausiai palengvina užuojautą sau pačiam. Mokytojai turi visada tai prisiminti, siekiant ugdyti moksleivių savivertę. Tada, kai moksleivis išmoks suprasti, priimti ir atleisti kitų silpnybes, jų pačių ydos bei prasižengimai neatrodys tokie dideli.

R. Žukauskienė (1998) įsitikinusi, kad moksleivių „savęs vertinimas sumažėja pereinant iš pradinės į vidurinę mokyklą, ypač į naują mokyklą“ (p. 266). Autorė taip pat pastebi, kad savęs vertinimas skiriasi pagal lytį: berniukų savęs vertinimas priklauso nuo fizinių sugebėjimų, o mergaičių – nuo akademinų pasiekimų. Todėl, ugdant ir skatinant moksleivių savęs vertinimą, ypatingai svarbu kreipti dėmesį į šiuos faktorius.

Taip pat reikia nepamiršti, kad pasitikėjimas savimi ir savo galimybėmis, teigiama savivertė lemia ir moksleivių vidinę motyvaciją. D. Beresnevičienė ir J. Mikelkevičiūtė (2001) pastebi, kad moksleivių savęs pažinimas ir savivertė padidina akademinę sėkmę ir gyvenimo

galimybes, lemia jausmus ir pažiūras. Kaip teisingai pastebi Hohensee T. (2008), „norint ko nors išmokti, reikia pasitikėti savimi“ (p. 145).

Taigi, teigiamo adekvataus savęs vertinimo raiška – save teigti, save gerbti, save vertinti, pasiekti harmoniją viduje. Moksleiviai nepajėgs save adekvačiai vertinti neturėdami sąlyčio su kitais, be aplinkinių (mokytojų ir tėvų) pagalbos.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, savęs vertinimo formavimasis, tai sudėtingas daugiapakopis procesas. Nustačius, kad moksleivių savęs vertinimą formuoja įvairiausi veiksniai, reikia skirti ypatingą dėmesį mokytojui, kaip pagrindiniam moksleivio savęs vertinimo formuojančiam komponentui, nes moksleivis į mokyklą ateina jau iš dalies suprasdamas, kas ir koks jis yra. Mokytojo pareiga – suprasti moksleivio savojo „Aš“ išsivaizdavimą ir atitinkamai koreguoti jį, siekiant moksleivio adekvataus savęs vertinimo atsiradimo.

J. Vaitkevičius (1995) pabrėžia mokytojo pareigą – gražinti į mokyklą moksleivio, t. y. individo, prigimtine teisę pačiam rūpintis savimi, pažinti, suprasti save patį, savo vidinį pasaulį – mintis, siekius ir kt.; suprasti ir valdyti save kaip subjektą, t. y. „rūpintis savimi, keistis aplinkoje; suvokti save kaip vientisą „Aš“ fenomeną, sugebantį reflektuoti aplinką ir išlaikyti subjektyvųjį „Aš“ – individualybę su savąja sąmone ir savimone“ (p. 72).

Atsižvelgiant į ugdymo specifiškumą – tai, kad mokytojas turi būti pavyzdžiu moksleiviui, anot O. Tijūnėlienės ir V. Kavaliauskienės (2009), moksleivio „rūpinimasis savimi, savęs pažinimas yra labai svarbus uždavinys siekiant savo asmenybės tobulumo“ (p. 175). Autorės tvirtina, kad šiandieninėje mokymo tikrovėje moksleivio ugdymo proceso eiga, sklandumas ir rezultatai labai daug priklauso nuo pačių mokytojų, nuo to, ką jie galvoja, ką daro ir kaip patys save supranta, pažįsta ir vertina. Kaip teigiama konferencijos „Mokymasis visą gyvenimą – žinioms, kūrybiškumui ir naujovėms skatinti“ („Lifelong Learning for creativity and innovation, 2008“) grindžiamajame dokumente, mokytojai yra šiuolaikinių švietimo naujovių ir reformų centras. Ši profesija keičiasi iš pagrindų – naujose mokymosi metodikose mokytojai traktuojami labiau kaip mokymosi proceso vadovai, o ne žinių perdavėjai – taigi keliami nauji uždaviniai atnaujinti jų pačių gebėjimus. Švietimo reformoms reikia laiko, bet jas įgyvendinant nebūtinai radikalus visų mokytojų perkvalifikavimas, nes pagrindiniai pokyčių veiksniai yra motyvacija, lyderystė ir paskatos, tai yra mokytojas, norėdamas keistis, turi turėti aukštą savivertės jausmą.

Tuo tarpu G. Butkienė ir A. Kepalaitė (1996) mano, kad mokytojas, veikdamas moksleivį, pirmiausia „dėmesį turi atkreipti į save patį, suprasti patį save“ (p. 83). Nes, anot autorių, kiek mokytojas save supranta ir vertina savo elgesio poveikį kitiems, tiek jis geba suprasti ir savo moksleivius. Dar daugiau: tik mokytojas, priiėmęs ir gerbiąs save, gali priimti ir gerbti savo moksleivius. Mokytojas turėtų stebėti, ar savo elgesiu nestimuliuoja netinkamo moksleivio elgesio, ir pasirinkti naujus elgesio tikslus, nes, kaip pastebi D. Beresnevičienė (1997), jeigu mokytojas nori

išugdyti aukštą savo moksleivių savęs vertinimą, pirmiausia jis pats turi aukštai vertinti save, savo sugebėjimus. Tik toks mokytojas, anot autorės, galės teigiamai įtakoti moksleivių savivertę. Mokytojų savęs vertinimas – tai savotiškas jų savijautos – fizinės, intelektinės, emocinės – matas, parodantis, kiek pats mokytojas vertina save ir kiek savimi gali pasikliauti.

Taigi, aukštai save vertinantis mokytojas savo moksleiviams gali suteikti aukštos (adekvačios) savivertės jausmą ir taip skatinti juos tobulėti, nes kiekvieno mokytojo elgesys įtakoja moksleivio savęs vertinimą. V. Lepeškienė ir O. Butkienė (2001) išskyrė du mokytojų poveikio moksleivio savosios vertės pajautimui aspektus:

1. Bendros mokytojų nuostatos ir kasdieninis elgesys, veikiantys moksleivio vidinį pasaulį.
2. Tikslinga veikla, stiprinanti moksleivio savęs vertinimą (Lepeškienė, Butkienė, 2001, p. 48).

Taigi, kaip mokytojas elgėsi kasdien, kokios jo pagrindinės nuostatos, traktuojamos kasdieniame darbe – visą tai labai svarbu moksleivio savivertės formavimui. Puiku, jeigu mokytojas tikslingai veikia, formuojant moksleivių teigiamą savivertę. Tačiau dažnai mokytojai tiesiog nesidomi savo moksleivių savęs vertinimu arba, kas yra dar blogiau, siekiant tam tikrų tikslų, žemina savo moksleivių savivertę.

Autoriai J. Pikūnas ir A. Palujanskienė (2000) išskiria šiuos aspektus, kurių turėtų laikytis mokytojas, stiprinantis savo moksleivių savigarbą:

- pagarba vaikui;
- betarpiškas, nuoširdus bendravimas su moksleiviais;
- dėmesys kiekvienam moksleiviui;
- teisingas, nešališkas moksleivių vertinimas;
- klaidų toleravimas;
- kūrybinio mąstymo skatinimas (Pikūnas, Palujanskienė, 2000, p. 31).

Taigi, pritariant J. Pikūnui ir A. Palujanskienei galima teigti, kad didžiulį poveikį moksleivių savęs vertinimui, o kartu ir pažangumui turi mokytojų kasdienė veikla, jų nuostatos, laukimai. Mokslininkas A. Suslavičius (1995), teigia, kad moksleiviai, iš kurių daugiau tikimasi ir jiems skiriama daugiau dėmesio, pasiekia geresnių rezultatų, jų savęs vertinimas daug aukštesnis. O kai moksleiviams priskiriamos neigiamos savybės, kurios pastiprinamos mokytojų, klasės draugų, tai gali tapti asmenybės bruožais. Kitaip tariant, kitų vertinimai besąlygiškai perkeliama į savęs vertinimo sistemą. Mokykla, klasės mokytojas ir draugai – svarbūs moksleivio savęs vertinimui. Dar daugiau: teigiamas mokytojo požiūris į moksleivį pakelia jį savo paties akyse, tuo pat metu keliant jo savivertės jausmą. Palankūs mokytojo vertinimai, paskatinimai tolesnei veiklai, paveikia moksleivį, nes taip mokytojas formuoja jo savivertę. Kaip teigia D. Gailienė, L. Bulotaitė ir Sturlienė N. (2002), kiekvienas mokytojas gali padėti moksleiviui įveikti nepasitikėjimą savimi,

sukurdamas klasėje atmosferą, kurioje moksleiviai jausis saugūs, vertingi, daug ką sugebantys, atviri naujam patyrimui. Darbas, nukreiptas stiprinti teigiamą savęs vertinimą, suteiks džiaugsmą, pasitenkinimą mokytojams, suartins juos su moksleiviais, leis jiems išgyventi bendrumo jausmą.

Apibendrinant pirmą baigiamojo darbo skyrių galima teigti, kad mokytojo sąveika su moksleiviais yra nuolat kintanti, daugialypė, nereguliari, veikianti moksleivio savęs vertinimo lygį, todėl mokytojas pirmiausia turi išmokyti adekvačiai teigiamai vertinti save ir išmokyti tinkamai elgtis, ypač greitai besikeičiančioje aplinkoje, kuri šiuolaikinio mokytojo darbe jau tapo kasdienybe.

2. PAGRINDINĖS MOKSLEIVIŲ ASMENINĖS TEISĖS BEI PAREIGOS

Mokslinių šaltinių (Prokopčik, 2002; Jonynienė, 2005; Šalaševičiūtė, Žemaitytė 2008; Penkauskas, 2010; Smeyers, 2010 ir kt.) analizė leidžia teigti, kad moksleivių asmeninių teisių bei pareigų žinojimas gali būti įtakojamas jo savivertės lygiu. Šiame darbo skyriuje bus siekiama atskleisti pagrindines moksleivių asmenines teises bei pareigas, analizuojant vaiko teisių ir pareigų apibrėžtį ir turinį, nagrinėjant edukacinės aplinkos modeliavimo galimybes, formuojančias adekvatų moksleivių savęs vertinimą ugdymo institucijoje bei atliekant teorinę moksleivių savivertės ir asmeninių teisių bei pareigų sąsajų analizę.

2.1. Vaiko teisių ir pareigų apibrėžtis ir jų turinys

Pirmasis tarptautinis vaiko teisių dokumentas pasirodė jau prieš II pasaulinį karą – 1924 m. Ženevos vaiko teisių deklaracija, kurioje teigiama, kad žmonija turi vaikui duoti visą, kas geriausia. Vaiko teisės – tai tos pačios žmogaus teisės, tačiau jos nagrinėjamos kaip atskira teisių grupė dėl to, kad vaikams reikia ypatingos globos ir apsaugos.

Apie vaikų teisių reikalingumą buvo rašoma ir tarptautinių organizacijų, besirūpinančių vaikų gerove, įstatuose. 1959 m. JTO Generalinė asamblėja, atsižvelgdama į tai, kad vaikas yra fiziškai ir protiškaite nesubrendęs, ir kad jam nuo gimimo reikalinga ypatinga priežiūra ir apsauga, paskelbė Vaiko teisių deklaraciją. Ją sudarė 10 teisių, ir ji nebuvo teisiškai privaloma pasirašiusiems šalims. Deklaracijos tikslas – užtikrinti vaikams laimingą vaikystę. Ši Deklaracija suteikė visiems vaikams vienodas teises, nepriklausomai nuo jų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, tautybės ar socialinės padėties.

Per pastaruosius kelis dešimtmečius įvyko nemažai esminių vaiko teisių pokyčių tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės lygmeniu. Ž. Jonynienė (2005) teigia, jog XX amžius – tai „vaiko padėties visuomenėje kaitos amžius“ (p. 130). Ilgą laiką, anot autorės, vaikai visuomenėje buvo traktuojami kaip mažuma, ne pagrindinė ir neatstovaujanti visuomenei grupė. Savo ruožtu G. Sagatis (2006) pastebi, jog „vaiko teisinio subjektiškumo problematika nėra nauja“ (p. 33). Specifinė vaiko padėtis, anot autoriaus, lėmė būtinybę aiškiai nustatyti vaiko teisių turinį ir sukurti teises vaiko teisių įgyvendinimo prielaidas, kas ir buvo padaryta 1995 m. Lietuvai ratifikavus Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją. Konvencija unikali tuo, kad tai pirmasis tarptautinis dokumentas, apimantis tokį platų ir išsamų žmogaus teisių spektrą – vaiko pilietines ir politines, ekonomines, socialines bei kultūrinis teises.

Eurobarometro duomenimis, Lietuva, palyginti su kitomis ES valstybėmis, nėra atsiliekanti šalis vaiko teisių srityje: net 74 proc. Lietuvos vaikų sako žinantys savo teises. Tuo tarpu Žmogaus teisių įgyvendinimo Lietuvoje ataskaitoje (2010) teigiama, kad vaiko teisių užtikrinimo srityje yra daug problemų, susijusių su švietimu, įdarbinimu, vaikų globos įstaigų veikla, narkomanija, nusikalstamumu, ypatingai smurtu prieš vaikus.

Savo ruožtu pareigos – tai teisės normose nustatytas įpareigojimas asmeniui atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo tokių veiksmų susilaikyti. Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (www.manoteises.lt, 2011). Šis asmens pareigų apibūdinimas tinkamas ir vaiko pareigų apibrėžimui, tačiau reikia pastebėti, kad vaiko pareigos turi būti taikomos, atsižvelgiant į jo amžių, fizinį ir protinį išsivystymo lygį. Įvairūs autoriai, priklausomai nuo vaiko buvimo vietos, laiko ar kitų veiksnių nurodo skirtingas vaiko pareigas. Pastebėtina, jog dažniausiai vaiko pareigos sietinos su jo teisėmis: pavyzdžiui, turėdamas teisę į pilietybę ir vardą, vaiko pareiga – gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas (Vaiko teisės ir pareigos, 2010).

Vaiko pareigas Lietuvoje reglamentuoja įvairūs teisiniai dokumentai: LR Konstitucija, LR Civilinis kodeksas bei visa eilė įstatymų (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Švietimo įstatymas ir pan.) ir kitų dokumentų. Šių dokumentų bei mokslinės literatūros analizės metu pavyko išgryninti pagrindines vaiko pareigas (žr. 2 lentelė).

2 lentelė

Pagrindinės vaiko pareigos Lietuvoje (sudaryta autorės)

Šaltinis	Pareigų aprašymas
LR Konstitucija	Gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą.
LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas	Gerbti savo tėvus, kitus šeimos narius, globoti juos senatvėje, ligos ar kitos negalios atvejais, padėti tėvams ir kitiems paramos reikalingiems šeimos nariams. Gerbti pedagogus, kitus suaugusiuosius ir vaikus, nepažeisti jų teisių ir teisėtų interesų. Laikytis priimtų elgesio normų mokymo, auklėjimo įstaigose, viešose vietose, darbe, buityje. Gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą, visuomenės ir privačią nuosavybę.
LR Švietimo įstatymas	Sudarius mokymo sutartį, laikytis visų jos sąlygų, mokyklos vidaus tvarką reglamentuojančių dokumentų bei kitų vidinių nuostatų reikalavimų. Stropiai mokytis, gerbti mokytojus ir kitus mokyklos bendruomenės narius. Mokyti pagal privalomojo švietimo programas iki 16 metų.

2 lentelės tęsinys 26 puslapyje

Šaltinis	Pareigų aprašymas
LR Profesinio mokymo įstatymas	Laikytis profesinio mokymo įstaigos nuostatų, moksleivio elgesio taisyklių, profesinio mokymo įstaigos ir praktinį mokymą vykdančio profesinio mokymo teikėjo darbo tvarkos. Vykdyti mokymo sutarties sąlygas. Neturintis 16 metų, mokydamasis pagal profesinio mokymo programą tęsti mokymąsi pagal pagrindinio ugdymo programą. Vykdyti Švietimo ir kitų įstatymų nustatytas pareigas.
Mokyklos nuostatai	Mokytis iki 16 metų; įgyti pakankamai žinių ir patirties tam, kad teisingai pasirinktų tolesnį mokymosi ar profesinės veiklos kelią, ruoštis savarankiškam gyvenimui. Reguliariai lankyti mokyklą, laikyti moksleivių elgesio ir mokyklos vidaus tvarkos taisyklių. Gerbti valstybinę, savo gimtąją kalbą ir kultūrą, toleruoti kitas kalbas ir kultūras. Laikytis žmonių bendrabūvio normų. Moksleiviai privalo dalyvauti mokykloje organizuojamuose testuose, pasiekimų patikrinimuose. Moksleiviai privalo sąžiningai atlikti jiems skirtas užduotis, žinių patikrinimus ir testus, ugdymo pasiekimų patikrinimo darbus.
Projekto leidinys „Vaiko teisės ir pareigos: 16 pieštų istorijų ir neistorijų“	Gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas. Mylėti ir padėti prižiūrėti kitus. Rūpintis savo sveikata. Padėti suaugusiems prižiūrėti namus. Nenaudoti svaigalų, rūkalų ar narkotikų. Gerbti ir saugoti kitų žmonių privatumą. Vengti elgesio, kuris kitus verstų jaustis nemaloniai. Gerbti ir priimti vaikus su negalia. Gerbti ir išklausti kitų nuomones. Gerbti kitus žmones, nepriklausomai nuo rasės, tautybės ar religijos. Neskriausti kitų.

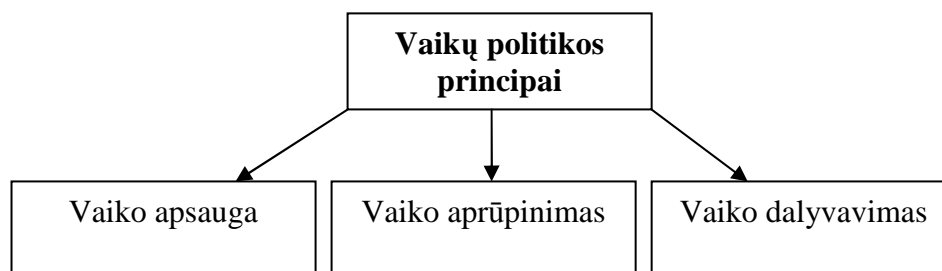
Remiantis informacija, pateikta antroje lentelėje galima konstatuoti, kad visuose dokumentuose akcentuojamos panašios vaiko pareigos. Ypatingas dėmesys skiriamas kitų žmonių teisių paisymui.

Apibendrinant galima teigti, kad šiuolaikiniame pasaulyje vaiko teisių supratimas, žinojimas ir taikymas yra atsakingos visuomenės požymis, todėl reikia siekti, kad visi Lietuvos vaikai žinotų ir suprastų savo teises.

2.2. Edukacinės aplinkos modeliavimo galimybės, formuojant adekvatų moksleivių asmeninių teisių bei pareigų supratimą ugdymo institucijoje

1996 m. buvo priimtas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, kurio pagrindinis tikslas

yra gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus. Kitaip tariant, šis įstatymas apibrėžia pagrindines vaiko teisių politikos gaires. Lietuvoje taikomą vaiko teisių politikos esmę galima nusakyti trimis principais (žr. 6 pav.).

6 pav. **Pagrindiniai vaikų politikos principai (Kvieskienė, 2003, p. 17)**

Kaip matyti iš 6 paveikslo, vaikų politikos esmė yra nusakyta trimis principais:

1. *Vaiko apsauga*: teisė augti savo šeimoje ir gauti profesionalią pagalbą, taip pat teisė būti apsaugotam nuo socialinio ir individualaus smurto.
2. *Vaiko aprūpinimas*: teisė į išteklius ir paslaugas, juos paskirstant tarp vaikų ir suaugusiųjų; ypač skiriant dėmesį neįgaliems vaikams, vaikams, turintiems specialių poreikių, ir vaikams, kuriems yra pavojus patirti skurdą, tėvų smurtą bei nepriežiūrą ar ištraukti į nusikalstamą veiklą.
3. *Vaiko dalyvavimas*: teisė veikti, išreikšti savo nuomonę ir daryti įtaką sprendimams individualiai bei kolektyviai šeimoje ir visuomenėje kuriant socialinę erdvę aktyviam vaiko dalyvavimui.

Kaip teigia M. Prokopčik (2002), kiekvienas vaikas turi naudotis savo teisėmis be jokių išimčių ir skirtumų ar diskriminavimo rasės, odos, spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, socialinės kilmės, turtinės, luomo padėties ar kitokių jį patį ar jo šeimą liečiančių aplinkybių pagrindu. Analizuojant Vaiko teisių konvenciją (1995) išryškėja pagrindinės dokumento nuostatos, užtikrinančios vaiko teisę į: saugų gyvenimą ir brendimą; identiškumą; savo tėvų žinojimą ir bendravimą su jais; savo pažiūrų laisvą reiškimą; savo nuomonės turėjimą; asmeninį gyvenimą, neliečiamybę ir laisvę; išsimokslinimą; apsaugą nuo įvairiausio pobūdžio smurto; apsaugą nuo ekonominio išnaudojimo; pilnavertį gyvenimą ir gimtosios kalbos vartojimą ir savo kultūros naudojimą.

Savo ruožtu A. Bakanasa, G. Bartkus, G. Dominas ir V. Mikelėnas (2002) teigia, kad svarbu tai, jog visos vaikų teisės dera tarpusavyje ir sudaro tam tikrą sistemą, veikiančią vaiko labui. Štai kodėl negalima išskirti vienos kurios nors teisės, kuri būtų svarbesnė už kitas, o pažeidus vieną, pažeidžiamas visas vaiko teisių derinys.

Tuo tarpu vaikas, skirtingai nei suaugęs asmuo, savo teisių pats apginti negali, todėl jo teises ir interesus turi atstovauti ir ginti tėvai, globėjai, jeigu jų nėra – kompetentingos institucijos. Lietuvoje vaiko teises gina šios pagrindinės institucijos:

- *Konsultacinė vaikų reikalų taryba prie LR Prezidento.* Ši tarnyba teikia Prezidentui aktualią informaciją apie vaikų ir jų šeimų socialinių teisių padėtį ir supažindina su ja visuomenę.
- *Seimo šeimos ir vaiko reikalų komisija* nagrinėja ir teikia pasiūlymus Seimui, LR Vyriausybei dėl vaiko, šeimos teisių apsaugos politikos formavimo.
- *Vaiko teisių apsaugos tarnyba prie LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.* Analizuoja informaciją apie vaiko teisių apsaugos, teisių pažeidimų prevencijos problemas.
- *Lietuvos vaikų teisių gynimo asociacija „Gelbėkit vaikus“.*
- *Lietuvos nacionalinis UNICEF komitetas.* Aktyviai dirba skleisdamas visuomenei žinias apie vaikų teises bei jų pažeidinėjimo problemas.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos įstatymai dar nėra visiškai suderinti su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, nėra stebėsenos sistemos, duomenų rinkimo bei įvertinimo, kurie atspindėtų visas Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo sritis. Dalis priimtų įstatymų neįgyvendinami, nes tam neskiriama pakankamai finansavimo. Nestabili socialinė ir ekonominė aplinka lemia plačiai paplitusią vaikų nepriežiūrą, apleistumą ir smurtą prieš vaikus. Kovoju su šiais neigiamais reiškiniais būtina siekti, kad vaikai žinotų ir suprastų savo teises. Tam, kad vaikai teisingai suprastų savo teises, būtina tinkamai vaikus mokyti ir auklėti.

Lietuvoje pagrindines vaikų teises gina rajonų (miestų) savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybos, kurios organizuoja prevencinį darbą su tėvais, analizuoja ir sistemina informaciją apie neprižiūrimus, apleistus, be globos likusius vaikus, sprendžia įvaikinimo klausimus, teikia pedagoginę, teisinę pagalbą, gina vaikų interesus, atstovauja jiems teisme ir t. t. Suprantama, kad šiais laikais vaiko teisių suvokimo stiprinimo veikla darosi sudėtingesne, konkretesne, nukreipta į konkrečią auditoriją ir mokykla užima svarbią vietą vaiko teisių informavimo bei mokymo kontekste. V. Targamadžė (1996) teigia, kad pagrindiniai mokyklos tikslai: „puoselėti žmogaus fizines ir dvasines galias, ugdyti žmogaus dorovę, intelektą, valią, jausmus, suteikti jaunajai kartai šiuolaikinį mokslo ir kultūros lygį atitinkantį išsilavinimą“ (p. 42). Tuo tarpu L. Dromantienė (2006) pastebi, kad mokykla sprendžia bendras problemas, susijusias ir su vaikų teisėmis. Mokykla, anot autorės, yra viena svarbiausių vietų vaiko teisėms propaguoti. Didelį darbą atstovaujant vaikų interesams ir saugant jų teises, anot autorės, vykdo mokyklos pedagogai.

Savo ruožtu M. Prokopčik (2002) mano, jog mokykloms tenka ypač „didelė atsakomybė už supažindinimą su vaiko teisių principais“ (p. 113). Autorius pastebi, jog lavinimo tikslas yra ugdyti pagarbą vaiko teisėms ir pagrindinėms laisvėms. Mokyklų programos turėtų būti pagrįstos Vaiko teisių konvencijos principais ir dvasia, o ne vien į jas įtrauktas vaiko teisių mokymas ir supažindinimas su šiuo dokumentu. Stiprinant vaiko teisių supratimą, nieko nėra svarbiau už mokyklą, kurioje praktiškai taikomi vaiko teisių principai.

Tuo tarpu R. Šalaševičiūtė ir E. Žemaitytė (2008) teigia, kad kiekvienoje mokykloje dirba psichologas, socialinis pedagogas. Jie įvertina moksleivio galias ir sunkumus, raidos ypatumus, ugdymosi problemas, bendradarbiauja su mokytojais, tėvais, kitais specialistais. Moksleivis gali kreiptis į mokyklos socialinį pedagogą, jei turi sunkumų bendraudamas su bendraamžiais, mokytojais ar tėvais, jei patiria smurtą arba yra išnaudojamas. Mokykloje, anot autorių, užtikrinama moksleivių teisė į saugumą, saviraišką ir išsimokslinimą. Pastebėtina, kad be šių pagrindinių teisių puoselėjimo mokyklai tenka svarbus ksenofobijos prevencijos vaidmuo.

Kaip pastebi A. Penkauskas (2010), moksleivių teisinis ugdymas – tai tam tikra sistema, kurią sudaro „teisinis pedagogų parengimas, teisinis moksleivių ugdymas ir teisinis tėvų švietimas“ (p. 97).

Apibendrinant galima teigti, kad mokyklose vaiko teisių mokymas neturi apsiriboti vien keliomis pamokomis, o turi būti integruotas į visas mokyklos gyvenimo sritis, nes pagarba vaiko orumui ir jo dalyvavimo mokyklos gyvenime skatinimas yra susiję su visais mokyklos gyvenimo aspektais, įskaitant mokytojų ir moksleivių santykių pobūdį, vadovavimą mokyklai ir drausmę mokykloje. Toliau darbe bus aprašyta moksleivių savivertės ir asmeninių teisių bei pareigų sąsajų analizė.

2.3. Moksleivių savivertės bei žinių apie savo asmenines teises bei pareigas tarpusavio sąsajų analizė

Mokslinės literatūros analizės metu nepavyko aptikti darbų, skirtų vaiko savęs vertinimo ir asmeninių teisių bei pareigų tarpusavio sąsajų analizei, todėl šiame skyriuje bus pristatytos įvairių autorių nuomonės, nurodančios gaires šiems sąsajoms identifikuoti.

A. Pekauskas (2010) teigia, kad vaikui teisės žinios „padeda geriau orientuotis socialinėje aplinkoje“ (p. 96). Asmenybės moralės principai ir normos, anot autoriaus, nėra internalizuoti, kol jomis nesivadovaujama asmeniniame gyvenime. Tuo tarpu lieka neaišku, nuo ko priklauso vaiko sugebėjimas įsisavinti, suprasti ir naudotis savo teisėmis bei pareigomis. Galima daryti prielaidą, kad adekvačiai save vertinantis vaikas, gebantis prisiimti atsakomybę už savo veiksmus taip pat

sugebės laikytis ir savo pareigų, su kuriomis jis yra supažindinamas tiek namuose, tiek mokykloje, tiek šiuolaikinės žiniasklaidos pagalba.

Kai kurie autoriai (Branden, 1982; Ruck, Peterson-Badali, Day, 2002; Tobin, 2004) mano, kad pagal vaiko savęs vertinimą galima prognozuoti jo asmeninių teisių bei pareigų supratimo lygį: vaikai su aukštu savivertės lygiu, anot autorių, turi tikslesnes savo pačių sampratas dėl asmeninių teisių žinojimo ir jų panaudojimo kasdieniniame gyvenime nei vaikai su žema savivertė.

Tuo tarpu P. Smeyers (2010) pabrėžia, jog egzistuoja stiprios asmeninių teisių žinojimo ir savo pareigų paisymo sąsajos. Remiantis šia nuomone galima daryti prielaidą, kad adekvati vaiko savivertė galėtų rodyti jo palankumą savo teisėms ir pareigoms, tačiau iš jo asmeninių teisių ir pareigų supratimo negalima spręsti apie vaiko savęs vertinimo lygį, todėl teisinga būtų konstatuoti, kad asmeninių teisių ir pareigų supratimo lygis įtakojamas vaiko savivertės lygiu, bet vaiko savivertė nepriklauso nuo jo asmeninių teisių ir pareigų supratimo.

Savo ruožtu J. Tobin (2004) pastebi, kad save pervertinantis vaikas nepatiria pasitenkinimo ir dėl savo klaidų kaltina tik kitus. Toks vaikas, anot autoriaus, linkęs nesilaikyti pareigų, nes jos jam atrodo nereikšmingos. Pastebėtina, jog autorius neneigia, jog turintis aukštą savivertę vaikas supranta savo pareigas, jis tik nenori jų laikytis. Greičiausiai, pasižymintis aukštu savivertės lygiu vaikas puikiai žino savo teises ir moka jomis naudotis, bet vengia laikytis pareigų.

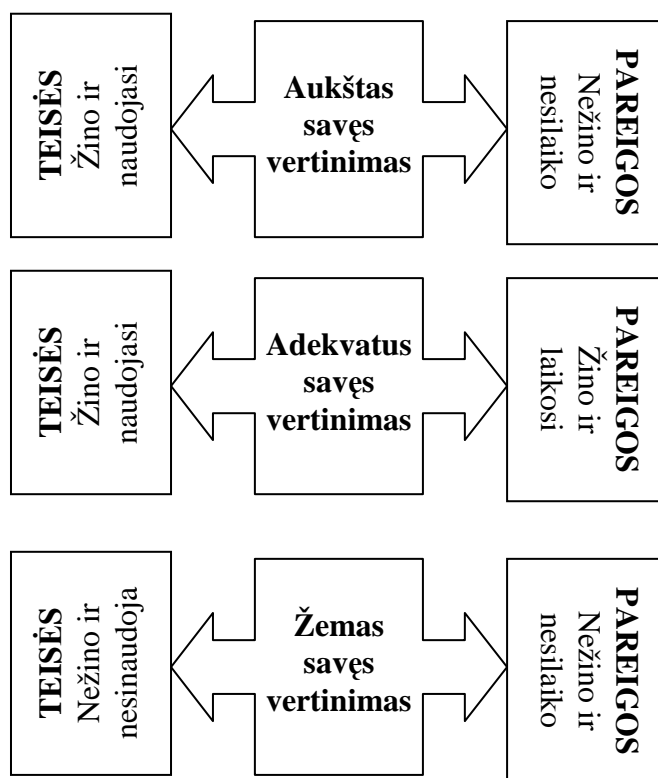
M. D. Ruck, M. Peterson-Badali, D.M. Day (2002) teigia, kad žemai save vertinantys vaikai pasižymi neveiklumu – ima dominuoti nuostata „geriau nieko nedaryti“. Vadinas žemas savęs vertinimas, anot autorių, gali tapti faktoriumi, nulemiančiu vaiko formavimąsi asocialiu keliu ir tampama išsiskiriančio elgesio individu – to pasekmė galėtų būti asmeninių pareigų nesilaikymas, socialinių normų ignoravimas.

Įdomu tai, kad nuo savęs vertinimo lygio priklauso ir santykiai su aplinkiniais. Paprastai vaikai, kurie adekvačiai save vertina didžiuojasi savo pasiekimais, labai ryžtingai atstovauja savo interesus, moka prisiimti atsakomybę už savo veiklą, kantriai įveikia nesėkmes, jeigu kas nors nevyksta taip, kaip norėtųsi; entuziastingai priima naujus iššūkius, jaučiasi galintys paveikti aplinkinius žmones, leidžia sau patirti ir išreikšti įvairius jausmus, žino savo poreikius ir moka juos apginti. Visa tai skatina adekvačiai save vertinančius vaikus domėtis ir asmeninėmis teisėmis ir pareigomis. Tuo tarpu žmonės su žema saviverte vengia naujų ir sunkių situacijų, jais yra lengva manipuliuoti ir juos valdyti. Tokie individai dažnai pasirenka gynybinę bendravimo manierą, lengvai nusivilia kitais žmonėmis, neleidžia sau jausti ir tinkamai išreikšti įvairių jausmų, dažnai kaltina kitus žmones dėl savo nesėkmių, todėl tikėtina, kad tokie vaikai nesidomi savo teisėmis ir nenori žinoti asmeninių pareigų.

Apibendrinus atlikta mokslinių šaltinių analizę lieka neaišku, ar savivertės lygis, įtakodamas vaiko asmeninių teisių bei pareigų žinojimą, skatina jį laikytis šių pareigų ir teisių. Remiantis

anksčiau išvardintomis nuomonėmis galima būtų taip pavaizduoti skirtingą savęs vertinimo lygį turinčių vaikų sąsajas su asmeninių teisių bei pareigų žinojimu bei paisymu (žr. 7 pav.).

7 pav. Vaiko savęs vertinimo ir asmeninių teisių bei pareigų tarpusavio sąsajos (sudaryta autorės)

Kaip matyti iš 7 paveikslo, tik adekvačiai save vertinantys vaikai domisi asmeninėmis teisėmis ir laikosi savo pareigų. Tačiau lieka neaišku, ar įmanomas atgalinis ryšys, t.y. ar asmeninių teisių bei pareigų žinojimas galėtų įtakoti vaiko savivertės lygį. Galima daryti prielaidą, kad kintant socialinei aplinkai, teisių žinojimas gali nulemti, kaip vaikas reaguos į aplinkos poveikį ir, atitinkamai, ši reakcija pakels (arba sumažins) vaiko savivertės lygį.

Tuo tarpu R. Bulotas (2003) įsitikinęs, jog asmeninių teisių bei pareigų žinojimą ir supratimą didžiaja dalimi lemia vaiko intelektualiniai ir socialiniai įgūdžiai. Tuo tarpu teisingi socialiniai įgūdžiai formuojasi tik esant teigiamam savęs vertinimo aspektui, kitaip tariant galima teigti, kad adekvačiai save vertinantys vaikai, įvaldę intelektualinių ir socialinių įgūdžių pagrindus, taip pat gali žinoti savo asmenines teises ir pareigas.

Apibendrinant antrą baigiamojo darbo skyrių galima teigti, kad vaiko teisių ir pareigų klausimais susidomėta gan neseniai, tačiau Lietuva pasauliniame kontekste nėra atsiliekanči šalis šiose srityse. Tuo tarpu pagrindine adekvatų moksleivių asmeninių teisių bei pareigų supratimo formavimo institucija galima laikyti mokyklą. Mokslinės literatūros analizės metu taip pat pavyko nustatyti, jog sąsajos tarp vaiko savivertės ir asmeninių teisių bei pareigų supratimo nėra tiksliai

nustatytos – kai kurie autoriai mano, jog adekvati vaiko savivertė skatina jį domėtis asmeninėmis teisėmis ir laikytis pareigų, tačiau mokslinės literatūros analizės metu nepavyko rasti aiškios ir vieningos nuomonės, nusakančios tokių sąsajų egzistavimą, todėl toliau darbe bus pateikti tyrimo, atlikto vyresnių klasių moksleivių savęs vertinimo ir asmeninių teisių bei pareigų žinojimo sąsajų analizės rezultatai bei pateiktas jų interpretavimas.

3. VYRESNIŲ KLASIŲ MOKSLEIVIŲ SAVĖS VERTINIMO BEI ASMENINIŲ TEISIŲ IR PAREIŲ TARPUSAVIO SĄSAJŲ TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

Pirmuose dvejuose baigiamojo darbo skyriuose atlikta mokslinių šaltinių analizė padėjo atskleisti savęs vertinimo sampratą ir esmę, savęs vertinimą formuojančius veiksnius ugdymo(si) praktikoje, išryškinti moksleivių savęs vertinimo problematikos ugdymosi procesuose klausimus bei nustatyti vaiko savęs vertinimo ir asmeninių teisių bei pareigų tarpusavio ryšį. Šiame baigiamojo darbo skyriuje pagrindinis dėmesys yra skiriamas empiriniam analizuojamos temos įvertinimui, tyrimo organizavimui, remiantis darbe pateikta metodika bei rezultatų analizei ir interpretacijai. Pirmiausia tikslinga pristatyti atlikto tyrimo metodologiją ir organizavimo etapus.

3.1. Tyrimo metodologija ir organizavimas

Atlikus mokslinės literatūros analizę nepavyko rasti informacijos apie tyrimus, atskleidžiančius ryšį tarp moksleivių savivertės lygio bei jų teisių ir pareigų žinojimo. Todėl praktinėje darbo dalyje atliekamas vyresnių gimnazijos moksleivių savęs vertinimo ir savo teisių bei pareigų žinojimo ryšio analizės tyrimas.

Tyrimo metodas – kiekybinis empirinis tyrimas (apklausa raštu, naudojant uždaro tipo klausimyną).

Gerai parengtas ar pritaikytas metodas gerokai palengvina tyrimą. Manoma, kad nuo pasirinkto metodo priklauso viso tyrimo sėkmė (Valackienė, Mikėnė, 2008). Kiekybinės anketinės apklausos metodas pasirinktas dėl dviejų pagrindinių priežasčių:

- Sąsajos tarp moksleivių savivertės bei jų teisių ir pareigų žinojimo yra nepakankamai išanalizuotos ir aprašytos įvairiuose moksliniuose šaltiniuose.
- Sąsajos tarp moksleivių savivertės bei jų teisių ir pareigų žinojimo sudėtinga pažinti ir iširti stebėjimo metu.

Kai teoriškai buvo išaiškinta tyrimo struktūra, vyko **tyrimo proceso planavimas ir organizavimas**. Tyrimui atlikti buvo naudojami pirminiai ir antriniai šaltiniai. Tyrimo pradžioje buvo atliktas mokslinės literatūros analizės apibendrinimas (teorinės analizės ir apibendrinimo metodas).

Tyrimas buvo atliktas laikantis tikslingumo, kompleksiško, sistemisko, tyrimų efektyvumo ir etiškumo principų. Tikslingumo principas buvo įgyvendintas atsižvelgiant į tai, kad surinkta informacija galės pagerinti tiriamos problemos nagrinėjimo efektyvumą. Kompleksiškumo ir sistemisko principai buvo įgyvendinti įvertinus moksleivių savivertės ir teisių žinojimo ryšius. Tyrimų efektyvumo principas buvo įgyvendintas užtikrinant, kad tyrimo turinys atitiktų siekiamus tikslus. Galiausiai, etiškumo principas buvo įgyvendintas išsaugojant respondentų anonimiškumą.

Nors nėra griežtai reglamentuotų standartų bei absoliučiai unifikuotos mokslinių tyrimų atlikimo metodologijos, tačiau tam, kad tyrimas vyktų sklandžiai, buvo sudaryta tyrimo proceso struktūra ir išryškinti jo pagrindiniai elementai. Šio baigiamojo darbo tyrimas buvo atliktas hipotetinės dedukcinės paradigmos pagrindu, t.y. laikantis tyrimo planavimo etapų (Unterhauser, 2006, p. 130).

1 etapas. Pradžioje buvo *apibrėžta problema ir iškelta hipotezė*. Buvo aptarta, kokios informacijos reikia, siekiant įvertinti ryšį tarp moksleivių savivertės lygio ir jų teisių bei pareigų žinojimo; buvo studijuojama mokslinė literatūra nagrinėjamu klausimu, analizuojami Lietuvos ir užsienio šalių autorių tyrimai ir pan. Toliau buvo iškeltas tyrimo tikslas. *Tyrimo tikslas* – išanalizuoti moksleivių savivertės sąsajas su jų asmeninių teisių ir pareigų subjektyviu vertinimu. *Tyrimo objektas* – moksleivių savivertės bei požiūrio į savo teises ir pareigas tarpusavio sąsajos. *Hipotezė* – tikėtina, jog egzistuoja sąsajos tarp skirtingų moksleivių savivertės parametrų bei jų požiūrio į savo teises ir pareigas.

2 etapas. Tyrimui atlikti buvo *parengtas tyrimo instrumentas* – klausimynas (žr.1 priedas). Klausimynas buvo sudarytas remiantis moksline literatūra (apžvelgta ir išnagrinėta teorinėje šio darbo dalyje). Klausimyno struktūrą sudaro keli diagnostiniai blokai (žr. 3 lentelė).

3 lentelė

Tyrimo instrumentarijus

Indikatoriai	Kriterijai	Teiginių skaičius, vnt.
Moksleivio savivertės lygio nustatymas	Draugiškumas	11
	Ištvermingumas	11
	Energingumas	8
	Protingumas	8
	Paklusnumas	7
Moksleivio asmeninių teisių ir pareigų supratimas	Teisių žinojimas	50
	Pareigų žinojimas	52

Kaip matyti iš 3 lentelės duomenų, pirmas klausimyno diagnostinis blokas buvo suformuotas siekiant nustatyti respondentų savivertės lygį. Moksleivio savivertės lygio nustatymo indikatorius sudarytas poliarinių būdvardžių skalės principu. Respondentams buvo pateiktos 45 priešingas žmogaus savybes atitinkančių būdvardžių poros. Kiekvieną savybę reikėjo įvertinti 6 langelių skalėje kryžiu (x), kuri labiausiai atitinka respondentų vertinimą apie save – dabar, t. y. atsakyti į klausimą „koks aš esu dabar?“. Pirmas klausimyno blokas sudaro galimybę nustatyti moksleivių savivertės lygį, remiantis teorinėje dalyje pateikta mokslininkų (Aramavičiūtės, 2005; Žuko, 2006; Dapkienės, 2006 ir kt.) savęs vertinimo rūšių ir tipų samprata. Šis klausimyno blokas buvo suformuotas taikant semantinio diferencialo skalę. Semantinio diferencialo metodas buvo parengtas 1998 m. pagal tarptautinį Kauno-Roterdamo tyrimo pavyzdį. Tiriamiesiems pateikiamos klausimyne atrinktos esminės savybės, remiantis R. Bubnio (2005) atlikto tyrimo rezultatais.

Antras klausimyno diagnostinis blokas sudaro galimybę įvertinti moksleivių teisių ir pareigų supratimą, remiantis teorinėje dalyje išryškintomis vaiko teisėmis ir pareigomis (žr. 2 skyrių). Pirmuoju kriterijumi – teisių supratimas – siekiama išsiaiškinti, ar moksleiviai žino savo teises, tokias kaip: gyventi ir augti; būti sveikam; būti individualiam; turėti asmeninį gyvenimą; turėti geras gyvenimo sąlygas; turėti turtą; socialines teises; turėti teisę į poilsį bei laisvalaikį. Antras kriterijus – pareigų supratimas – sudaro galimybę išsiaiškinti, ar moksleiviai žino savo pareigas, tokias kaip: gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas; mylėti ir padėti prižiūrėti kitus; mokytis; rūpintis savo sveikata; gerbti ir saugoti kitų žmonių privatumą; gerbti ir išklausti kitų nuomones; dirbti; neskriausti kitų. Rengiant šį klausimyno bloką ir ruošiant teiginius buvo naudojami paprasti žodžiai (išsireiškimai), taip pat buvo siekiama vengti apibendrinimų ir dviprasmiškų teiginių. Šis klausimyno blokas buvo suformuotas taikant ranginę skalę teisių ir pareigų subjektyviam įvertinimui.

Paskutiniame klausimyno diagnostiniame bloke pateikiami demografinio pobūdžio klausimai, atskleidžiantys respondentų lytį ir klasę.

3 etapas. Toliau buvo *nustatyta tyrimo imtis*. Šiame etape apsvarstyta, kokius žmones atrinkti tyrimui, dalyvavimo tyrime sąlygas, trukmę, platinimo priemonę, laiką, bendrą tyrimo biudžetą. Tyrimui atlikti buvo panaudota neatsitiktinė ekspertinė respondentų atranka. Trečiame tyrimo organizavimo etape taip pat buvo pasirinkta gimnazija ir buvo atliktas tyrimas. Pastebėtina, jog imties turį socialiniuose tyrimuose nulemia tyrimo rezultatų pritaikomumas, t.y. jų ekstrapoliacija visos populiacijos ar tik tiriamosios dalies atžvilgiu, o taip pat laukiamų rezultatų tikslumas ir patikimumas. Nagrinėjamu atveju buvo siekiama, kad atranka atspindėtų visų mokyklos vyresnių klasių moksleivių nuomonę, todėl tyrime dalyvauti buvo pakviesti visi 232 moksleiviai, tačiau tinkamų analizei klausimynų sugrįžo 220, tad grįžtamumo kvota siekia 95 proc.

4 etapas. Paskaičiavus tyrimo imtį ir paruošus klausimyną buvo pradėtas *duomenų rinkimas*. Šiame etape buvo parinktas pirminių duomenų rinkimo metodas ir jo realizavimui reikalingos priemonės. Svarbiausias informacijos gavimo metodas pirminiame tyrime yra apklausa. Pagal apklausos pobūdį buvo pasirinkta anketinė apklausa raštu. Siekiant, kad klausimynų pagalba surinkta informacija padėtų atskleisti tyrimo iškeltą problemą, buvo sudaryti ir pateikiami aiškūs teiginiai bei atliktas pilotinis tyrimas – apklausti 3 respondentai. Pilotinio tyrimo metu buvo išklaustyti respondentų pastabos dėl atskirų teiginių, pakoreguotos kai kurios klausimyno dalys ir atspausdintas galutinis klausimyno variantas.

5 etapas. Duomenų rinkimas vyko 3 savaites (2011 m. kovo 1-21 dienomis). Surinkti pirminiai tyrimo duomenys buvo analizuojami, t.y. buvo atlikta *duomenų analizė*. Duomenų analizė – duomenų, surinktų per tyrimą, statistinė ir kiekybinė analizė. Gauti rezultatai buvo vertinami įvairiais aspektais ir vaizduojami grafiškai, sudaromos lentelės, paveikslai ir pan. Duomenų analizė vyko remiantis visų gautų užpildytų klausimynų duomenimis. Duomenys buvo apdoroti ir susisteminti kompiuterinių programų (SPSS Statistics, MC Office Excel) pagalba.

6 etapas. Remiantis tyrimo rezultatais buvo parengtos *išvados* ir pateikti *pasiūlymai*. Baigus tyrimą, jo rezultatai, interpretacijos bei palyginimai buvo surašyti ir atitinkamai apiforminti. Tai labai svarbus tyrimo momentas, nes jei norima, kad išvados ir rekomendacijos būtų naudojamos, privaloma pateikti teisingus, patikimus ir surinktais duomenimis patvirtintus rezultatus.

7 etapas. Paskutinis žingsnis – *rezultatų pritaikymo galimybės*. Atliktas tyrimas buvo vienkartinis, tačiau neatmetama galimybė, kad laikui bėgant tyrimas gali būti pakartotas. Tikėtina, kad tyrimo rezultatai bus pateikti gimnazijos direktoriui, socialiniam pedagogui, klasės auklėtojoms (kuriose vyko tyrimas). Gauti tyrimų rezultatai gali būti naudingi nustatant moksleivių savivertės lygio įtaką jų teisų bei pareigų supratimui. Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus ir pasiūlymus esama situacija gali būti koreguojama ir tobulinama.

3.2. Vyresnių klasių moksleivių savęs vertinimo rezultatai ir jų logikos interpretavimas

Siekiant tyrimo tikslo, pirmiausia buvo išanalizuota respondentų savivertė. Tyrimo metu paaiškėjo, jog panašias savybes dauguma respondentų traktuoja vienodai. 4 lentelėje pateikta respondentų nuomonė apie save, kaip apie *draugišką asmenybę*.

Respondentų draugiškumas (N=220)

Draugiškumas	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Labai būdinga savybė	Būdinga savybė	Šiek tiek būdinga savybė
Mandagus	48	46	6
Taktiškas	43	56	1
Nuoširdus	44	42	14
Paprastas	20	78	2
Patikimas	38	56	6
Prieraišus	29	65	6
Užjaučiantis	25	59	16
Sugyvenamas	22	72	6
Suvaldomas	17	61	22
Geraširdis	23	52	25
Natūralus	25	54	21

Remiantis 4 lentelės duomenimis galima konstatuoti, kad dauguma respondentų teigia, jog yra draugiški: jiems būdingi (arba labai būdingi) draugiškumą atskleidžiantys jausmai – taktiškumas(99 proc.) ir paprastumas (98 proc.). Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad ketvirtadalis moksleivių (25 proc.) nelaiko savęs geraširdžiais, tuo tarpu suvaldomumas (22 proc.) bei natūralumas (21 proc.) dideliai respondentų daliai taip pat nėra būdingos savybės, atskleidžiančios jų draugiškumą. Toliau analizuojant moksleivių savivertę buvo svarbu nustatyti jų nuomonę apie save, kaip apie *ištvermingą asmenybę* (žr. 5 lentelė).

Respondentų ištvermingumas (N=220)

Ištvermingumas	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Labai būdinga savybė	Būdinga savybė	Šiek tiek būdinga savybė
Susikaupęs	31	40	29
Nuoseklus	35	43	22
Ištvermingas	40	54	6
Stropus	32	55	13
Ryžtingas	30	67	3
Valingas	39	55	6
Santūrus	41	55	4
Stiprus	28	70	2
Viskuo besidomintis	45	54	1
Remiasi protu	39	55	6
Linkęs apgalvoti	34	57	9

Pastebėtina, kad beveik visi respondentai (99 proc.) teigia, jog yra viskuo besidomintys. Absoliuti dauguma respondentų taip pat teigia, kad yra stiprūs (98 proc.) ir ryžtingi (97 proc.). Tuo tarpu beveik trečdalis respondentų tvirtina, jog nėra susikaupęs (29 proc.) ir nuoseklūs (22 proc.). Tyrimo metu buvo analizuojamas moksleivių požiūris į save, kaip į *energingą asmenybę* (žr. 6 lentelė).

6 lentelė

Respondentų energingumas (N=220)

Energingumas	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Labai būdinga savybė	Būdinga savybė	Šiek tiek būdinga savybė
Energingas	29	67	4
Gyvas	32	62	6
Budrus	36	56	8
Patvarus	37	68	5
Drąsus	31	67	2
Judrus	27	47	26
Išraiškingas	20	59	21
Aistringas	29	48	23

Išnagrinėjus 6 lentelės duomenis galima teigti, kad nors dauguma respondentų (96 proc.) teigia, kad jie yra energingi (arba labai energingi), tačiau tuo pat metu beveik ketvirtadalis moksleivių pastebi, kad nėra judrus (26 proc.), aistringi (23 proc.) ir išraiškingi (21 proc.).

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti moksleivių požiūrį į save, kaip į *protingą asmenybę* (žr. 7 lentelė).

7 lentelė

Respondentų protingumas (N=220)

Protingumas	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Labai būdinga savybė	Būdinga savybė	Šiek tiek būdinga savybė
Protingas	12	70	18
Gabus	31	47	22
Originalus	36	55	9
Kruopštus	15	69	16
Greitai suvokia	43	42	15
Nuovokus	36	54	10
Gerai mokosi	45	39	16
Darbštus	27	69	4

Remiantis tyrimo rezultatais, pateiktais 7 lentelėje galima konstatuoti, kad dauguma respondentų (96 proc.) yra darbštūs. Įdomu, kad daugiau kaip penktadalis visų moksleivių (22 proc.) nelaiko savęs gabiais.

Paskutinis būdvardžių blokas buvo suformuluotas siekiant išryškinti respondentų požiūrį į save, kaip į *paklusnią asmenybę* (žr. 8 lentelė).

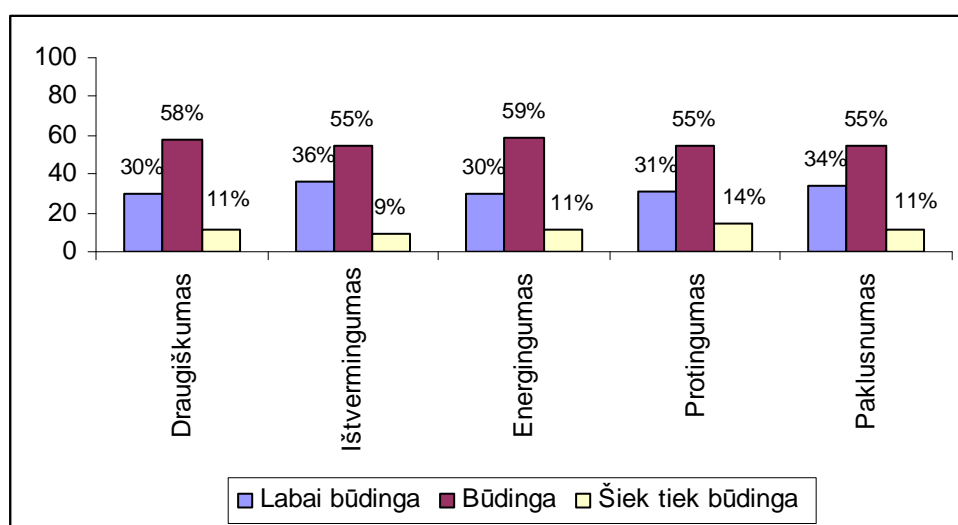
8 lentelė

Respondentų paklusnumas (N=220)

Paklusnumas	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Labai būdinga savybė	Būdinga savybė	Šiek tiek būdinga savybė
Sutinka	36	60	4
Taikus	32	61	7
Atsitraukiantis	29	61	10
Atlaidus	34	58	8
Paklusnus	35	29	36
Švelnus	45	52	3
Paklūsta taisyklėms	28	66	6

Kaip matyti iš 8 lentelės duomenų, dauguma respondentų (97 proc.) teigia, kad yra švelnūs (arba labai švelnūs). Tuo tarpu reikia atkreipti dėmesį, kad daugiau kaip trečdalis moksleivių (36 proc.) yra nepaklusnūs.

Apibendrinant pirmą klausimyno bloką galima teigti, kad daugelis respondentų turi adekvatų savęs vertinimo lygį (žr. 8 pav.).

8 pav. Respondentų nuomonė apie turimas savybes (N=220)

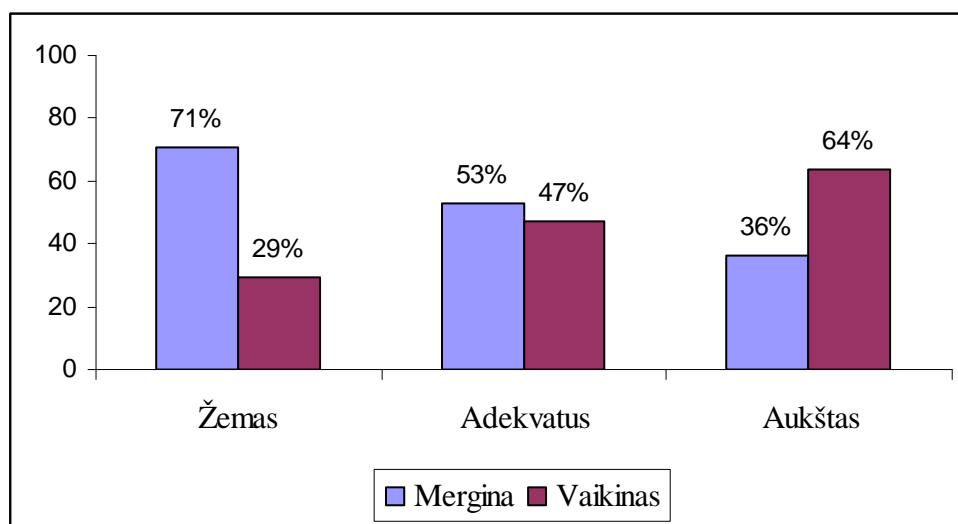
Tyrimė dalyvavo 220 respondentų. Jų pasiskirstymas pagal lytį pateiktas 9 lentelėje.

9 lentelė

Respondentų pasiskirstymas pagal lytį (N=220)

Lytis	Respondentų skaičius	Procentai
Vaikinas	120	54,5
Mergina	100	45,5
Viso	220	100,0

Kaip matyti iš 9 lentelės duomenų, tyrime dalyvavo daugiau vaikinių (54,5 proc.). Pastebėtina, kad lytiškumo aspektu savivertės lygis pasiskirsto nevienodai (žr. 9 pav.).

9 pav. Respondentų savęs vertinimo lytiškumo aspektas (N=220)

Remiantis 9 paveikslo duomenimis galima teigti, kad aukštas savęs vertinimas būdingas vaikiniams, tuo tarpu merginos dažniau vertina save žemai. Tarp adekvačiai save vertinančių moksleivių nėra ryškaus dominavimo lyties pagrindu.

3.3. Vyresnių klasių moksleivių subjektyvaus vertinimo apie savo teises bei pareigas rezultatai ir interpretacija

Sekantis klausimyno diagnostinis blokas buvo suformuluotas siekiant atskleisti respondentų požiūrį į asmenines teises bei pareigas. Apdorojus klausimynus paaiškėjo, kad dauguma respondentų išnaudoja savo teisę gyventi ir augti (žr. 10 lentelė).

Respondentų nuomonė apie teisę gyventi ir augti (N=220)

Vaiko teisė gyventi ir augti (pagal LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 7 str.)	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Žinau viską apie tai, kaip turėčiau gyventi	6	32	59
Tėvai visada rūpinasi, kad jausčiausi saugus ir laimingas	6	12	82
Aš gyvenu taip, kaip noriu	15	45	40
Aš jaučiuosi saugus namie	3	10	87
Aš jaučiuosi saugus mokykloje	15	33	52
Man sudarytos visos sąlygos augti laimingai	10	20	70
Galėčiau teigti, kad esu patenkintas tuo, kaip dabar gyvenu	11	26	63

Remiantis tyrimo rezultatais, pateiktais 10 lentelėje galima teigti, kad dauguma respondentų supranta savo teisę gyventi ir augti. Daugiausia respondentų (87 proc.) pripažįsta, jog namie jie jaučiasi saugūs, tuo tarpu mažiausia respondentų dalis (40 proc.) sutinka su teiginiu, jog gyvena taip, kaip nori. Sekantis klausimyno teiginių blokas buvo suformuluotas norint pristatyti respondentų požiūrį į teisę *būti sveikam* (žr. 11 lentelė).

Respondentų nuomonė apie teisę būti sveikam (N=220)

Vaiko teisė būti sveikam (pagal LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 8 str.)	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Tėvai visuomet teiraujasi apie mano sveikatą ir savijautą	11	17	71
Mokytojai nuolat domisi ar gerai jaučiuosi	42	40	18
Žinau, ką reikia daryti, kad būčiau sveikas	6	35	59
Tėvai keletą kartų per metus veda mane pasitikrinti sveikatą	23	16	61
Aš žinau, kas yra „sveikas maistas“	4	20	76
Aš žinau, kad rūkymas, alkoholis ir narkotikai kenkia sveikatai	7	11	82

Analizuojant 11 lentelės duomenis galima konstatuoti, kad dauguma respondentų (82 proc.) žino, jog rūkymas, alkoholis ir narkotikai kenkia sveikatai. Tikėtina, kad tai geros prevencinės veiklos pasekmė. Panaši situacija ir su mityba – daugiau negu puse apklaustųjų (76 proc.) žino, kas yra „sveikas maistas“. Reikia atkreipti dėmesį, kad tik maža respondentų dalis (18 proc.) teigia, kad mokytojai nuolat domisi jų savijauta.

Toliau buvo siekiama išsiaiškinti respondentų požiūrį į teisę *būti individualiam* (žr. 12 lentelė).

12 lentelė

Respondentų nuomonė apie teisę būti individualiam (N=220)

Vaiko teisė į individualybę ir jos išsaugojimą (pagal LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 9 str.)	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Tėvai skatina mane palaikyti ryšius su giminėmis (seneliais, pusbroliais ir pan.)	15	25	60
Mokytojai visada vadina mane vardu (ar pavarde)	4	19	77
Aš rengiuosi taip, kaip man patinka: pats galiu pasirinkti savo aprangos stilių	1	13	86
Aš nebijau išsiskirti iš savo bendraamžių	15	22	63
Aš esu išskirtinė ir nepakartojama individualybė	24	38	38
Mano draugai visada palaiko mane	10	44	46

Išnagrinėjus 12 lentelės duomenis galima teigti, kad savo teisę į individualybę respondentai realizuoja per aprangą: dauguma jų (86 proc.) teigia, kad rengiasi taip, kaip patinka – patys pasirenka savo aprangos stilių. Tuo tarpu reikia atkreipti dėmesį, kad tik nedidelė respondentų dalis (38 proc.) mano, jog yra išskirtiniai ir nepakartojami. Taip pat mažiau negu pusė respondentų (46 proc.) teigia, kad draugai juos visada palaiko.

Sekantis klausimyno teiginių blokas buvo suformuluotas siekiant išsiaiškinti respondentų požiūrį į teisę *turėti asmeninį gyvenimą*. Apdorojus tyrimo rezultatus nustatyta, kad dažniausiai respondentai gali planuoti savo laiką patys (žr. 13 lentelė).

13 lentelė

Respondentų nuomonė apie teisę turėti asmeninį gyvenimą (N=220)

Vaiko teisė į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę (pagal LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 10 str.)	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Tėvai visada leidžia man bendrauti su mano draugais	12	12	76
Aš galiu planuoti savo laiką pats	5	12	83
Mokytojai gerbia mano asmeninį gyvenimą	14	34	52
Tėvai prieš priimdami sprendimus susijusius su manimi atsižvelgia į mano išsakytą nuomonę ir norus	6	33	61
Mokytojams svarbi mano nuomonė, kurią išsakau vienais ar kitais klausimais mokykloje	10	45	45
Tėvai niekada manęs nežemina	10	18	72

Remiantis duomenimis, pateiktais 13 lentelėje galima konstatuoti, kad vaiko teisė į asmeninį gyvenimą daugiau realizuojama namie, tuo tarpu mokykloje ši teisė, anot daugumos respondentų, nėra įgyvendinama (arba įgyvendinama nepilnai).

Toliau tyrimo metu buvo nustatytas respondentų požiūris į gyvenimo sąlygas (žr. 14 lentelė).

14 lentelė

Respondentų nuomonė apie teisę į gyvenimo sąlygas (N=220)

Vaiko teisė į gyvenimo sąlygas (pagal LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 11 str.)	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Namie aš turiu savo vietą, kur galiu pailsėti, atsipalaiduoti, pabūti vienas	7	16	77
Tėvai nuolat perka man knygas ir kitas priemones, reikalingas mano tobulėjimui	20	25	55
Man patinka, kaip aš leidžiu savo laiką	10	25	65
Man patinka gyventi Lietuvoje	39	18	43
Man patinka būti moksleiviu savo mokykloje	21	20	59

Remiantis tyrimo rezultatais, pateiktais 14 lentelėje galima teigti, kad daugumai respondentų (77 proc.) sudarytos geros gyvenimo sąlygos – namie jie turi savo vietą, kur gali pailsėti ir atsipalaiduoti. Tuo tarpu reikia atkreipti dėmesį, kad daugumai respondentų (57 proc.) nepatinka (nesutinku – 39 proc.; abejoju – 18 proc.) gyventi Lietuvoje. Šiai respondentų nuomonei reikia skirti ypatingą dėmesį, nes vis daugiau jaunu, talentingų ir perspektyvių žmonių nesieja savo ateities su Lietuva.

Sekantis klausimyno teiginių blokas buvo skirtas tam, kad atskleisti respondentų požiūrį į teisę turėti turtą (žr. 15 lentelė).

15 lentelė

Respondentų nuomonė apie teisę turėti turtą (N=220)

Vaiko turtinės teisės (pagal LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 12, 13 str.)	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Aš turiu nuosavą sąskaitą banke	68	0	32
Tėvai mane išmokė kaip elgtis su pinigais	15	16	69
Mokytojai pataria, kaip galiu išleisti savo nuosavus pinigus	50	26	24
Aš žinau, kas yra „turtas“	6	11	83
Man brangūs mano asmeniniai daiktai	2	10	88
Tėvai kas savaitę (mėnesį) duoda man tam tikrą pinigų sumą (kišenpinigius)	19	25	56
Aš pats nusprendžiu, kur išleisti nuosavus pinigus	4	15	81

Kaip matyti iš 15 lentelės duomenų, dauguma respondentų (88 proc.) vertina savo teisę turėti turtą ir brangina asmeninius daiktus. Pastebėtina, jog mokytojai, anot respondentų, nepataria jiems, kaip išleisti turimus pinigus, tuo tarpu ekonomikos mokytojai galėtų vaikams suteikti vertingų pasiūlymų apie investavimą, taupymą bei kitus finansinius mechanizmus. Įdomu pastebėti, jog didžioji respondentų dauguma (68 proc.) neturi nuosavos sąskaitos banke. Galima konstatuoti, kad moksleivių teisė turėti nuosavą turtą nėra įgyvendinama (arba įgyvendinama nepilnai). Toliau tyrimo metu buvo analizuojamos vaiko socialinės teisės (žr. 16 lentelė).

16 lentelė

Respondentų nuomonė apie asmenines socialines teises (N=220)

Vaiko socialinės teisės (pagal LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 14 str.)	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Man patinka mokytis	14	36	50
Po mokyklos planuoju studijuoti universitete	16	28	56
Tėvai mane skatina mokytis	10	18	72
Mokytojai leidžia man išsakyti mano mintis ir požiūrį	4	37	59
Mokytojai ir tėvai skatina mane domėtis naujausiomis technologijomis	11	37	52
Mokytojai skatina mane dalyvauti užklausinėje veikloje	24	36	40
Tėvai skatina mane dalyvauti įvairiose renginiuose	22	32	46

Remiantis duomenimis, pateiktais 16 lentelėje galima teigti, kad mokytojai pasyviai skatina vaikus išnaudoti jų socialines teises, tuo tarpu tėvai šią vaikų teisę realizuoja nuodugniau, skatindami vaikus naudotis jiems suteiktomis socialinėmis teisėmis.

Paskutinis klausimyno teisių blokas buvo sudarytas siekiant susipažinti su respondentų nuomone apie *teisę į poilsį ir laisvalaikį* (žr. 17 lentelė).

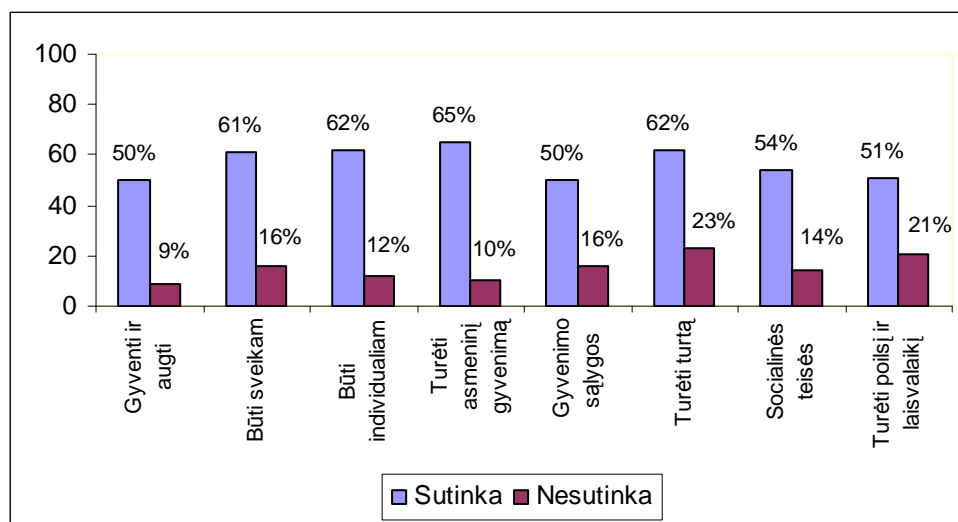
17 lentelė

Respondentų nuomonė apie teisę turėti poilsį ir laisvalaikį (N=220)

Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį (pagal LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 16 str.)	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Namuose esu skatinamas pailsėti po dienos praleistos mokykloje	22	17	61
Mokytojai visada pastebi, jeigu esu pavargęs arba sergu	35	33	32
Tėvai nereikalauja, kad dirbčiau fizinį darbą	21	35	44
Tėvai leidžia lankyti man patinkančius būrelius	13	26	61
Tėvai visada klausia, kaip norėčiau praleisti savaitgalį	27	32	41
Savo atostogų metu aš darau tai, ką noriu	9	22	69

Analizuojant 17 lentelės duomenis galima konstatuoti, kad mokytojai, anot respondentų, dažniausiai nepastebi, jog vaikai pavargę arba serga. Tuo tarpu dauguma respondentų (69 proc.) teigia, kad savo atostogų metu gali daryti tai, ką nori.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad visos moksleivių teisės yra realizuojamos (žr. 10 pav.).

10 pav. Respondentų nuomonė apie asmenines teises (N=220)

Tyrimo metu buvo svarbu nustatyti respondentų požiūrį į asmenines pareigas, todėl sekantis klausimyno teiginių blokas buvo skirtas moksleivių asmeninių pareigų supratimo analizei. Tyrimo metu paaiškėjo, kad tik ketvirtadalis respondentų (25 proc.) nevartoja „slengo“ ir kitų nepadorių žodžių. Ir daugiau nei puse respondentų (67 proc.) brangina savo gimtąją kalbą (žr. 18 lentelė).

18 lentelė

Respondentų nuomonė apie pareigą gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas (N=220)

Vaiko pareiga gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Savo draugus visada vadinu vardais	3	42	55
Savo mokytojams jaučiu pagarbą, todėl stengiuosi su jais bendrauti nuoširdžiai	6	32	62
Man brangi mano gimtoji kalba	12	21	67
Aš branginu savo tautos istoriją	7	26	67
Aš žinau, kas buvo mano proseneliai	9	33	58
Aš nevartoju „slengo“ ir keiksmažodžių	39	36	25
Aš žinau, kad Lietuvoje gyvena kitų tautybių žmonės (lenkai, romai ir pan.)	6	12	82

Tuo tarpu reikia konstatuoti, kad absoliuti dauguma respondentų (82 proc.) pripažįsta kitų tautų egzistavimą. Galima teigti, kad dauguma respondentų laikosi pareigos *gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas*.

Siekiant išsiaiškinti respondentų požiūrį į pareigą *mylėti ir padėti prižiūrėti kitus*, buvo pateikti teiginiai, kurių įvertinimas pristatytas 19 lentelėje.

19 lentelė

Respondentų nuomonė apie pareigą mylėti ir padėti prižiūrėti kitus (N=220)

Vaiko pareiga mylėti ir padėti prižiūrėti kitus	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Aš myliu savo šeimos narius	2	7	91
Mokykloje visada padedu jaunesniems moksleiviams: parodau kelią, atsakau į klausimą ar pan.	29	45	26
Rastus pamestus daiktus atiduodu mokytojai (arba tėvams)	7	21	72
Įvykus nelaimingam atsitikimui informuoju mokytoją (arba tėvus)	7	34	59
Pagarbiai elgiuosi bendraujant su suaugusiais	6	17	77
Su jaunesniais už save vaikais bendrauju pagarbiai	6	77	50

Išnagrinėjus 19 lentelės duomenis galima teigti, kad dauguma respondentų vykdo savo pareigą mylėti ir padėti prižiūrėti kitus. Pastebėtina, jog beveik visi (91 proc.) moksleiviai myli savo šeimos narius, tuo tarpu tik nedidelė respondentų dalis (26 proc.) mokykloje padeda jaunesniems moksleiviams.

Tyrimo metu buvo svarbu nustatyti moksleivių požiūrį į pareigą *mokytis* (žr. 20 lentelė).

20 lentelė

Respondentų nuomonė apie pareigą mokytis (N=220)

Vaiko pareiga mokytis	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Šiuo metu mano pagrindinis darbas – mokytis	5	20	75
Nepraleidžiu pamokų be rimtos priežasties	9	29	62
Mokausi tam, kad daugiau žinočiau	5	18	77
Sąžiningai atlikinėju visus namų darbus	11	54	35
Kasdien siekiu sužinoti kažką naujo, įdomaus	5	40	55
Suprantu, kad įgytos žinios man pravers ateityje	6	12	82
Saugau mokslo metų pradžioje gautus vadovėlius	2	16	82

Remiantis duomenimis, pateiktais 20 lentelėje galima konstatuoti, kad dauguma respondentų pripažįsta, jog jų pareiga yra mokytis ir supranta, kad įgytos žinios pravers ateityje.

Įdomų pastebėti, kad tik trečdalis respondentų (35 proc.) teigia, kad sąžiningai atlikinėja visus namų darbus.

Toliau analizuojant respondentų požiūrį į asmenines pareigas buvo siekiama išsiaiškinti, ar jie rūpinasi savo sveikata (žr. 21 lentelė).

21 lentelė

Respondentų nuomonė apie pareigą rūpintis savo sveikata (N=220)

Vaiko pareiga rūpintis savo sveikata	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Aš nevartuju traškučių, koka-kolos ir kitų „nenaudingų“ maisto produktų	46	32	22
Aš mėgstu sportuoti	10	26	64
Aš lankau sporto būrelį	37	21	42
Jeigu pasijaučiu blogai, tuoj pat pranešu apie tai tėvams (arba mokytojams)	22	23	55
Aš tausoju maistą (valgymo metu jo nemėtau)	6	21	73

Kaip matyti iš 21 lentelės duomenų, dauguma respondentų (64 proc.) mėgsta sportuoti. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad beveik puse visų apklaustųjų (46 proc.) valgo „nesveiką“ maistą ir daugiau kaip trečdalis (37 proc.) nelanko jokio sporto būrelio. Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad respondentai nepilnai laikosi pareigos *rūpintis savo sveikata*.

Sekantis klausimyno teiginių blokas buvo suformuluotas siekiant išryškinti moksleivių požiūrį į pareigą *gerbti ir saugoti kitų žmonių privatumą* (žr. 22 lentelė).

22 lentelė

Respondentų nuomonė apie pareigą gerbti ir saugoti kitų žmonių privatumą (N=220)

Vaiko pareiga gerbti ir saugoti kitų žmonių privatumą	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Aš niekam nepasakoju savo draugų paslapčių	3	3	94
Aš suprantu, kad tėvai gali turėti savo asmeninį gyvenimą	4	6	90
Jeigu matau, kad ką nors žemina, pranešu apie tai mokytojui (arba tėvams)	23	41	36
Aš nesišaipau iš negalią turinčių vaikų	6	22	72
Aš turiu neįgalių draugų	55	16	29
Aš nevengiu draugauti su negalią turinčiais vaikais	21	24	55
Aš visur elgiuosi kultūringai (ne tik viešose vietose)	8	35	57

Remiantis duomenimis, pateiktais 22 lentelėje galima teigti, kad dauguma moksleivių laikosi pareigos gerbti ir saugoti kitų žmonių privatumą: absoliuti dauguma respondentų (90 proc.)

pripažįsta, jog kiti žmonės (šiuo atveju tėvai) gali turėti savo asmeninį gyvenimą. Pastebėtina, jog tik nedidelė respondentų dalis (36 proc.) praneša mokytojams arba tėvams apie matomas patyčias (smurtą arba kitų vaikų žeminimą).

Sekantis klausimyno teiginių blokas buvo skirtas atskleisti respondentų požiūrį į pareigą *gerbti ir išklausti kitų nuomones* (žr. 23 lentelė).

23 lentelė

Respondentų nuomonė apie pareigą gerbti ir išklausti kitų nuomones (N=220)

Vaiko pareiga gerbti ir išklausti kitų nuomones	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Aš visada žinau, ką galvoja mano draugai	22	40	38
Mano ir draugų nuomonės kartais išsiskiria	9	17	74
Dažnai kalbu su tėvas apie man rūpimus dalykus ir problemas	16	26	58
Manau, jog mokytojai teisingai mane supranta daugelyje situacijų	22	34	44
Aplinkiniai susidaro apie mane gerą įspūdį	13	44	43
Aš nevisada pritariu mokytojų nuomonei	5	27	68
Aš žinau, ką apie mane galvoja tėvai	7	34	59
Aš visada klausau, ką kalba mokytoja ne tik pamokos metu	16	38	46

Remiantis tyrimo rezultatais, pateiktais 24 lentelėje galima teigti, kad dauguma respondentų (74 proc.) pripažįsta, jog egzistuoja kitokia, nepanaši į jų, nuomonė – šiuo atveju skirtinga draugų nuomonė. Tuo tarpu tik trečdalis respondentų (38 proc.) žino, ką galvoja jų draugai. Galima konstatuoti, kad šią pareigą respondentai įvykdo iš dalies: dauguma jų gerbia kitų nuomonę, bet dažniausiai jos neišklauso (nežino, arba neįsigilina į kitų nuomonę). Siekiant išsiaiškinti respondentų požiūrį į pareigą *dirbti*, buvo pateikti sekantys klausimyno teiginiai (žr. 24 lentelė).

24 lentelė

Respondentų nuomonė apie pareigą dirbti (N=220)

Vaiko pareiga dirbti	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Šiuo metu mano pareiga padėti tėvams	6	33	61
Aš padedu savo draugams atlikti kokius nors darbus	6	34	60
Darbas žmonių gyvenime užima svarbią vietą	4	25	71
Aš mėgstu dirbti fizinį darbą (pvz., ravėti sode, plauti indus)	16	30	54
Aš mėgstu dirbti protinį darbą (pvz., rašyti referatus)	27	42	31
Aš manau, kad darbas – tai malonumas	12	40	48
Aš manau, kad darbas – tai pragyvenimo šaltinis	6	14	80

Galima teigti, kad pareigą dirbti supranta ir pripažįsta dauguma moksleivių: didžioji dalis respondentų (80 proc.) teigia, kad darbas – tai pragyvenimo šaltinis, tačiau tik trečdalis jų (31 proc.) mėgsta dirbti protinį darbą.

Paskutinis teiginių blokas apie moksleivių pareigas buvo suformuluotas siekiant išaiškinti moksleivių požiūrį į pareigą *neskriausti kitų* (žr. 25 lentelė).

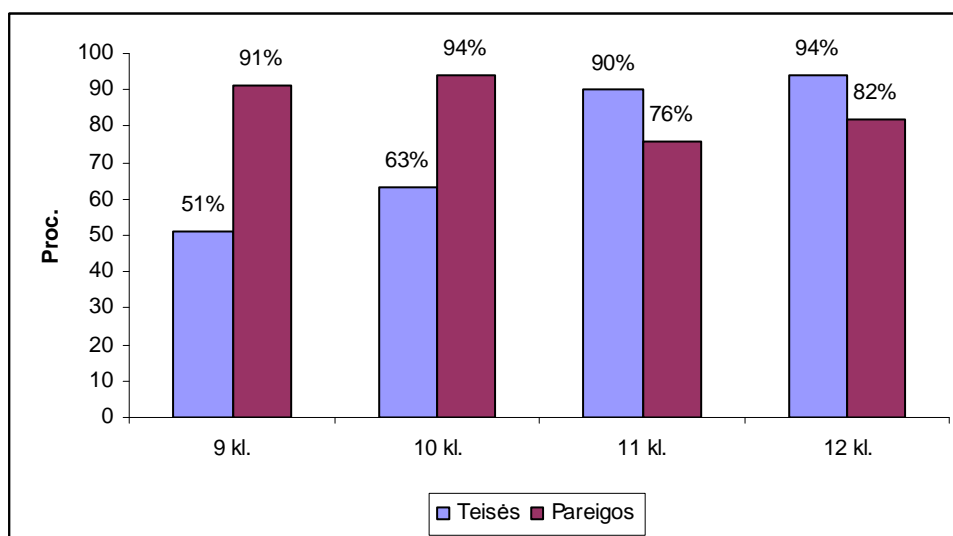
25 lentelė

Respondentų nuomonė apie pareigą neskriausti kitų (N=220)

Vaiko pareiga neskriausti kitų	Respondentų atsakymai (proc.)		
	Nesutinku	Abejoju	Sutinku
Aš neskriaudžiu kitų vaikų	8	31	61
Aš nepravardžiuoju kitų vaikų	12	26	62
Aš jaučiu pagarbą silpnesniems arba neįgaliems vaikams	8	20	72
Grasinančios žinutės internete ir sms – tai nėra mano elgesiui būdingas dalykas	12	7	81
Matydama (-as), kad skriaudžiamas vaikas, aš visada jį užstoju ir apginu	12	57	31

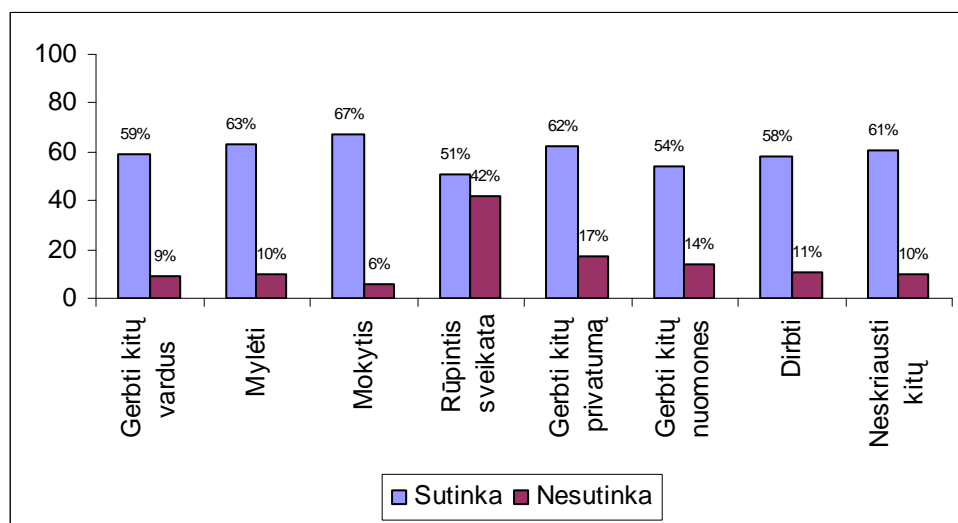
Remiantis duomenimis, pateiktais 25 lentelėje galima teigti, kad dauguma moksleivių laikosi nagrinėjamos pareigos ir neskriaudžia kitų, tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad tik trečdalis respondentų (31 proc.) užstotų ir apgintų skriaudžiamą vaiką.

Analizuojant tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad 11-12 klasių moksleiviai geriau žino savo teises, negu 9-10 klasių respondentai. Tuo tarpu reikia konstatuoti, jog jaunesni moksleiviai geriau už vyresnius gimnazijos moksleivius supranta savo pareigas (žr. 11 pav.).

11 pav. Skirtingų klasių respondentų požiūris į asmenines teises ir pareigas (N=220)

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad dauguma moksleivių vykdo visas pagrindines asmenines pareigas (žr. 12 pav.).

12 pav. Respondentų nuomonė apie asmenines pareigas (N=220)

Toliau analizuojant tyrimo rezultatus ir siekiant pagrindinio šio darbo tikslo – *išanalizuoti moksleivių savivertės sąsajas su jų asmeninių teisių ir pareigų žinojimu* – buvo atlikta koreliacinio ryšio analizė. Jos rezultatai pateikiami sekančiame skyrelyje.

3.4. Moksleivių savivertės bei teisių ir pareigų tarpusavio sąsajų analizė

Siekiant nustatyti moksleivių savivertės ir asmeninių teisių bei pareigų žinojimo sąsajas, buvo atlikta koreliacinė analizė taikant Spearmeno kriterijų (r). Atliekant respondentų savivertės ir asmeninių teisių supratimo sąsajų analizę, moksleiviai palyginami pagal *draugiškumo* kriterijaus parametrus (žr. 26 lentelė).

26 lentelė

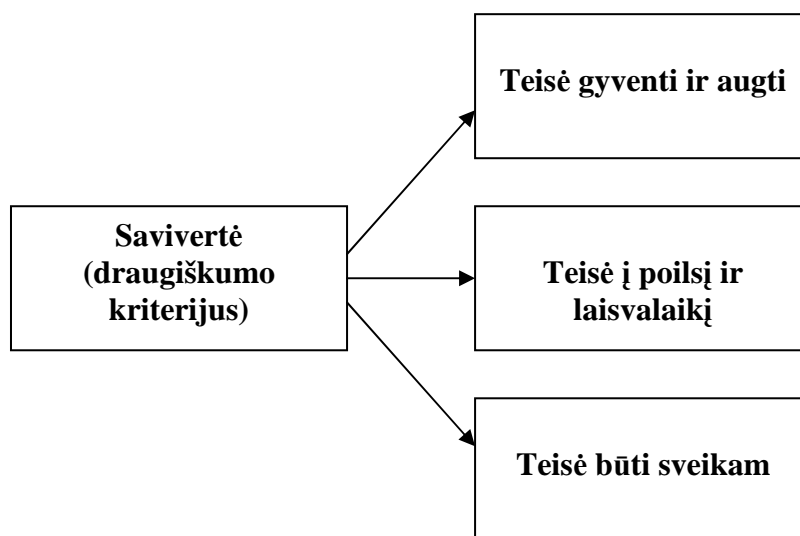
Respondentų savivertės *draugiškumo* kriterijaus ir asmeninių teisių žinojimo sąsajos (N=220)

Teisės		Savivertės <i>draugiškumo</i> kriterijaus parametrai				
		mandagus	taktiškas	paprastas	patikimas	prieraišus
Tėvai visada rūpinasi manimi	r	-0,141	-	-	-	-
	p	0,036	-	-	-	-
Tėvai keletą kartų per metus veda mane pasitikrinti sveikatą	r	-	-0,154	-	-	-
	p	-	0,020	-	-	-

26 lentelės tęsinys 51 puslapyje

Teisės		Savivertės draugiškumo kriterijaus parametrai				
		mandagus	taktiškas	paprastas	patikimas	prieraišus
Tėvai mane skatina mokytis	r	-	0,202	-	-	-
	p	-	0,001	-	-	-
Tėvai leidžia lankyti man patinkančius būrelius	r	-	-	-0,198	-0,132	-
	p	-	-	0,003	0,049	-
Man patinka kaip aš leidžiu savo laiką	r	-	-	-	-	-0,147
	p	-	-	-	-	0,028
Man patinka mokytis	r	-	-	-	-	0,153
	p	-	-	-	-	0,022

Nustatytas statistikai reikšmingas silpnas koreliacinis ryšys tarp savęs vertinimo *draugiškumo* kriterijaus parametru (mandagus, taktiškas, paprastas, patikimas, prierašus) ir asmeninių teisių parametru, t.y. kuo respondentai labiau save vertina pagal parametru *mandagus*, tuo tėvai mažiau jais rūpinasi ($r = - 0,141$, $p = 0,036$); kuo labiau save vertina pagal parametru *taktiškas*, tuo tėvai rečiau veda pasitikrinti sveikatą ($r = - 0,154$, $p = 0,020$) ir tuo labiau tėvai skatina mokytis ($r = 0,202$, $p = 0,001$); kuo labiau mokiniai save vertina pagal parametru *paprastas* ir *patikimas*, tuo tėvai mažiau leidžia lankyti jiems patinkančius būrelius ($r = -0,198$, $p = 0,003$; $r = - 0,132$, $p = 0,049$); kuo labiau moksleiviai vertina save pagal parametru *prieraišus*, tuo jiems mažiau patinka leisti laiką kaip nori ($r = - 0,147$, $p = 0,028$) ir labiau patinka mokytis ($r = 0,153$, $p = 0,022$). Gautos koreliacijos leidžia teigti, jog moksleivių savivertės *draugiškumo* kriterijaus parametrai siejasi su asmeninių teisių parametrais (žr. 13 pav.).

13 pav. Respondentų savęs vertinimo (draugiškumo kriterijaus) ir asmeninių teisių žinojimo sąsajos (N=220)

Analizuojant savivertės ir asmeninių teisių žinojimą, buvo išanalizuoti *ištvermingumo* savivertės parametrai (žr. 27 lentelė).

27 lentelė

Respondentų savivertės *ištvermingumo* kriterijaus ir asmeninių teisių žinojimo sąsajos (N=220)

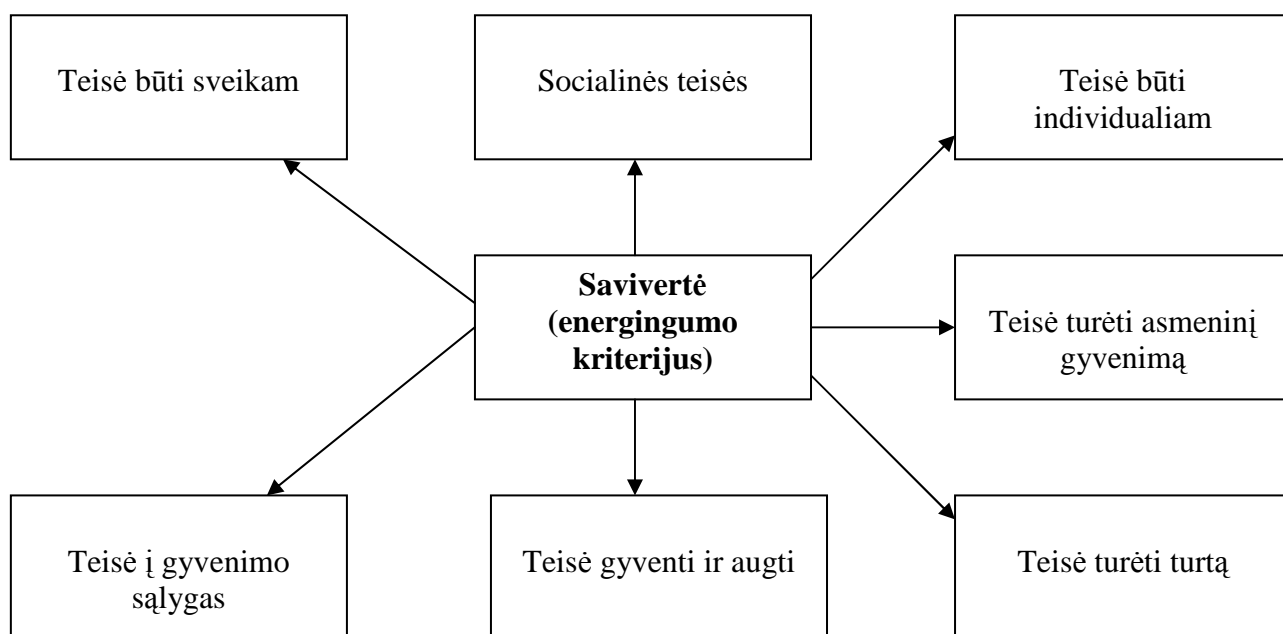
Teisės		Savivertės <i>ištvermingumo</i> kriterijaus parametrai		
		stropus	nuoseklus	valingas
Aš rengiuosi taip kaip man patinka	r	0,150	-	-
	p	0,025	-	-
Aš esu išskirtinė ir nepakartojama individualybė	r	-	-0,215	-
	p	-	0,001	-
Tėvai prieš priimdami sprendimus susijusius su manimi atsižvelgia į mano išsakytą nuomonę, norus	r	-	-	-0,143
	p	-	-	0,033

Gauti tyrimo rezultatai atskleidžia, kad kuo labiau respondentai save vertina pagal parametą *stropus* tuo labiau rengiasi taip, kaip jiems patinka ($r = 0,150$, $p = 0,025$); kuo labiau save vertina pagal parametą *nuoseklus*, tuo mažiau mano, jog yra išskirtinė ir nepakartojama individualybė ($r = -0,215$, $p = 0,001$); kuo labiau moksleiviai save vertina pagal parametą *valingas*, tuo mažiau tėvai prieš priimdami sprendimus susijusius su jais atsižvelgia į jų išsakytą nuomonę, norus ($r = -0,143$, $p = 0,033$). Atskleistas koreliacinis ryšys leidžia konstatuoti, kad moksleivių savivertės *ištvermingumo* kriterijaus parametrai (*stropus*, *nuoseklus*) siejasi su asmeninės teisės parametru būti individualiam. Tuo tarpu savivertės *ištvermingumo* kriterijaus parametras *valingas* siejasi su teisės turėti asmeninį gyvenimą parametru.

Analizuojant tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad savivertės *energingumo* kriterijaus parametrai (*gyvas*, *patvarus*, *drąsus*, *judrus*, *energingas*, *budrus*) siejasi su moksleivių asmeninėmis teisėmis (žr. 14 pav.). Tyrimo metu nustatytas statistikai reikšmingas silpnas ryšys tarp savęs vertinimo *energingumo* kriterijaus parametro *gyvas* ir asmeninių teisių parametru. Išryškėjo, kad kuo respondentai labiau save vertina pagal parametą *gyvas*, tuo labiau mokytojai vadina juos vardu ($r = 0,145$, $p = 0,030$); tuo labiau mokytojai gerbia jų asmeninį gyvenimą ($r = 0,182$, $p = 0,006$); tuo svarbesnė mokytojui jų nuomonė, kurią jie išsako mokykloje ($r = 0,140$, $p = 0,037$). Galima būtų teigti, kad moksleivių savivertės *energingumo* kriterijaus parametras *gyvas* siejasi su asmeninėmis teisėmis: būti individualiam, turėti asmeninį gyvenimą, turėti turta. Tyrimo metu taip pat išaiškėjo, kad kuo moksleiviai aukščiau save vertina pagal parametą *patvarus*, tuo mažiau jie gali planuoti savo laiką ($r = -0,139$, $p = 0,038$); tuo mokytojai mažiau gerbia jų asmeninį gyvenimą ($r = -0,142$, p

= 0,035); tuo mokytojai mažiau leidžia išsakyti savo mintis ir požiūrį ($r = -0,149$, $p = 0,026$). Taigi galima konstatuoti, jog moksleivių savivertės *energingumo* kriterijaus parametras *patvarus* siejasi su teisės parametrais: būti individualiam, turėti asmeninį gyvenimą, socialinės teisės.

Toliau analizuojant tyrimo duomenis buvo nustatytas statistikai reikšmingas silpnas ryšys tarp savęs vertinimo *energingumo* kriterijaus parametro *drąsus* ir teisių parametru. Paaiškėjo, kad kuo aukščiau moksleiviai save vertina pagal parametru *drąsus*, tuo mažiau jie jaučiasi saugūs mokykloje ($r = -0,156$, $p = 0,022$); tuo mažiau jie gali planuoti laiką patys ($r = -0,157$, $p = 0,021$); tuo mažiau mokytojai pataria kur išleisti nuosavus pinigus ($r = -0,143$, $p = 0,033$); tuo jiems sunkiau patiems spręsti kur išleisti nuosavus pinigus ($r = -0,180$, $p = 0,007$). Galima būtų teigti, kad moksleivių savivertės *energingumo* kriterijaus parametras *drąsus* siejasi su teisės parametrais: gyventi ir augti, turėti asmeninį gyvenimą, turėti turtą (žr. 14 pav.). Tuo tarpu analizuojant parametru *judrus* nustatyta, kad kuo moksleiviai aukščiau save vertina pagal parametru *judrus*, tuo geriau žino kas yra „sveikas maistas“ ($r = 0,154$, $p = 0,021$); tuo yra išskirtinesnė ir nepakartojama individualybė ($r = 0,192$, $p = 0,004$); tuo labiau jiems patinka gyventi Lietuvoje ($r = 0,145$, $p = 0,030$). Galima konstatuoti, kad moksleivių savivertės *energingumo* kriterijaus parametras *judrus* siejasi su teisės parametrais: būti sveikam, būti individualiam, gyvenimo sąlygos. Energingesni ir budresni respondentai mano, kad tėvai prieš priimdami sprendimus mažiau atsižvelgia į jų išsakytą nuomonę, norus ($r = -0,144$, $p = 0,032$), tačiau jie jaučiasi saugesni namie ($r = 0,188$, $p = 0,004$).

14 pav. Respondentų savęs vertinimo (energingumo kriterijaus) ir asmeninių teisių žinojimo sąsajos (N=220)

Toliau analizuojant tyrimo duomenis, buvo nustatyti statistiškai reikšmingi silpnas koreliacijos ryšiai tarp savivertės *protingumo* kriterijaus parametru (protingas, originalus, gerai mokosi) ir teisės parametru (socialinės teisės, būti individualiam, turėti turta) (žr. 28 lentelė).

28 lentelė

Respondentų savivertės *protingumo* kriterijaus ir asmeninių teisių žinojimo sąsajos (N=220)

Teisės		Savivertės <i>protingumo</i> kriterijaus parametrai		
		protingas	originalus	gerai mokosi
Mokytojui svarbi mano nuomonė, kurią išsakau mokykloje	r	-0,141	-	-
	p	0,036	-	-
Mano draugai visada palaiko mane	r	-	-0,155	-
	p	-	0,020	-
Tėvai kas savaitę (mėn.) duoda man tam tikrą sumą pinigų	r	-	-0,145	-
	p	-	0,030	-
Aš gyvenu taip kaip noriu	r			0,143
	p			0,033

Remiantis 28 lentelės duomenimis galima teigti, kad kuo moksleiviai labiau save vertina pagal parametru *protingas*, tuo mokytojui, jų manymu, jų išsakyta nuomonė mokykloje mažai svarbi ($r = -0,141$, $p = 0,036$); kuo labiau *originalūs*, tuo mažiau mano, kad draugai juos visada palaiko ($r = -0,155$, $p = 0,020$) ir tuo mažiau tėvai duoda pinigų ($r = -0,145$, $p = 0,030$); kuo geriau mokosi, tuo labiau gyvena kaip nori ($r = 0,143$, $p = 0,033$).

Pastebėtina, jog tyrimo metu nustatytas statistikai reikšmingas silpnas ryšys tarp savęs vertinimo *protingumo* kriterijaus parametro *nuovokus* ir teisių parametru. Paaikškėjo, kad kuo aukščiau moksleiviai save vertina pagal parametru *nuovokus*, tuo mažiau tėvai jais rūpinasi ir jie nesijaučia saugūs ir laimingi ($r = -0,178$, $p = 0,007$); tuo mažiau jaučiasi saugūs namie ($r = -0,133$, $p = 0,048$); tuo mažiau tėvai leidžia bendrauti su draugais ($r = -0,139$, $p = 0,038$); tėvai mažiau atsižvelgia į jų nuomonę ir išsakytus norus ($r = -0,136$, $p = 0,042$); tuo tėvai dažniau žemina ($r = 0,170$, $p = 0,011$); tuo mažiau tėvai perka knygas reikalingas tobulėjimui ($r = -0,151$, $p = 0,024$); tuo labiau jiems nepatinka būti moksleiviu mokykloje ($r = -0,151$, $p = 0,024$), tuo mažiau jiems yra svarbūs jų asmeniniai daiktai ($r = -0,162$, $p = 0,016$); tuo mažiau jie planuoja po mokyklos studijuoti universitete ($r = -0,177$, $p = 0,008$); tuo mažiau tėvai jiems leidžia lankyti patinkančius būrelius ($r = -0,203$, $p = 0,002$). Galima daryti išvadą, kad moksleivių savivertės *protingumo* kriterijaus parametras *nuovokus* siejasi su teisės parametrais: gyventi ir augti, turėti asmeninį gyvenimą, gyvenimo sąlygos, turėti turta, socialinės teisės.

Tyrimo metu nustatytas statistikai reikšmingas silpnas ryšys tarp savęs vertinimo *paklusnumo* kriterijaus parametru (sutinka, atlaidus, paklūsta taisyklėms) ir teisių parametru (žr. 29 lentelė).

29 lentelė

Respondentų savivertės *paklusnumo* kriterijaus ir asmeninių teisių žinojimo sąsajos (N=220)

Teisės		Savivertės <i>paklusnumo</i> kriterijaus parametrai		
		sutinka	atlaidus	paklūsta taisyklėms
Tėvai visada klausia kaip norėčiau praleisti savaitgalį	r	-0,143	-	-
	p	0,032	-	-
Tėvai mane skatina palaikyti ryšius su giminėmis	r	-	-0,139	-
	p	-	0,038	-
Mokytojai visada vadina mane vardu	r	-	0,133	-
	p	-	0,048	-
Mokytojai visada pastebi jeigu esu pavargęs arba sergu	r			0,143
	p			0,033

Remiantis 29 lentelės duomenimis galima teigti, kad kuo moksleiviai labiau save vertina pagal parametru *sutinka*, tuo tėvai rečiau klausia, kaip respondentai norėtų praleisti savaitgalį ($r = -0,143$, $p = 0,032$); kuo respondentai atlaidesni, tuo tėvai mažiau skatina palaikyti ryšius su giminėmis ($r = -0,139$, $p = 0,038$) ir tuo mokytojai dažniau vadina juos vardu ($r = 0,133$, $p = 0,048$); paklūstančių taisyklėms respondentų mokytojai labiau pastebi nuovargį arba susirgimą ($r = 0,143$, $p = 0,033$). Galima daryti išvadą, kad moksleivių savivertės *paklusnumo* kriterijaus parametrai siejasi su teisės parametrais: į poilsį ir laisvalaikį, būti individualiam, būti sveikam. Tuo tarpu paaiškėjo, jog moksleivių savivertės *paklusnumo* kriterijaus parametras *atsitraukiantis*, siejasi su teisės parametrais: gyventi ir augti, būti sveikam, būti individualiam, turėti asmeninį gyvenimą, kitaip sakant, kuo moksleiviai labiau save vertina pagal parametru *atsitraukiantis*, tuo jaučiasi saugesni mokykloje ($r = 0,133$, $p = 0,048$); tuo tėvai dažniau veda pasitikrinti sveikatą ($r = 0,157$, $p = 0,019$), tuo mokytojai dažniau vadina vardu ($r = 0,136$, $p = 0,042$).

Toliau koreliuojant duomenis gautas statistikai reikšmingas silpnas ryšys tarp savęs vertinimo *paklusnumo* kriterijaus parametro *švelnus* ir teisių parametru (žr. 30 lentelė).

Analizuojant savivertės *darbštumo* kriterijų nustatyta visa eilė sąsajų su moksleivių asmeninėmis teisėmis (žr. 2 priedas).

Respondentų savivertės paklusnumo kriterijaus ir asmeninių teisių žinojimo sąsajos (N=220)

Teisės		Savęs vertinimas
		švelnus
Žinau, ką reikia daryti, kad būčiau sveikas	r	0,169
	p	0,011
Aš žinau, kad rūkymas, alkoholis ir narkotikai kenkia sveikatai	r	0,249
	p	0,000
Aš esu išskirtinė ir nepakartojama individualybė	r	0,134
	p	0,045
Aš galiu planuoti savo laiką pats	r	0,134
	p	0,046

Remiantis 30 lentelės duomenimis galima teigti, kad kuo moksleiviai aukščiau save vertina pagal parametą *švelnus*, tuo geriau žino, ką reikia daryti, kad būtų sveiki ($r = 0,169$, $p = 0,011$); tuo geriau žino, kad rūkymas, alkoholis ir narkotikai kenkia sveikatai ($r = 0,249$, $p = 0,000$), tuo yra labiau išskirtinė ir nepakartojama individualybė ($r = 0,134$, $p = 0,045$), tokie respondentai gali planuoti savo laiką patys ($r = 0,134$, $p = 0,046$).

Toliau analizuojant atlikto tyrimo rezultatus, buvo svarbu nustatyti sąsajas tarp respondentų savivertės ir jų asmeninių pareigų žinojimo. Atskleistas statistikai reikšmingas silpnas ryšys tarp savęs vertinimo *draugiškumo* kriterijaus parametro *mandagus* ir pareigų parametru (žr. 31 lentelė).

Respondentų savivertės draugiškumo kriterijaus ir asmeninių pareigų žinojimo sąsajos (N=220)

Pareigos		Savęs vertinimas
		mandagus
Su jaunesniais už save vaikais bendrauju pagarbiai	r	0,180
	p	0,007
Mokausi tam, kad daugiau žinočiau	r	0,131
	p	0,047
Aš visada žinau, ką galvoja mano draugai	r	0,157
	p	0,019

Galima teigti, kad kuo moksleiviai labiau save vertina pagal parametą *mandagus*, tuo pagarbiau bendrauja su jaunesniais už save vaikais ($r = 0,180$, $p = 0,007$), tuo labiau mokosi tam, kad daugiau žinotų ($r = 0,131$, $p = 0,047$), tuo labiau žino, ką galvoja jų draugai ($r = 0,157$, $p = 0,019$). Taigi, mandagūs respondentai dažniau laikosi pareigų gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas bei gerbti ir išklausti kitų nuomonę. Tuo tarpu analizuojant tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad kuo respondentai *paprastesni*, tuo jie labiau jaučia pareigą rūpintis savo sveikatą ir

dirbti. Tokie respondentai mažiau brangina tautos istoriją ($r = -0,164$, $p = 0,014$), jeigu pasijaučia blogai, neskuba apie tai pranešti tėvams ar mokytojams ($r = -0,136$, $p = 0,042$), tuo labiau mėgsta dirbti fizinį darbą ($r = 0,139$, $p = 0,039$) ir mano, kad darbas – tai yra malonumas ($r = 0,145$, $p = 0,031$). Tyrimo metu taip pat nustatyta, kad *draugiški* respondentai nemano, jog pagrindinis jų darbas yra mokytis ($r = -0,151$, $p = 0,024$); nemano, jog darbas yra malonumas ($r = -0,177$, $p = 0,008$); nemėgsta dirbti fizinio darbo ($r = -0,140$, $p = 0,036$); rečiau žino, ką galvoja draugai ($r = -0,191$, $p = 0,004$) ir nemėgsta dirbti protinio darbo ($r = -0,146$, $p = 0,029$). Savo ruožtu nustatytas statistikai reikšmingas silpnas ryšys tarp savęs vertinimo *draugiškumo* kriterijaus parametru *sugyvenamas*, *suvaldomas*, *geraširdis* ir *natūralus* bei pareigų parametrais (žr. 32 lentelė).

32 lentelė

Respondentų savivertės *draugiškumo* kriterijaus ir asmeninių pareigų žinojimo sąsajos (N=220)

Pareigos		Savivertės <i>draugiškumo</i> kriterijaus parametrai			
		sugyvenamas	suvaldomas	geraširdis	natūralus
Aš tausoju maistą	r	-0,134	-	-	
	p	0,045	-	-	
Aš mėgstu dirbti protinį darbą	r	-0,135	-	-	
	p	0,044	-	-	
Aš manau, kad darbas tai pragyvenimo šaltinis	r	-	0,148	-	
	p	-	0,027	-	
Pagarbiai elgiuosi bendraujant su suaugusiais	r	-	-	-0,147	
	p	-	-	0,028	
Aš žinau kas buvo mano proseneliai	r	-	-	-	0,172
	p	-	-	-	0,006
Įvykus nelaimingam įvykiui informuoju mokytoją	r	-	-	-	-0,143
	p	-	-	-	0,033

Remiantis 32 lentelės duomenimis galima konstatuoti, kad kuo moksleiviai labiau save vertina pagal parametru *sugyvenamas*, tuo mažiau tausoja maistą ($r = -0,134$, $p = 0,045$) ir tuo mažiau mėgsta dirbti protinį darbą ($r = -0,135$, $p = 0,044$); *suvaldomi* respondentai mano, jog darbas yra pragyvenimo šaltinis ($r = 0,148$, $p = 0,027$); *geraširdžiai* ne visai pagarbiai elgiasi bendraujant su suaugusiais ($r = -0,147$, $p = 0,028$); *natūralūs* respondentai geriau žino kas buvo jų proseneliai ($r = 0,172$, $p = 0,006$) ir rečiau informuoja mokytojus, įvykus nelaimingam įvykiui ($r = -0,143$, $p = 0,033$). Taigi galima teigti, kad savivertės *draugiškumo* kriterijus siejasi su respondentų asmeninių pareigų parametrais: mokytis, gerbti ir išklausti kitų nuomones, mylėti ir padėti prižiūrėti kitus, rūpintis savo sveikata ir dirbti.

Analizuojant respondentų savivertės ir pareigų sąsajas nustatytas statistikai reikšmingas silpnas ryšys tarp savęs vertinimo *ištvermingumo* kriterijaus parametru (ištvermingas, ryžtingas, valingas) ir pareigų parametru (žr. 33 lentelė).

Respondentų savivertės išsvermingumo kriterijaus ir asmeninių pareigų žinojimo sąsajos (N=220)

Pareigos		Savivertės išsvermingumo kriterijaus parametrai		
		išsvermingas	ryžtingas	valingas
Mokykloje visada padedu jaunesiems moksleiviams	r	0,184	-	-
	p	0,003	-	-
Sąžiningai atlikinėju visus namų darbus	r	-0,132	-	-
	p	0,048	-	-
Aplinkiniai susidaro apie mane gerą įspūdį	r	-	-0,147	-
	p	-	0,028	-
Savo mokytojui jaučiu pagarbą, todėl stengiuosi su jais bendrauti nuoširdžiai	r	-	0,136	-
	p	-	0,042	-
Jeigu pasijaučiu blogai tuojau apie tai pranešu tėvams, mokytojams	r	-	-	-0,161
	p	-	-	0,016

Kaip matyti iš 33 lentelės duomenų, kuo moksleiviai aukščiau save vertina pagal parametą *išsvermingas*, tuo labiau padeda mokykloje jaunesniems moksleiviams ($r = 0,184$, $p = 0,003$) ir ne taip sąžiningai atlikinėja namų darbus ($r = -0,132$, $p = 0,048$); kuo *ryžtingesnis*, tuo aplinkiniai susidaro prastesnį įspūdį ($r = -0,147$, $p = 0,028$) ir jaučia didesnę pagarbą mokytojams, todėl su jais stengiasi nuoširdžiai bendrauti ($r = 0,136$, $p = 0,042$); *valingi* respondentai, pasijutę blogai retai praneša apie tai mokytojams ($r = -0,161$, $p = 0,016$). Tyrimo metu taip pat nustatytas statistikai reikšmingas silpnas ryšys tarp savęs vertinimo *išsvermingumo* kriterijaus parametro *stiprus* ir pareigų parametrų. Paaiškėja, kad stipresni moksleiviai daugiau praleidžia pamokų be rimtos priežasties ($r = -0,169$, $p = 0,011$); mokosi ne tam, kad daugiau žinotų ($r = -0,174$, $p = 0,009$), nesąžiningai atlikinėja namų darbus ($r = -0,141$, $p = 0,035$), nemano, kad įgytos žinios pravertės ateityje ($r = -0,190$, $p = 0,004$), nežino ką apie juos galvoja tėvai ($r = -0,184$, $p = 0,006$), bet dažnai padeda savo draugams atlikti kokius nors darbus ($r = 0,136$, $p = 0,043$). Taigi galima būtų teigti, kad moksleivių savivertės *išsvermingumo* kriterijus siejasi su pareigų parametrais: gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas, mylėti ir padėti prižiūrėti kitus, mokytis, gerbti ir išklausti kitų žmonių nuomonės ir dirbti.

Toliau analizuojant tyrimo rezultatus buvo nustatytas statistikai reikšmingas silpnas ryšys tarp savęs vertinimo *energingumo* kriterijaus parametro *budrus* ir pareigų parametrų. Paaiškėjo, kad kuo moksleiviai aukščiau save vertina pagal šį parametą, tuo labiau jie myli savo šeimos narius ($r = 0,136$, $p = 0,043$); nepraleidžia pamokų be rimtos priežasties ($r = 0,137$, $p = 0,041$), mokosi tam, kad daugiau žinotų ($r = 0,158$, $p = 0,018$), tausoja maistą ($r = 0,211$, $p = 0,010$), niekam nepasakoja savo draugų paslapčių ($r = 0,155$, $p = 0,020$). Tyrimo metu taip pat buvo nustatytas statistikai

reikšmingas silpnas ryšys tarp savęs vertinimo *energingumo* kriterijaus parametrų (gyvas, patvarus, drąsus) ir pareigų parametrų (žr. 34 lentelė).

34 lentelė

Respondentų savivertės *energingumo* kriterijaus ir asmeninių pareigų žinojimo sąsajos (N=220)

Pareigos		Savivertės <i>energingumo</i> kriterijaus parametrai		
		gyvas	patvarus	drąsus
Mokausi tam, kad daugiau žinočiau	r	0,191	-	-
	p	0,022	-	-
Aš mėgstu sportuoti	r	0,133	-	-
	p	0,048	-	-
Sąžiningai atlikinėju visus darbus	r	-	-0,133	-
	p	-	0,047	-
Aš nevarčiau slengo ir keiksmažodžių	r	-	-	0,145
	p	-	-	0,030
Aš žinau, kad Lietuvoje gyvena kitų tautybių žmonės	r	-	-	-0,156
	p	-	-	0,020
Rastus pamestus daiktus atiduodu mokytojams arba tėvams	r	-	-	-0,162
	p	-	-	0,015

Remiantis 34 lentelės duomenimis galima konstatuoti, kad respondentai pasirinkę parametrą *gyvas* labiau mokosi tam, kad daugiau žinotų ($r = 0,191$, $p = 0,022$) ir tie, kurie labiau mėgsta sportuoti ($r = 0,133$, $p = 0,048$); *patvarūs* moksleiviai ne taip sąžiningai atlikinėju visus darbus ($r = -0,133$, $p = 0,047$); *drąsūs* respondentai nevarčiau slengo ir keiksmažodžių ($r = 0,145$, $p = 0,030$), mažiau žino, kad Lietuvoje gyvena kitų tautybių žmonės ($r = -0,156$, $p = 0,020$), rastus pamestus daiktus neatiduoda mokytojams arba tėvams ($r = -0,162$, $p = 0,015$). Taigi galima teigti, kad moksleivių savivertės *energingumo* kriterijus siejasi su teisės parametrais: gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas, mylėti ir padėti prižiūrėti kitus, rūpintis savo sveikata, gerbti ir išklaudyti kitų nuomones, mokytis ir dirbti.

Apibendrinant atliktą tyrimą galima teigti, kad daugelis respondentų turi adekvatų savęs vertinimo lygį, aukštas savęs vertinimas būdingas vaikinams, tuo tarpu tarp adekvačiai save vertinančių moksleivių nėra ryškaus dominavimo lyties pagrindu. Tyrimo metu paaiškėjo, kad dauguma respondentų supranta savo *teisę gyventi ir augti*, tuo tarpu moksleivių *teisė į asmeninį gyvenimą* daugiau realizuojama namie, o mokykloje ši teisė, anot daugumos respondentų, nėra įgyvendinama (arba įgyvendinama nepilnai). Dauguma respondentų vertina savo *teisę turėti turtą* ir brangina asmeninius daiktus. Galima teigti, kad dauguma respondentų laikosi pareigos *gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas*, vykdo savo *pareigą mylėti ir padėti prižiūrėti kitus*. Dauguma respondentų pripažįsta, jog jų pareiga yra *mokytis* ir supranta, kad įgytos žinios pravers ateityje.

Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad respondentai nepilnai laikosi pareigos *rūpintis savo sveikata*. Tuo tarpu dauguma moksleivių laikosi pareigos *gerbti ir saugoti kitų žmonių privatumą ir pareigą dirbti* supranta bei pripažįsta dauguma moksleivių. Pastebėtina, jog 11-12 klasių moksleiviai geriau žino savo teises, negu 9-10 klasių respondentai, tačiau jaunesni moksleiviai stropiau vykdo savo asmenines pareigas. Tyrimo metu taip pat buvo identifikuotos moksleivių savivertės ir asmeninių teisių bei pareigų žinojimo sąsajos:

- savivertės *draugiškumo* kriterijus siejasi su teise gyventi ir augti, teise į poilsį ir laisvalaikį, teise būti sveikam;
- savivertės *ištvermingumo* kriterijus siejasi su teise būti individualiam, teise turėti asmeninį gyvenimą;
- savivertės *energingumo* kriterijus siejasi su teise būti individualiam, teise turėti asmeninį gyvenimą, teise turėti turtą, socialinėmis teisėmis, teise gyventi ir augti, teise būti sveikam, teise į gyvenimo sąlygas;
- savivertės *protingumo* kriterijus siejasi su teise gyventi ir augti, teise turėti asmeninį gyvenimą, teise į gyvenimo sąlygas, teise turėti turtą, socialinėmis teisėmis;
- savivertės *paklusnumo* kriterijus siejasi su teise į poilsį ir laisvalaikį, teise būti individualiam, teise būti sveikam, teise gyventi ir augti, teise turėti asmeninį gyvenimą;
- savivertės *draugiškumo* kriterijus siejasi su pareiga mokytis, pareiga gerbti ir išklaudyti kitų nuomones, pareiga mylėti ir padėti prižiūrėti kitus, pareiga rūpintis savo sveikata, pareiga dirbti;
- savivertės *ištvermingumo* kriterijus siejasi su pareiga gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas, pareiga mylėti ir padėti prižiūrėti kitus, pareiga mokytis, pareiga gerbti ir išklaudyti kitų žmonių nuomones, pareiga dirbti;
- savivertės *energingumo* kriterijus siejasi su pareiga gerbti kitų žmonių vardus ir gyvenimo istorijas, pareiga mylėti ir padėti prižiūrėti kitus, pareiga rūpintis savo sveikata, pareiga gerbti ir išklaudyti kitų nuomones, pareiga mokytis, pareiga dirbti.

IŠVADOS

1. Išanalizavus moksleivių savęs vertinimo problematiką ugdymo(si) procesuose nustatyta, kad savivertė neturi vienareikšmiško, vienodo ir visiems priimtino apibūdinimo – skirtingi autoriai įvairia interpretuoja jos esmę ir įtakos laipsnį individo saviraiškai bei gyvenimui; paaiškėjo, kad moksleivių savęs vertinimo formavimas – tai ilgas ir sudėtingas procesas, reikalaujantis didelių kaip moksleivio, taip ir pedagogo pastangų. Išnagrinėjus pagrindines moksleivių asmenines teises bei pareigas išsiaiškinta, kad pagrindiniu dokumentu, reglamentuojančiu moksleivių teises laikoma Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, kurią Lietuva ratifikavo 1995 m. Mokslinės literatūros analizės metu taip pat nustatyta, kad didžiausią atsakomybę už moksleivių supažindinimą su jų asmeninėmis teisėmis bei pareigomis tenka mokykloms. Tuo tarpu įvairių mokslinių šaltinių analizė nesuteikė konkrečios informacijos apie atliktus tyrimus apie moksleivių asmeninių teisių bei pareigų priklausomybę nuo savivertės.
2. Išanalizavus vyresnių klasių moksleivių savivertę atskleista, jog dauguma respondentų turi adekvatų savęs vertinimą, aukštas savęs vertinimas būdingas vaikinams, tuo tarpu merginos dažniau nuvertina save.
3. Nustačius vyresnių klasių moksleivių asmeninių teisių ir pareigų subjektyvų vertinimą galima teigti, kad visos moksleivių teisės yra realizuojamos kaip mokykloje, taip ir už jos ribų; dauguma respondentų žino, supranta ir vykdo visas pagrindines asmenines pareigas tiek mokykloje, tiek namie. Tyrimo metu taip pat pavyko nustatyti, kad 11-12 klasių moksleiviai geriau žino savo teises, negu 9-10 klasių respondentai. Tuo tarpu reikia konstatuoti, jog jaunesni moksleiviai geriau už vyresnius gimnazijos moksleivius supranta savo pareigas.
4. Nustačius moksleivių savivertės ir asmeninių teisių bei pareigų sąsajas galima teigti, kad egzistuoja sąsajos tarp respondentų savivertės ir jų asmeninių teisių bei pareigų subjektyvaus vertinimo. Tyrimo metu pastebėtos sąsajos tarp savivertės ir teisės turėti asmeninį gyvenimą, būti individualiam, teisė gyventi ir augti. Daugiau sąsajų pastebėta savivertės su pareigomis: darbo, mokslų, pareigos mylėti ir prižiūrėti kitus, pareigos gerbti ir išklausti kitų nuomonę, pareigos rūpintis savo sveikata ir pagarbos kitų žmonių vardams ir istorijoms.

Remiantis išvardintais tyrimo rezultatais galima teigti, kad šio darbo pradžioje iškelta hipotezė pasitvirtino: nustatyta, jog egzistuoja sąsajos tarp skirtingų moksleivių savivertės parametrų bei jų požiūrio į savo teises ir pareigas.

REKOMENDACIJOS

Remiantis atlikto tyrimo rezultatais, siūloma:

- keliant moksleivių savivertės lygį ypatingą dėmesį skirti merginoms. Skatinant moksleivius vertinti save kuo adekvačiau, daugiau dėmesio skirti vaikinų savivertės lygio koregavimui;
- toliau vykdyti prevencines programas, skirtas moksleivių informavimui apie žalingus įpročius ir sveiko gyvenimo būdo propagavimui, nes tai teigiama veikia vaikų supratimą apie teisę būti sveikam;
- klasės vadovai susirinkimų metu turėtų daugiau dėmesio skirti moksleivių savijautai – domėtis vaikų sveikata (kaip fizine, taip ir psichologine). Susitikimų su tėvais metu mokytojai turėtų skatinti juos palaikyti savo vaikus, jų individualybę, išskirtinumą;
- mokytojai turėtų aiškinti apie tolerancijos naudą, mokinti, kaip toleruoti (teigiamai priimti) kitų nuomonę. Klasės susirinkimų metu informuoti vaikus apie jų teisę turėti asmeninį gyvenimą;
- mokytojai turėtų dažniau parodyti moksleiviams, kad jų nuomonė yra svarbi, priimant tam tikrus sprendimus arba sprendžiant kai kurias problemas. Informuoti moksleivius apie visas galimybes toliau studijuoti, dirbti ir laimingai gyventi Lietuvoje;
- rengti susitikimus su finansų specialistais, kurie galėtų papasakoti moksleiviams apie įvairių finansinius mechanizmus. Ekonomikos mokytojai turėtų skatinti moksleivius domėtis asmeninių finansų planavimu, taupymo nauda bei kitais finansiniais klausimais;
- analizuojant vaiko teises ir pareigas, mokytojai ypatingą dėmesį turėtų skirti žema saviverte pasižymintiems moksleiviams: skatinti juos dalyvauti diskusijose, išsakyti savo nuomonę, palaikyti jų iniciatyvas;
- 11-12 klasių moksleiviams dažniau priminti apie jų pareigas; didesnę dėmesį skirti 9-10 klasių moksleivių teisių nagrinėjimui.

LITERATŪRA

1. Adler A. (2003). *Žmogaus pažinimas*. Vilnius: VAGA.
2. Almonaitienė J., Antinienė D., Ausmanienė N. ir kt. (2002). *Bendravimo psichologija*. Kaunas: VDU leidykla.
3. Aramavičiūtė V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.
4. Bakanasa A., Bartkus G., Dominas G. ir kt. (2002). *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga: Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia.
5. Beresnevičienė D. (1997) Nuolatinis mokymasis besikeičiančioje visuomenėje. *Mokslinė konferencija*. Vilnius.
6. Beresnevičienė D., Mikelkevičiūtė J. (2001). Nežymiai protiškai atsilikusių moksleivių savęs vertinimas ugdymo aplinkos kontekste. *Ugdymo psichologija*, 4 (2), p. 5-10.
7. Beresnevičienė D. (2003). *Jaunojo suaugusiojo psichologija*. Vilnius: Presvika.
8. Bobrova L., Kazlauskienė A., Lekavičienė V. ir kt. (2008). *Kursinių ir baigiamųjų (bakalauro, magistro, specialiuųjų profesinių studijų) darbų rengimo ir gynimo metodinės rekomendacijos*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
9. Branden N. (1982). *The romantic love question and answer book*. New-York: Zucker Art Books.
10. Bubnys R. (2005). Kolegijos studentų adaptacijos ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1 (5), p. 6-12.
11. Bubnys R. (2009). Skirtingai besiadaptavusių kolegijoje studentų savęs suvokimo ypatumai. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 5, p. 53-61.
12. Bulotas R. (2003). *Žmogaus ir vaiko teisių mokymo (-si) pedagoginiai pagrindai vidurinėje mokykloje*. Jonava: Jonava.
13. Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: VU leidykla.
14. Butvilas T. (2008). *Šeimoje netektį patyrusių vaikų socializacija*. Vilnius: MRU leidykla.
15. Comte A. (1892). *Cours de philosophie positive*. Paris: Societé Positiviste.
16. Cooze A. (2009). *100 patarimų pradedančiam mokytojui*. Vilnius: Tyto alba.
17. Čiužas R., Navickaitė J. (2008). Moksleivių pažangos ir pasiekimų vertinimo kaita edukacinės paradigmos virsmo sąlygomis. *Pedagogika*, 91, p. 53-59.
18. Dapkienė S. (2006). *Mokomės vadovauti*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
19. Dildienė A. (1995). *Savęs vertinimas ir savikūra*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

20. Dromantienė L. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. *Socialinis darbas*, 5 (1), p. 79- 88.
21. *Eurobarometer: Public Opinion in the European Union* (2010). Briuselis: European Commission.
22. Fullan M. (1998). *Pokyčių jėgos*. Vilnius: Tyto alba.
23. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. (2002). *Asmenybės ir bendravimo psichologija*. Vilnius: Tyto alba.
24. Grey D. (2009). *Pirmoji pagalba mokytojui*. Vilnius: Tyto alba.
25. Hohensee T. (2008). *Pats sau draugas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
26. Jonynienė Ž. (2005). Vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje aktualijos. *Acta Pedagogica Vilnesia*, 15, p. 129-142.
27. Kardelis K., Kardelienė L. (2004). Deprivuotų jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų savęs vertinimo sąsajos su pedagogų vertinimu profesinės etikos požiūriu. *Pedagogika*, 74, p. 38-42.
28. Kepalaitė A. (2004). Mokytojų netinkamo elgesio tikslai. *Gimtasis žodis*. [Žiūrėta 2010-11-18]. Prieiga per internetą: <http://www.gimtasiszodis.lt/kepalaite_05_4.htm>.
29. Kyburienė L. (2006). *Klasės valdymo psichologiniai aspektai*. Kėdainiai: Kauno kolegijos leidybos centras.
30. Klasavičienė R., Grigaitė B., Goštautas A. (2004). Kolegijos studentų savęs vertinimo ypatumai. *Pedagogika*, 74, p. 33-37.
31. Kvieskienė G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: UAB „Baltijos kopija“.
32. Lamanauskas V. (2010). *Švietimo štrichai*. Šiauliai: MMC Scientia Educologica.
33. Lamontagne Y. (1999). *Būti tėvais pamišusiame pasaulyje*. Vilnius: Tyto alba.
34. Lekavičienė R. (2000) *Socialinės kompetencijos psichologiniai kriterijai ir vertinimas: Lietuvos studentų tyrimas*. Monografija. Kaunas: VDU leidykla.
35. Lepeškieienė V., Butkienė O. (2001). *Mokykla ant žmogiškumo pamatų*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
36. *LR Konstitucija*. (1992). LR Seimas. [Žiūrėta: 2011-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>>.
37. *LR Profesinio mokymo įstatymas*. (2007). LR Seimas. [Žiūrėta: 2011-01-18]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=295954>.
38. *LR Švietimo įstatymas*. (2006). LR Seimas. [Žiūrėta: 2011-02-13]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279441&p_query=&p_tr2=>>.
39. *LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*. (1996). LR Seimas. [Žiūrėta: 2011-02-13]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=26397>.

40. Markus H. (1980). The self in thought and memory. *The Self in Social Psychology*, 24, p. 65-78.
41. Mill J. S. (1949). *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*. London: Longmans.
42. Pekauskas A. (2010). Vidutinio mokyklinio amžiaus moksleivių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė. *Pedagogika*, 99, p. 95-103.
43. Pikūnas J., Palujanskienė A. (2000). *Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.
44. Pivorienė R. V., Sturlienė N. (2005). *Mūsų klasė: knyga klasės auklėtojai*. Vilnius: Tyto alba.
45. Prokopčik M. (2002). *Vaikų teisės: nuostatų įgyvendinimas*. Vilnius: Vaikų teisių informacijos centras.
46. Rogers C. R. (1959). *A way of being*. Boston: Houghton Mifflin.
47. Ruck M. D., Peterson-Badali M., Day D. M. (2002). Adolescents' and mothers' understanding of children's rights in the home. *Journal of research on adolescence*, 12 (3), p. 373-398.
48. Sagatys G. (2006). *Vaiko teisė į šeimos ryšius*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
49. Savickytė V. (1996). *Asmenybė ir mokyklinė bendruomenė*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
50. Smeyers P. (2010). Child rights in the „risk“ society: on the discourse of rights and the „best interests of a child“. *Educational theory*, vol. 60 (3), p. 271-285.
51. Spurga V. (1982). *Pedagoginis vadovavimas moksleivių saviuoklai*. Kaunas: KTU.
52. Suslavičius A. (2006). *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
53. Šalaševičiūtė R., Žemaitytė E. (2008). *Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje*. Kaunas: V3 studija.
54. Targamadžė V. (1996). *Švietimo organizacijų elgsena*. Kaunas: Technologija.
55. Tijūnėlienės O., Kavaliauskienės V. (2009). Juozo Vaitkevičiaus kvietimas mokytojui pažinti save. *Pedagogika*, 22, p. 174-183.
56. Tobin J. (2004). Partners worth courting: The relationship between the media and the Convention on the Rights of the Child. *The International Journal of Children's Rights*, 12, p. 139-167.
57. Trimakas K. A. (1997). *Asmenybės raida gyvenime*. Kaunas: tarpdiecizinės katechetikos komisijos leidykla.
58. Unterhauser L. (2006). *Marketingo tyrimai*. Vilnius: UAB „Ciklonas“.

59. *Vaiko teisių konvencija* [interaktyvus] 1995 liepos 3 d. [Žiūrėta 2011-01-25]. Prieiga per internetą:<http://www.nplc.lt/sena/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20konvencija.ht>.
60. *Vaiko teisės ir pareigos: 16 pieštų istorijų ir neistorijų*. (2010). Vilnius: Stampline.
61. Vaitkevičius J. (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Egulda.
62. Valackienė A., Mikėnė S. (2008). *Sociologinis tyrimas: metodologija ir atlikimo metodika*. Kaunas: Technologija.
63. Valickas G. (1991). *Asmenybės savęs vertinimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
64. Vilimienė R. (1994). Ką reikėtų žinoti apie teigiamą savęs vertinimą. *Psichologija tau*, 1, p. 114-118.
65. Želvys R. (2007). *Bendravimo psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
66. Žemaitis V. (1995). *Dorovinis savęs vertinimas*. Vilnius: Ethos.
67. Žmogaus teisės [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011-01-25]. Prieiga per internetą:<<http://www.manoteises.lt>>.
68. Žukas V. (2006). Narcisizminė asmenybė – sutrikimas ar prisitaikymas. *Farmacija ir laikas*, 1, p. 84-85.
69. Žukauskienė R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
70. *Žmogaus teisių įgyvendinimo Lietuvoje ataskaita* (2010). Trečias pranešimas pagal 1966 metų tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą. Vilnius.

PRIEDAI

SVEIKAS, MIELAS MOKSLEIVI!

NUOŠIRDŽIAI KVIEČIU TAVE DALYVAUTI APKLAUSOJE

Klausimynas yra **ANONIMINIS**, vardo ir pavardės rašyti nereikia

Kiekviena žemiau nubrėžta linija padalinta į 6 skyrelius. Kraštutinius skyrelius (kairėje ir dešinėje) labiausiai atitinka prie jų parašyti žodžiai. Artėjant prie vidurinio skyrelio žodžio reikšmė silpnėja.

Pavyzdžiui: 1 ir 6 langelis reiškia *labai būdinga* savybė; 2 ir 5 langelis – *būdinga* savybė; 3 ir 4 langeliai reiškia *šiek tiek būdinga* savybė.

Ant kiekvienos linijos kryžiuoku (X) pažymėk TIK VIENĄ skyrelį, kuris labiausiai atitinka **TAVO** nuomonę apie **SAVE** dabar.

TAVO NUOMONĖ LABAI SVARBI!

	1	2	3	4	5	6	
Mandagus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Akiplėša
Taktiškas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Išsiokėlis
Nuoširdus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Veidmainis
Paprastas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Įmantrus
Patikimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Išduodantis
Prieraišus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Atstumiantis
Užjaučiantis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Negailestingas
Sugyvenamas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Konfliktiškas
Suvaldomas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Audringas
Geraširdis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Kietaširdis
Natūralus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Pasipūtėlis
Susikaupęs	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Išsiblaškęs
Nuoseklus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Besiblaškantis
Ištvermingas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Išsenkantis
Stropus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Aplaidus
Ryžtingas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Dvejojantis
Valingas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Silpnavalis
Santūrus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Besiskundžiantis
Stiprus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Silpnas
Viskuo besidomintis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Apatiškas
Remiasi protu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Remiasi jausmais
Linkęs apgalvoti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Veikia neapgalvotai
Energingas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Suglebęs

DAR ŠIEK TIEK

	1	2	3	4	5	6	
Gyvas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Prislėgtas
Budrus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Apsnūdęs
Patvarus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nuvargstantis
Drąsus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Bailus
Judrus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Lėtas
Išraiškingas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Monotoniškas
Aistringas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Šaltas
Protingas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Kvailas
Gabus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Negabus
Originalus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Lėkštas
Kruopštus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Be kruopštumo
Greitai suvokia	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Lėtai suvokia
Nuovokus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Be nuovokos
Gerai mokosi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Blogai mokosi
Darbštus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Tinginys
Sutinkantis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Priešinantis
Taikus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Karingas
Atsitraukiantis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Agresyvus
Atlaidus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Kerštingas
Paklusnus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Valdingas
Švelnus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Šiurkštus
Paklūsta taisyklėms	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Apeina taisykles

Šaunu !!!
 Atlikta jau daug
 užduočių...
Darbuokimės toliau!

Dabar pasirink vieną atsakymo variantą kiekvienam teiginiui.

Atsakymus žymėk X (kiekvienoje eilutėje pažymėk tik VIENĄ stulpelį)

TEISĖS	Sutinku	Abejoju	Nesutinku
Žinau viską apie tai, kaip turėčiau gyventi	☐	☐	☐
Tėvai visada rūpinasi, kad jausčiausi saugus ir laimingas	☐	☐	☐
Aš gyvenu taip, kaip noriu	☐	☐	☐
Aš jaučiuosi saugus namie	☐	☐	☐
Aš jaučiuosi saugus mokykloje	☐	☐	☐
Man sudarytos visos sąlygos augti laimingai	☐	☐	☐
Galėčiau teigti, kad esu patenkintas tuo, kaip dabar gyvenu	☐	☐	☐
Tėvai visuomet teiraujasi apie mano sveikatą ir savijautą	☐	☐	☐
Mokytojai nuolat domisi ar gerai jaučiuosi	☐	☐	☐
Žinau, ką reikia daryti, kad būčiau sveikas	☐	☐	☐
Tėvai keletą kartų į metus veda mane pasitikrinti sveikatą	☐	☐	☐
Aš žinau, kas yra „sveikas maistas“	☐	☐	☐
Aš žinau, kad rūkymas, alkoholis ir narkotikai kenkia sveikatai	☐	☐	☐
Tėvai skatina mane palaikyti ryšius su giminėmis (seneliais, pusbroliais ir pan.)	☐	☐	☐
Mokytojai visada vadina mane vardu (ar pavarde)	☐	☐	☐
Aš rengiuosi taip, kaip man patinka: pats galiu pasirinkti savo aprangos stilių	☐	☐	☐
Aš nebijau išsiskirti iš savo bendraamžių	☐	☐	☐
Aš esu išskirtinė ir nepakartojama individualybė	☐	☐	☐
Mano draugai visada palaiko mane	☐	☐	☐
Tėvai visada leidžia man bendrauti su mano draugais	☐	☐	☐
Aš galiu planuoti savo laiką pats	☐	☐	☐
Mokytojai gerbia mano asmeninį gyvenimą	☐	☐	☐
Tėvai prieš priimdami sprendimus susijusius su manimi atsižvelgia į mano išsakytą nuomonę ir norus	☐	☐	☐
Mokytojams svarbi mano nuomonė, kurią išsakau vienais ar kitais klausimais mokykloje	☐	☐	☐
Tėvai niekada manęs nežemina	☐	☐	☐
Namie aš turiu savo vietą, kur galiu pailsėti, atsipalaiduoti, pabūti vienas	☐	☐	☐
Tėvai nuolat perka man knygas ir kitas priemones, reikalingas mano tobulėjimui	☐	☐	☐
Man patinka, kaip aš leidžiu savo laiką	☐	☐	☐
Man patinka gyventi Lietuvoje	☐	☐	☐
Man patinka būti moksleiviu savo mokykloje	☐	☐	☐

TEISĖS	Sutinku	Abejoju	Nesutinku
Aš turiu nuosavą sąskaitą banke	☐	☐	☐
Tėvai mane išmokė kaip elgtis su pinigais	☐	☐	☐
Mokytojai pataria, kaip galiu išleisti savo nuosavus pinigus	☐	☐	☐
Aš žinau, kas yra „turtas“	☐	☐	☐
Man brangūs mano asmeniniai daiktai	☐	☐	☐
Tėvai kas savaitę (mėnesį) duoda man tam tikrą pinigų sumą (kišenpinigius)	☐	☐	☐
Aš pats nusprendžiu, kur išleisti nuosavus pinigus	☐	☐	☐
Man patinka mokytis	☐	☐	☐
Po mokyklos planuoju studijuoti universitete	☐	☐	☐
Tėvai mane skatina mokytis	☐	☐	☐
Mokytojai leidžia man išsakyti mano mintis ir požiūrį	☐	☐	☐
Mokytojai ir tėvai skatina mane domėtis naujausiomis technologijomis	☐	☐	☐
Mokytojai skatina mane dalyvauti užklasinėje veikloje	☐	☐	☐
Tėvai skatina mane dalyvauti įvairiose renginiuose	☐	☐	☐
Namuose esu skatinamas pailsėti po dienos praleistos mokykloje	☐	☐	☐
Mokytojai visada pastebi, jeigu esu pavargęs arba sergu	☐	☐	☐
Tėvai nereikalauja, kad dirbčiau fizinį darbą	☐	☐	☐
Tėvai leidžia lankyti man patinkančius būrelius	☐	☐	☐
Tėvai visada klausia, kaip norėčiau praleisti savaitgalį	☐	☐	☐
Savo atostogų metu aš darau tai, ką noriu	☐	☐	☐

PUIKU !!!

O DABAR ŠIEK TIEK APIE TAVO PAREIGAS
Atsakymus žymėk X (kiekvienoje eilutėje pažymėk tik
VIENĄ stulpelį)

PAREIGOS	Sutinku	Abejoju	Nesutinku
Savo draugus visada vadinu vardais	☐	☐	☐
Savo mokytojams jaučiu pagarbą, todėl stengiuosi su jais bendrauti nuoširdžiai	☐	☐	☐
Man brangi mano gimtoji kalba	☐	☐	☐
Aš branginu savo tautos istoriją	☐	☐	☐
Aš žinau, kas buvo mano proseneliai	☐	☐	☐
Aš nevartoju „slengo“ ir keiksmažodžių	☐	☐	☐
Aš žinau, kad Lietuvoje gyvena kitų tautybių žmonės (Lenkai, Romai ir pan.)	☐	☐	☐
Aš myliu savo šeimos narius	☐	☐	☐
Mokykloje visada padedu jaunesniems moksleiviams: parodau kelią, atsakau į klausimą ar pan.	☐	☐	☐
Rastus pamestus daiktus atiduodu mokytojui (arba tėvams)	☐	☐	☐
Įvykus nelaimingam atsitikimui informuoju mokytoją (arba tėvus)	☐	☐	☐
Pagarbiai elgiuosi bendraujant su suaugusiais	☐	☐	☐
Su jaunesniais už save vaikais bendrauju pagarbiai	☐	☐	☐

PAREIGOS	Sutinku	Abejoju	Nesutinku
Šiuo metu mano pagrindinis darbas – mokyti	☐	☐	☐
Nepraleidžiu pamokų be rimtos priežasties	☐	☐	☐
Mokausi tam, kad daugiau žinočiau	☐	☐	☐
Sąžiningai atlikinėju visus namų darbus	☐	☐	☐
Kasdien siekiu sužinoti kažką naujo, įdomaus	☐	☐	☐
Suprantu, kad įgytos žinios man pravers ateityje	☐	☐	☐
Saugau mokslo metų pradžioje gautus vadovėlius	☐	☐	☐
Aš nevartoju traškučių, koka-kolos ir kitų „nenaudingų“ maisto produktų	☐	☐	☐
Aš mėgstu sportuoti	☐	☐	☐
Aš lankau sporto būrelį	☐	☐	☐
Jeigu pasijaučiu blogai, tuoj pat pranešu apie tai tėvams (arba mokytojams)	☐	☐	☐
Aš tausoju maistą (valgymo metu jo nemėtau)	☐	☐	☐
Aš niekam nepasakoju savo draugų paslapčių	☐	☐	☐
Aš suprantu, kad tėvai gali turėti savo asmeninį gyvenimą	☐	☐	☐
Jeigu matau, kad ką nors žemina, pranešu apie tai mokytojui (arba tėvams)	☐	☐	☐
Aš nesišaipau iš negalią turinčių vaikų	☐	☐	☐
Aš turiu neįgalių draugų	☐	☐	☐
Aš nevengiu draugauti su negalią turinčiais vaikais	☐	☐	☐
Aš visur elgiuosi kultūringai (ne tik viešose vietose)	☐	☐	☐
Aš visada žinau, ką galvoja mano draugai	☐	☐	☐
Mano ir draugų nuomonės kartais išsiskiria	☐	☐	☐
Dažnai kalbu su tėvais apie man rūpimus dalykus ir problemas	☐	☐	☐
Manau, jog mokytojai teisingai mane supranta daugelyje situacijų	☐	☐	☐
Aplinkiniai susidaro apie mane gerą įspūdį	☐	☐	☐
Aš nevisada pritariu mokytojų nuomonei	☐	☐	☐
Aš žinau, ką apie mane galvoja tėvai	☐	☐	☐
Aš visada klausau, ką kalba mokytoja ne tik pamokos metu	☐	☐	☐
Šiuo metu mano pareiga padėti tėvams	☐	☐	☐
Aš padėdu savo draugams atlikti kokius nors darbus	☐	☐	☐
Darbas žmonių gyvenime užima svarbią vietą	☐	☐	☐
Aš mėgstu dirbti fizinį darbą (pvz., ravėti sode, plauti indus)	☐	☐	☐
Aš mėgstu dirbti protinį darbą (pvz., rašyti referatus)	☐	☐	☐
Aš manau, kad darbas – tai malonumas	☐	☐	☐
Aš manau, kad darbas – tai pragyvenimo šaltinis	☐	☐	☐
Aš neskriaudžiu kitų vaikų	☐	☐	☐
Aš nepravardžiuoju kitų vaikų	☐	☐	☐
Aš jaučiu pagarbą silpniesiems arba neįgaliems vaikams	☐	☐	☐
Grasinančios žinutės internete ir sms – tai nėra mano elgesiui būdingas dalykas	☐	☐	☐
Matydama (-as), kad skriaudžiamas vaikas, aš visada jį užstoju ir apginu	☐	☐	☐

Tu esi

Mergina

Vaikinas

Tu mokaisi

9 klasėje

10 klasėje

11 klasėje

12 klasėje

NUOŠIRDŽIAI DĖKOJU UŽ ATLIKŲ DARBĄ! SĖKMĖS.... ☺ ☺ ☺

Respondentų savivertės *darbštumo* kriterijaus ir asmeninių teisių žinojimo sąsajos (N=220)

Teisės		Savęs vertinimas
		darbštus
Mano draugai visada palaiko mane	r	-0,145
	p	0,031
Mokytojai gerbia mano asmeninį gyvenimą	r	-0,165
	p	0,014
Tėvai prieš priimdami sprendimus susijusius su manimi atsižvelgia į mano išsakytą nuomonę ir norus	r	-0,134
	p	0,046
Tėvai niekada manęs nežemina	r	-0,181
	p	0,006
Namie aš turiu savo vietą, kur galiu pailsėti, atsipalaiduoti, pabūti vienas	r	-0,188
	p	0,005
Man patinka, kaip aš leidžiu savo laiką	r	-0,184
	p	0,006
Man patinka būti moksleiviu savo mokykloje	r	-0,201
	p	0,002
Tėvai kas savaitę (mėnesį) duoda man tam tikrą pinigų sumą (kišenpinigius)	r	-0,147
	p	0,028
Aš pats nusprendžiu, kur išleisti nuosavus pinigus	r	-0,157
	p	0,019
Tėvai mane skatina mokytis	r	-0,250
	p	0,012
Namuose esu skatinamas pailsėti po dienos praleistos mokykloje	p	-0,180
	r	0,007
Tėvai leidžia lankyti man patinkančius būrelius	p	-0,147
	r	0,029
Tėvai visada klausia, kaip norėčiau praleisti savaitgalį	p	-0,054
	r	0,425